

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LÓRA

XXXIII. ÉVFOLYAM III.

2024/3. SZÁM

AZ IRGALMASSÁG
VASÁRNAPJÁN
IANCU LAURA
VERSEI

BESZÉLGETÉS
RÁTÓTI
ZOLTÁNNAL

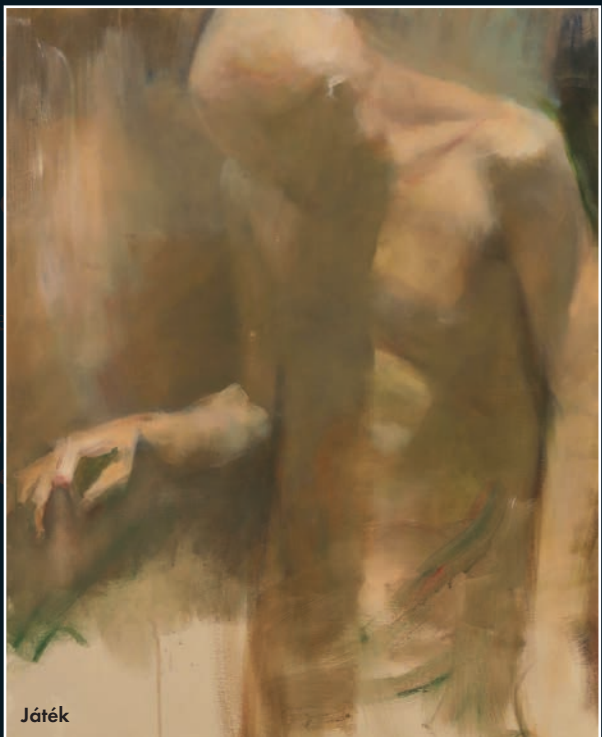
Csiksomlyói búcsú 2024. – Magyarok százezrei imádkoznak közösen a Harmadshalon-oltárnál.

IMÁDSÁG
A BÉKESSÉG
ELJÖVETELÉÉRT

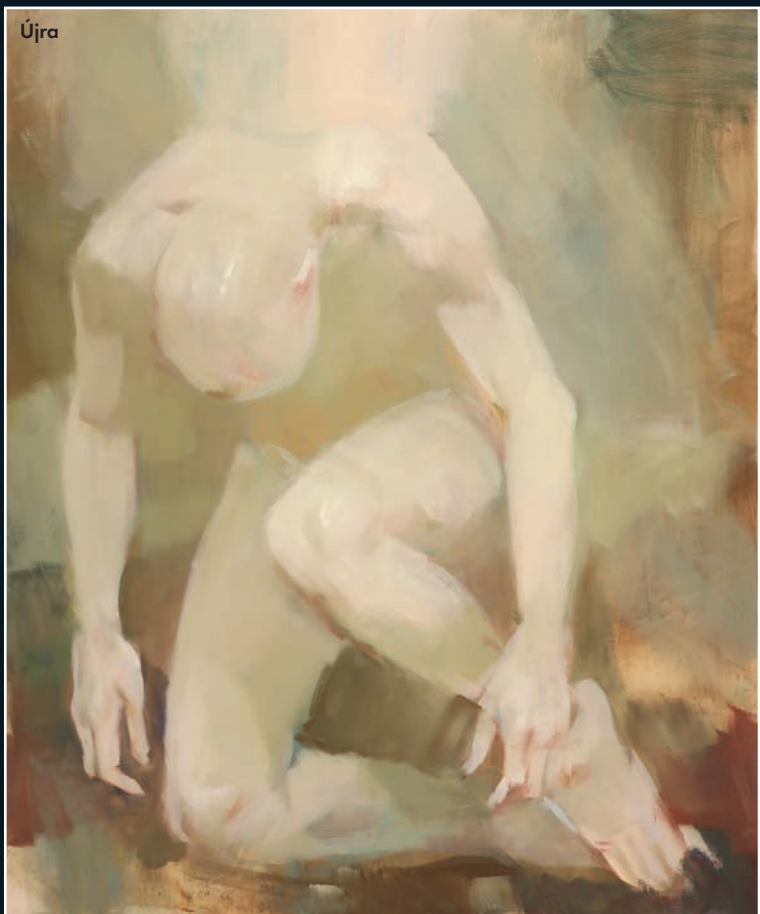
SZÓMA SZÉMA

Verebes György kiállítása

Cikkünk a 19. oldalon

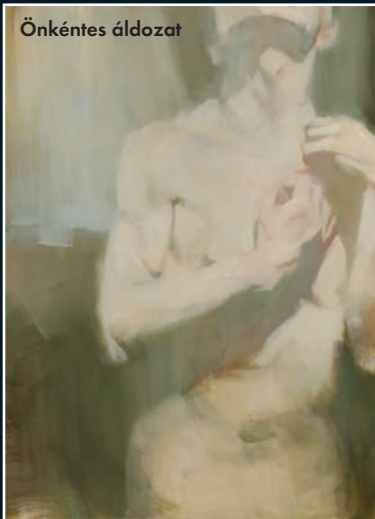
Játék

Újra

Szükség

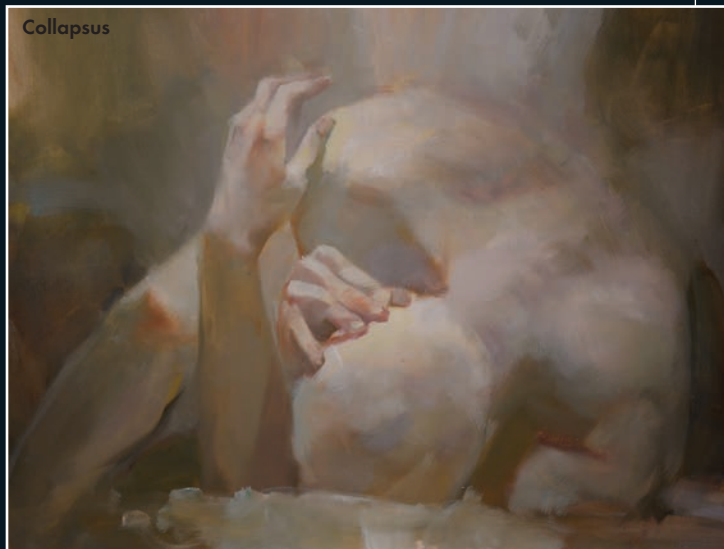
Önkéntes áldozat

Fel

Tanúm a Föld

Collapsus

SZAKONYI KÁROLY

KOSZTOLÁNYI TEKINTETE

Május 3-án ért véget a magyar nyelv hete. Mindenütt, ahol magyarok élnek, az áprilisi napoktól kezdve különös figyelemmel tekintett nyelvvédő, tanár és diák anyanyelvünkre. Az Anyanyelvápolók Szövetségének központi rendezvényei a hazaiak mellett Beregszász, Munkács, Nagydobrony helyszínei voltak, közösen a régi taljaiak l.

Nem tudom, a világban hogy vannak ezzel a nemzetek, van-e az angoloknak anyanyelvápoló szövetségük, rendeznek-e szép kiejtési versenyeket az ifjúságnak Dániában, küzdenek-e az idegen szavak betolakodása ellen a hollandok, féltik-e nyelvüket a romlástól a spanyolok, de mi kénytelenek vagyunk résen lenni, sokféle veszély leselkedett és lelkesedik a magyarra. És leselkedik most is a globalizáció meg a technika szavainak, kifejezéseinek a b áramlásával.

Sokszor gondolom pedig, hogy jó oka lenne az angolnak féltene a nyelvet. Világgy lv, ami azt is jelen i, h gy beszéli boldog-boldogtalan, s torzítják, ahol érik. Törrik a bevándorlók, eltorzítják az idegenek, fella- zítják a kereskedelem, a technika általánossá vált k fejései.

Emlékszem, valamikor, jó pár évvel ezelőtt rendeletbe adták, hogy a cégek, áruházak s egyéb intézmények nevét magyarul kell kiírni, valameddig b is tartották de – ahgy á lk lenni szokott – szépen elfelejtődött az egész. Maan p ág szó ár k ll a megfejtésük iz , talán még a született angolnak is, az ember olykor azt hiszi Budapesten, hogy idegen városban jár.

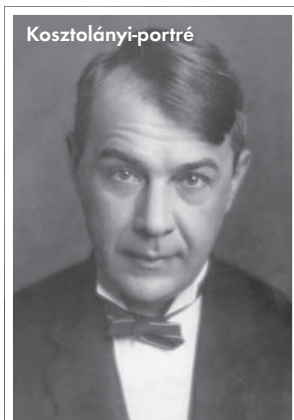
Szegény Kosztolányi Dezső mennyit küzdött a nyelvünkbe tolakodó idegen szavak, kifejezések ellen! Kazinczy után szinte második

nyelvújítóként tisztogatott, számolgatta, hány nemkívánatos jövevény szorít ki magyar szót, rombolja nyelvünket. Közel lakom a róla elnevezett térhez, látom könyöklő mellszobrát, és mostanában borús tekintetét, mert a kiszorító di a gyre lszapr odott.

Ott van a köznyelv gyomosodása is! Örökké tenni kell ellene. Az évente Balatonbogláron, Győrben, Sátoraljaújhelyen megrendezett Kazinczy-versenyeken részt vevő diákok szép szorgalma, a Péchy Blanka mozgalmát tovább vivő tanárok, nyelvvédők igyekezete töretlenül végzi gyomláló munkáját. A kuratórium kitünteti a példásan beszélő rádió- vagy tévébemondókat, színészeket. Hasznos cselekedet, még ha sokan azt

mondják is, hogy nem kell védeni, a nyelv majd megvédi magát. Való igaz, erős, sok mindent kibír. Befogad, magyarít szavakat, fogalmakat, s ami idegen a természetétől, partra sodorja, mint a folyó a belé hullott szennyet. Mégsem hagyhatjuk magára! Nem engedhetjük meg azt sem, hogy eldurvuljon. Hogy a trágárkodás köznapivá váljon, hogy a politikai viták alpári- vá alacsonyodjanak. Hihetetlen, hogy ellenfelek milyen kifejezésekkel támadnak egymásra. És éppen a televízió nyilvánossága előtt. (Hogy a parlamentben, arról ne is beszéljünk!)

És ez nem csak az illendőség kérdése. Nyelvünk tisztasága megmaradásunk záloga. Szerencsétlen sorsú, kis népek a különböző történelmi katasztrófákban elvesztek. Mindig eszembe jut Hubay Miklós megrendítő műve, *Elnémulás* című, időskori drámája. Amelyben egy kis nép utolsó túlélőjétől, egy halára ítélt

Kosztolányi-portré

Kosztolányi Dezső
mellszobra BudapestenMunkácson, a Magyar Nyelv
Hete rendezvényénNagydobronyban,
a nyitónépszerűsége

asszony b a mellé rede lt p p az éj folyó mán szavakat tanul, a kipusztuló nép kipusztuló szavait, hogy majd továbbadhassa, megmenekíthesse őket.

A magyar nyelv nem fog kipusztulni, mert megedzették az évezredek, s inkább asszimilál, mintsem kopik, de élnek nemzettársaink olyan idegen közegben, ahol, ha nem is mindig az erőszakos betörés eszköze miatt, de természetes beolvadással vagy családi keveredéssel fogó tész h t.

A magyar nyelv hete tehát nem egyszerűen csak a nyelv ünnepe, de szellemi infúzió is itt- bñ s a Kárp t-medén e tájaira gy rán . ♣

IANCU LAURA

JEGYZETEK (KORTÜNETRE)

1.
 a legjű **ab** lmélet szerin
 az élet értelme
nem felismerendő
nem valami
nem elérendő
nem valak
 be szörnyű a nyelvnek
 k **moda** n egm ás t ún
 a sok *nem* ü ességét
 s a slű **g** t cip lni

2
 az emb rt
 az **li** öbz teti meg az állattb
 hgyi mádkz ik
 az állatot
 az különbözteti meg az embertől
 hgyi mádkz ik
 az imát
 az **li** öbz teti meg az imátb
 amit Istentől kap válaszul

HALLÁSKÍSÉRLETEK

amikor még **a** m ismertem a **h** goda t
 üres üvegekben mezőségi dallamokat
h llgattam
 s a lépcsőházban egymásnak
 ti ögettem **k** t bú amagot

azonvol tam
 hgye z a játék
 ezeka **ta** h óm ozdli atok
b rajzoljaa ka világ
 abl a magamfajta emb rek
h tóni szilk imosott lelki t
 és kétértelműn csodálkoznak
 a megbc sátás s a megtérés
 édestestvérek

NEKEM NINC

a k m n u s k dven csillagom
h az ég szederarcú
a m lak t b n e más
 csak a z idá ka **bk** olkiz ött
 emb rkpű ra csavarodott k gű

én a gyors esőt szeretem
 a ritki óvá rosfég **k** t
 a szerszámoszládával érkező nagypénteket
b voh min **h** h ja li p r vola
 és **kl** csön dja féű t az éga k

ELMOZDULT TÁRGY, ELESETT EMBER

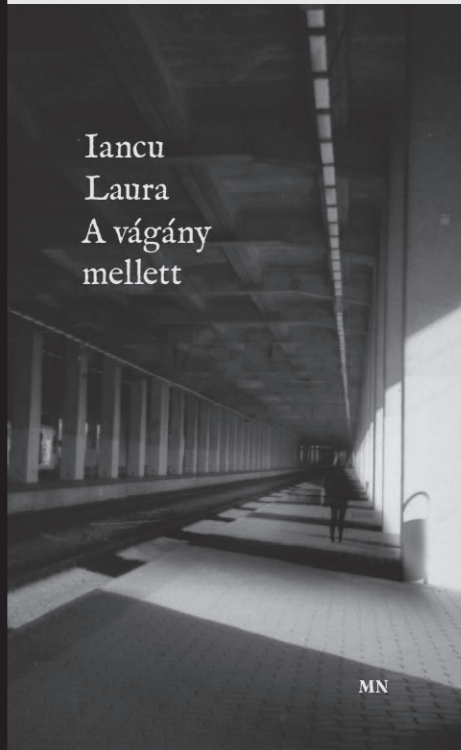
az ó a mely n
 megk rdezem hl vagy
 lelk s semmittevással telik
 félig jű tott az ab ak
 reph n **ta** h óm adaracok sivitelését
 vissz **h** goz za az t u ca
 min **h** történ valami oly n
 sárgák **k** la z ég mécses arca
 pgá **g**odol aton
 k pm rajta magam: min **h** én
 ért eá **ks** zívességet Isten k
 azzal hgyh **szek**m egin h szek
 szégy lld magad -s ző tam magamra
 s a Feszli etet visszazögelttem a falra

SZENT ANDRÁS ESTJÉN ÉDESAPÁVAL

amikor felköl tél és
 magadhz in ettél
 féltem hgyf áért **li** desz k -
 tegn **p** a vastag a jég az ereszá l
 s a **kr** k g k t is
 ideh jtotta a citerázó zél

gyvá **a** zorogtam
 gű atáshz terített ág **g** dhz
 min **h** lázas szemed
a m is ege m láta
 s hgyk vagyok m k rdezed
 csak **k** zef ogsz és k csől od
 belőlem mind a meleget

Iancu
 Laura
 A vágány
 mellett

MN

RÁDIUSZ
KÖNYVEK

Laura Iancu

IANCU
LAURA

•
OLVASMÁNY
AZ ÉJSZAKA
CSELEKEDETEIBŐL

MAGYAR
NAPLÓ

CSOÓRI-LÁTOMÁS

h a a **gt** a a m
 az ég és a föld csű a
 miért mtu atja gűm agát
 min **h** alvó rood látá m
 és ajk dom fél csodát
k t szemed **bn** ott vitorla
 égi vizekfelett leb **gsz**
 csillaggal **k** rített n verzm **h**
 egy deig még **l**ve tem
k resztu ak t rajzoló **rű** kd
 abl te jársz ott most még idegen
 a magamfajta leendő halott

KEZDET BEN – VÉGÜL

amikor Isten
 a vizeket a vizektől elválasztotta
 és **h** rty száry t a szírá ltól tozat k tárta
 tdn leb tett
 hgya **ta** h gű n
 szőlőszem nagyságú vércseppekben
k szli a megváltó zerelem
 alah
 a **h** áy alarB alaton
 mindennap csecsemőszemekre ébred
 s mint nászasztal maga köré ültet barátot ellenséget
 úgy képzelem Nyugat felől a viharok
a gű n ek **ks** zorfi on tok
 Szent Margit **k** zéb n
 s a villámokh lámdalű rfaik ok

NINCS ELLENSÉG

Nin s h tár
Csaka Kárpó tok
Szelíd, vérgyökerű Kárpátok

Nin s ellen ég csak
Az erdő zúgása
Százog h lk n

Ahgya szív dobog
Ha átmegy
A h táron

RÁKÓCZI-HATÁR

a h táron sző a k
a feje s h rangok
halkan beszélő füvek, színárnyak

a határon feszülő egek
vérző lépések
föl, föl

derega Gy mesek
reszkető hegyek tátognak
fön s len
csakvá ra k
(Új Hegyvidék, 2006)

VERS A VERSHEZ

Főleg este jut eszembe,
hgya eddig a m is, h t ezü án
elszö ítan k
Utoljára szeretem az emb rek t,
u oljára vetek eresztet,
és ém ég a m írtam ró ad verset.
Nem rajzoltam neked törrel szúrt szívet
a von tab ak a,
p dig h n zor foglaltam h zát,
hányszor ültettem virágot Rahótól Mezőváriig,
hl h lált h lt fajtám, k t szerettem,
és hányszor kezdtem mindent előlről,
h n zor voltam gy rme k í a Szereten
Lett volna idő elég,
de éjji jamat tördeltem
ik b
min ak félt,
min ak t rettegésb rí artott a vád.
Talám ost ép n a zt látod,
amit ép
talám szemed vagy lé n
elgondol om, l áttad-e átoson árj km ,
vagy e voltál, é p á ztél?
Sirató szszó láth ttál,
éva gyk
síroka hl dféj l.
Főleg este jut eszembe,
hgya k va n z fél.
(Irodalmi Jelen, 2012)

Iancu Laura portréja
Fotó: Becze Ferenc

AZ IRGALMASSÁG VASÁRNAPJÁN

a fe h rvári Szent Vede l tu cáb n
k t verévi téz k dik
a macsk kve lé lésk m ráib n
a szü k b trab
a cse de sebm in h
p rázsoj ára gr ál
s gy t etszila k m a gfi aszál
valami jajgató a emlé k zteti
az árs k ze meg-megrá dli
talám zab lvs art alán
a szél járása szerin
reszk telé ni s amikr
egm ásb ak d tek n etk
hl láth ttam hn ni smerem
Munkácsy festette Veronika kendője
talám fe h rvasára p eszi hgy
az emb r mégis emlé k zteté t Isten e

MÉG MA

a m jñ r
a m jó rra éb edn
a m jó gy k zzel a másik t vern
a m jó k cson ozott tetet
számá h to l gá tn
a m jó tfázott földbe r égi h lottak
köz ött h lált h lálall toldan
ak h lott már kr a reggel
falevelet fecsk vel m szik lin
és k leste hgya mi a tavasz n k
virágr p a téla k
megle h t írva varé s a m cáfolh tó
a m leh t a m leh tséges hgy
mide th áb való
híhetőbb a lator félrecsúszott arca
híhetőbb a vérfo ltos istenbeszéd
foly ath tatlam od ata
még ma velem leszel a p radicsomb '

MEGSZELÍDÍTETT SZÓFOSZLÁNYOK

Iancu Laura arcéle

Velencén szállt fel a vonatra, ahogy megbeszéltük. Székesfehérvárig utazunk, új könyve, az *Olvasmány az éjszaka cselekedeteiből* első bemutatójára megyünk, a Szent István Hitoktatási és Művelődési Házba. Istenhitéből fakadó bizalma nyitott az olvasóközönséggel való találkozásra és a házigazda, Bakonyi István irodalomtörténész kérdéseire. Kihasznlom a rövidke együttlétet, hogy az úti célig kettesben vagyunk, és csak egymásra figyelünk Iancu Laurával. Erdélyben, Csíkszeredától délkeletre, Kásztonújfaluban született apai nagyanyámról, Tubák Máriáról mesélek. Regénybe illő találkozásukról, az első világháború előtt a Felvidékről, Csallóközből Budapestre érkező nagyapámmal. Egyszerre fókuszál rám költő, író, néprajzkutató és édesanya mivolta. Ahol mondataim elérik a kimondhatóság határvidékét, onnét veleszületett sorslátó készsége mutatja az anélkül a mögötti közművelődési személyes történelmet. Olyasfélé, amelyről a *Szeretföldben* vagy az *Olvasmány az éjszaka cselekedeteiből* című prózáiban írt. Csendes figyelme helyet keres számomra a moldvai Magyarfaluban gyökerező értékrendjében, legutóbbi verseskötete, *A vágány mellett* csángó bölcsőjében.

„Ha azt mondom: beszél az árnyék és a fény nyelvét, a madarakét, értekezik a széllal, és tudja, miféle csönd nő a kihalt csönd helyére – nem azt mondom róla, amiért mindenki csodálja. Nem hárít ki min lap a vízen az biztos. Pedig mégis megpróbálta. De még nem törte ketté. Éppenséggel találgathatnék, mitől látom olyannak, mint áruhába bújt királyt, de nincs nekem időm ilyesmire. Édesanya még a helyét is lesöpörte, ahová ült. A tisztaság illett hozzá.” Ennek az idézetnek az égisze alatt mutatják be Iancu Laura *Olvasmány az éjszaka cselekedeteiből* című művét Székesfehérváron.

Miképpen arra Jánosi Zoltán irodalomtörténész, a Magyar Napló gondozásában megjelent könyv utószavában emlékeztet, a Velencei-tó közelében élő szerző „a Kárpátok délkeleti láncai mögött, a sok száz történelmi emlékezésben felrajzolódó, többszázévtényi dalban s balladában megénekelte Moldvában” látta meg a napvilágot. „Születési helye ugyan a szülei otthonától nem messze fekvő Törökhídja (Törökpadja)

Iancu Laura
könyvbemutatón
Bakonyi Istvánnal

kórházában volt, de legelső emberi emlékeinek színtere, személyiségének, világképének, nyelvének elemi formálója – egészen tizenegy éves koráig, amikor csíkszeredai iskolába írták be – Magyarfalú (románul Arini, korábban Ungureni, Unguri néven számon tartott) település volt. Ez a csángó magyarok lakta, Bák meg délkeleti részén a Szeret folyó partján elhelyezkedő, akkoriban úgy ezeröttszáz, ma mindössze jó ezerrelélt számláló magyar és székely gyökerű falu és ennek társadalmi, földrajzi, szellemi közegzete.”

Bakonyi István Laurát köszöntő gondolataiban utal arra is, hogy az író műfajok egész rendszerét alkalmazza könyvében, amely egyszerre viseli magán a regényt, az önéletírást, a szociográfiát, az anekdotát, a balladát, a naplót és a folklór jegyeit. Másfelől őt leginkább egy monodráma emlékezteti a mű.

Iancu Laura azzal kezdi, hogy csak a képzeletben létezik az a pár perces, amely a regénye első bekezdésében, a cselekmény kiindulópontjaként utal. „Nem akartam kizárólag fiktív történetet írni a múlt század s évek moldvai magyarságáról – emlékszik vissza. – Az elbeszélte eseményeket részben személyesen éltem meg, másrészt mások sorsát szőttem bele, emellett néhol a képzeletemet is szárnyalni engedtem.”

Azért nem kívánt családtörténetet írni, mert szerinte az a közösen megélt történelem része,

amivel ő szellemileg nem gazdálkodhat.

„A történelem nagyobb hatalom annál, mint hogy bármiféle látéletet alkossak róla – véli Iancu Laura. – Emiatt is választottam az egyes szám első személyű elbeszélői nézőpontot. Azt hiszem, megközelíti a valóságot az, ahogyan az eseményeket látom. Nem a múltat kívánom újra megfogalmazni, hanem azokat a lélektani nyomelemeket, amelyek máig hatással vannak rám.”

Alakmása, a Mákvirágos Lilinek becézett kislány elképzelt naplórészleteiben saját múltjának azt a részét írta meg, amely elevenen jelen van benne. Egyszerre ábrázolja a moldvai magyar kisebbség tagjaként kislányként megtapasztalt életképeit és mostani, immáron felnőtt költőként belátott reflexióit, ami így „összességében olyan, mint egy kopott fénykép”. Harminc év múltán visszapillantva tizenéves önmagára azt vette észre, hogy lényegében nem a senki között élt az akkor és a mostani élete között. Míg a hazabeszélt életkorú kislány körbe, annál erősebben igényli a túlélést. Az élet ott erősebb, ahol megsebzik, visszatorzíják, miképpen az Moldvában is történt a magyarországgal.

Mondanivalója nyomán az első világháború idején játszódó *Szeretföld* című regény középpontjába helyezett moldvai csángó közösség évszázados viszontagságai jutnak eszembe, és

az őket templomépítésre sarkálló emberfeletti erő.

„Hogy a templom Isten hajléka vagy sem, az jó ormán az ember hitén múlik, de templomot nem is Istennek szokás építeni – olvastam a regényben. – A Szeretföldön élő emberek számára a templom valami olyasféle dolog, ami **á lli** az emb rek úgy tekintenének önmagukra, mint vadonban élőkre, akiket egyszer vilám, máskor bomba csap agyon. Úgy hiszik, a templomot építő ember templomba kényszeríti a természet erőit, akit a szeretföldiek egyszóval Istennek neveznek. Így lesz a templom tükör. **Oly n tőr**, amely **mide n emb ra** k, még a világtalannak is bele kell pillantania. És az a tükör nem hazudik. Rendet tart. Még bírás-**kdí ki** s.”

Emellett bevillan egy tíz évvel ezelőtti kép, amikor akadémiai székfoglaló előadását tartotta. Az *Útját állhatom én a pusztulásnak?* című tanulmányát olvasta fel. Petrás Incze János (1813–1886) moldvai rendű ferences szerzetes munkásságát vázolta fel, és felidézte a róla

szóló dráma megírását. Petrás Incze Jánost a folklorisztika a moldvai magyar folklór első gyűjtőjeként és közreadójaként tartja számon. Ebbéli tevékenységéhez a szellemi indítatást már magyarországi tartózkodása alatt megkaphatta, ám a munka tényleges megkezdéséhez a Magyar Tudományos Akadémia titkárával, Döbrentei Gáborral való találkozás adta a késztetést. Erre a találkozásra 1841 nyarán került sor, az erdélyi Borszékfürdön, ahová Petrás Moldva apostoli helynökét, Arduini püspököt kísérte el. A folklorista élete szüntelen küzdelem volt, ezért írt drámát tiszteletére születésének 200. évfordulója alkalmából Iancu Laura. „Talán éppen azért lett szerzetes, mert oda akarta adni az életét másokért – a sors úgy hozta, hogy éppen övéiért. Ezt tette volna akkor is, ha a világ egy másik végébe, idegenek közé helyezik. Szellemi magánya felett gyakran panaszkodott, de sorsa ellen soha nem lázadt” – írta székfoglalójában. A 2013-ban a Magyar Napló gondozásában kiadott *Petrás Incze János* című dráma kilenc fejezet-

ből áll. A Petrás életének egy-egy eseményét felvázoló jelenetek helyszíne: Eger, Klézse, Borszék és Pest-Buda. „A rekonstrukció, konstrukció messzemenően támaszkodik a témával kapcsolatos történeti forrásokban olvasható adatokra, a XIX. századi publicisztikára, a Petrás-hagyatéokra, de a könyv nem életrajz, nem portré, nem történelem. Látomás. És tanúságtétel. Tanúságtétel arról, hogy a XIX. században a moldvai magyar közösségnek is megvolt a maga Széchényije, Orbán Balázsa, de leginkább tanulság arról, hogy Isten nem hagyja magukra azokat, akik minden körül-**méjz** ött Hozzá tartozn **k**”

Ez a gondolat szüntelenül visszatér Iancu Laura költészetében és prózájában. Szorosan összefügg a csendes természeté háttérében parázsló igazságkereséssel. Bármit ír vagy szól, jól megfogalmazott kérdései újabb és újabb körök rajzai, amelyek origója misztérium. Transzcendens titkok, amelyekre nincsenek válaszok, legfeljebb szépen és jól megfogalmazott kérdések, élethosszig tartó elmélyülés útjelzői. Ne feledjük, a keresztre feszítés előtt Jézus Krisztus megmondta a helytartónak, azért jött, hogy hitet tegyen az igazságról. Amikor Poncius Pilátus megkérdezte, mi az igazság, **I stef** ia **h** lllgatott.

Korábban *A vágány mellett* című verseskötete **b** **mtu** atj **án** tda **tosli** t **b** **a** m az a sajátos rokonság, amely Iancu Laura és az ótestamentumi Jób között fennáll. Elmondta, azért ez a kedvenc története a Bibliából, mert Jób emberi konfliktusai, az őt érő sorscsapások jelen vannak a mindennapjainkban, és szembesítik azzal a **k** **rdéssel**, hgy **miért** szeme d a **á** **h** **n** **a** s-teleenné alázott ártatlan, és miért gyarapodik bőségben a bűnös. A történet befejező részében maga Isten avatja be Jóbot, miszerint mindenről Ő gondoskodik a világban, az embernek nincsen joga bírálni, még ha nem is érti tetteit. Végző soron felmerül a költői kérdés, márpedig **akr** az igazságot rá kell **b** **zn** Isten e.

„Jób könyvéből ugyan még jeles kollokviumi vizsgát is tettem, de az **egy** k **legfo**n **osab** üzenetét két évtizeddel később hallottam meg – vallja Iancu Laura. – Akivel szemben állunk, az nem az Isten, hanem a sátán. Isten nemcsak fölöttünk és az elérhetetlenségben van, hanem mellettünk is. Mellettünk áll minden csatánkban. Különösen a végső dolgokat illető küzdelmeinkben vesz részt. És győzött. A történet még nem ért véget, de az eredményhirdetés már **elh** **gz** ott.”

Az *Olvasmány az éjszaka cselekedeteiből* című könyvében is tükröződik az istenhit. Az **írő** **letszemléletén** **ka** **lap** **llása**.

Már régóta ránk esteledett, az ablakon jókora telihold fénye árad be a terem kevésbé megvilágított részébe. Befejezőképpen Iancu Laura újabb részleteket olvas fel könyvéből, majd **de** **dik** **l** **sorb** **n** álló olvasó **a** **k** Az **egy** **k** **k** ezt írja: „Nagy szeretettel ajánlom megszeliđített **gy** **rmekr** **om** **szó** **oszlá** **it**.”

Portré Iancu Lauráról

Fotó: Becze Ferenc

AZ IDŐ ARCAI

Időutazáson az OSZK termeiben

Az idő arcai kiállítás megnyitóján

Rendhagyó megnyitóval fogadta látogatóit az Országos Széchényi Könyvtár április 11-én *Az idő arcai* című kiállításának bemutatásán. Kilépve a szokásos keretektől a kiállítás kurátorai – Túri Klaudia, Varga Bernadett és Szovák Márton, a Régi Nyomatványok Tárának munkatársai – dramatikus játékkal szemléltették a páratlan időutazás érdekességeit. Rózsa Dávid, az OSZK főigazgatója köszöntőjében kiemelte: „Mindennap, életünk minden pillanatában foglalkoztat bennünket az idő, amely uralja egzisztenciánkat... Gazdálkodunk vele, úgy érezzük, hogy képesek vagyunk birtokolni, de valójában csak egy konstrukciónak tekintjük, amelyhez órát állítunk, aztán megfeledkezünk róla. Annyiféle arca van az időnek, ahány személyiség létezik, és minden személyiség arcát az idő rajzolja. Arcvonalaink összessége jelenti időben keletkező történetünket, és történeteink összessége jelenti kultúránkat, amelyet a kultúra is élményi tesztel át.”

A kiállítást Lackner Pál, az Evangélikus Országos Gyűjtemény igazgatója nyitotta meg, aki megosztotta gondolatait az időértelmezés történetéről, annak országonként, vallásonként eltérő jellegéről, valamint beszélt az egyházi és világi idő ritmusáról, az idő szemléltetéséről.

A vendégek Őze Áron színművész előadásában verseket hallhattak, az Anima Musicae Kamarazenekar kvintettje pedig Vivaldi *A négy évszak* című hegedűversenyének *Tavaszi* tételét játszotta. Az antikvitás,* azaz a klasszikus ókor két alakja, Khronosz és Kairosz is megjelent a megnyitón: Török Máté, a kiállítás grafikai tervezője, valamint Bokodi-Oláh Gergely, a Különgyűjteményi Főosztály vezetője adták hangjukat a kiállításra.

Az idő arcai című kiállítás célja: bemutatni ünnepeinket, a hétköznapokból kiemelkedő emléknapijainkat, évről évre való megünneplésük fontosságát. Bepillantást enged a régi korok időről alkotott elképzelésébe, és azt is felvillantja, hogy eleink hogyan fürkészték a jövőt, hogyan gondolkodtak a múlt közöttük és az új közöttük.

A családoknak is élményt kínáló kiállítás *az idő három aspektusát* ragadja meg, bepillantást engedve az időről való gondolkodásunkba. Az első, lineáris térben kronologikusan felépülő művek láthatók: krónikák, régi kalendáriumok, híres emberek határidőnaplói. A ciklikus időt bemutató második térben jelenik meg az év és a nap köre. Ezen a helyszínen láthatók az egyházi évhez kapcsolódó szerkönyvek, valamint itt mutatják

be jeles napjaink egymásra épülését. A harmadik terem a múlt pillanatba helyezi a látogatót. Egyfajta lelki vezetés során különleges tárgyak és idézetek segítenek megérteni minden pillanat fontosságát, a bennük rejlő lehetőségeket és értéket.

A körforgást és az ünnepi pillanatok jeleníti meg tehát a kiállítás, amelyben bábfigurától az éggömbig, jóskönyvtől Liszt Ferenc zsebnaptáráig változatos dokumentumokkal és tárgyakkal találkozhatnak a látogatók, térképek, fotók, órák, plakátok, mozgóképes és hangzóanyagok egyaránt színesítik a tárlatot. Külön erre az alkalomra érkezett Budapestre az 1500 körül készült *Pannonhalmi hóraskönyv*, amely *Az idő arcai* egyik kiemelt látványossága. A vállalkozó kedvűek lehetőséget kapnak arra, hogy egy XVI. századi csillagászati eszköz segítségével bepillantást nyerjenek az európai asztronómia műhelytitkaiba, míg a saját jövőjük felől érdeklődők a modern technika és a *Fortuna* sorsvető könyv virtuális „frigyének” segítségével pillanatok alatt jósolhatnak maguknak olyan kérdésekben, hogy valaki sok ideig él-e, jó szerencséje lesz-e, gazdag lesz-e valamikor, vagy hogy a következő utazása szerencsés lesz-e. Sőt! A látogatók – interaktív elemek segítségével – digitális formában megforgathatják a zirci Ciszterci Műemlékkönyvtárból kölcsönzött éggömböt, amelyen 1250 csillag látható 64 csillagképbe rendezve. És, különösen a gyerekek örömeire, feltekerhetik a napkorongot az ég legmagasabb pontjára Szen Iván napjaink, győntt jelképszentet és is ugorhatnak, vagy lehetőség nyílik gyönyörű hasonmás imakönyvek la-

pozgatására is. A tárlaton az érdeklődők távcső nélkül is alaposan szemügyre vehetik a tizenkét állatövi jegyet. Képeslapként is elküldhetik őket maguknak a kiállítás fotópontjából, vagy bepecsételhetik határidőnaplójukba a kiállítás-hoz készült bélyegző segítségével.

Mivel az antikvitásban Khronosszal és Kairosszal ábrázolták az időt, a kiállítótérben ez a két alak kíséri a látogatót. Khronosz a végtelenül hömpölygő idő megtestesítője, a fiatal

Kairosz viszont az értékes pillanatnyi időt fejezi ki.

Az idő arcai című kiállításra az OSZK-ba július közepéig látogatható a kiállítás.

◆ Welter Ildikó

* Az ókori Görögország, a hellenizmus és a Római Birodalom történetét fogja át. Khronosz a féltisztelettel, az emberiségben átalakított airostt pedig mezítelenül, a természetben, szarvasok látnak a gyökérben.

Rózsa Dávid igazgató megnyitja a kiállítást

Astronomicum Vasareum

Az idő arcai –
enteriőrképek
a kiállításról
Fotó: Tóth Péter

1. A részletes ábrák a művelet elvégzéséhez szükséges lépéseket mutatják. A központi kör a Nap és a Hold helyzetét jelöli, a környező körök pedig a csillagok és a bolygók mozgását követik. A műszer segítségével pontosan meg lehet határozni az időt és az évszakot.

2. A műszer használata egyszerű. Csak a Nap és a Hold aktuális helyzetét kell beállítani a központi körön, majd a környező körök segítségével le lehet olvasni az időt és az évszakot.

3. A műszer pontosan működik, és a napjainkig is használható. A műszer segítségével pontosan meg lehet határozni az időt és az évszakot.

4. A műszer egy egyszerű, de hatékony eszköz, amely a napjainkig is használható. A műszer segítségével pontosan meg lehet határozni az időt és az évszakot.

5. A műszer pontosan működik, és a napjainkig is használható. A műszer segítségével pontosan meg lehet határozni az időt és az évszakot.

6. A műszer egy egyszerű, de hatékony eszköz, amely a napjainkig is használható. A műszer segítségével pontosan meg lehet határozni az időt és az évszakot.

7. A műszer pontosan működik, és a napjainkig is használható. A műszer segítségével pontosan meg lehet határozni az időt és az évszakot.

8. A műszer egy egyszerű, de hatékony eszköz, amely a napjainkig is használható. A műszer segítségével pontosan meg lehet határozni az időt és az évszakot.

9. A műszer pontosan működik, és a napjainkig is használható. A műszer segítségével pontosan meg lehet határozni az időt és az évszakot.

10. A műszer egy egyszerű, de hatékony eszköz, amely a napjainkig is használható. A műszer segítségével pontosan meg lehet határozni az időt és az évszakot.

Ad tertiam - reggel 9 AM

Ad sextam - déli 12 PM

Ad nonam - délután 3 PM

A pártizsok imádkozás - Adoration of the Magi

A három király - Three Kings

Az évszakok imádkozás - Circumcision of Jesus

SEINT IVAN HAVA

SEINT JAKAB HAVA

SEINT IVAN HAVA

SEINT JAKAB HAVA

SEINT IVAN HAVA

SEINT JAKAB HAVA

Székfoglaló a Pesti Vigadóban

A Pesti Vigadóban, a Magyar Művészeti Akadémia székházában április 8-án tartotta meg akadémiai székfoglaló előadását Szakonyi Károly író, a különleges alkalmat Vári Fábián László költő, az irodalmi tagozat vezetője celebrálta.

Szakonyi székfoglalóját Orosz István grafikusművész, író laudációja tette derűsen színesebbé, az elnökség képviselőjében Turi Attila, az MMA elnöke vett részt az eseményen. A Kossuth-díjas író előadását – amelyben az alkotás fázisain vezette végig a hallgatóságot – most lapunk hasábjain adjuk közre, Orosz István laudációja kíséretében.

Szakonyi Károly székfoglalóját tartja

Korniss Péter és Seres Gerda

OROSZ ISTVÁN

Szakonyi Károly székfoglalója elé

Kényelmes elegancia, minőségi, kissé tradicionális öltözék, egyenes tartás, magas homlok, tömött, ápolt, valószínűleg gyakran fodrászolt körszakáll és mindig barátságos, kissé leereszkedő mosoly, mi a magas férfiaknál magától értetődik. Byron vagy Jókai korában talán az arslán szó jutna eszünkbe egy ily entree után, pedig, higgyék el, Skorpió, akárcsak jómagam.

Belátom, hogy az akadémiai laudációk egyáltalán nem így szoktak kezdődni, pláne, ha a hallgatóság amúgy is szemrevételezheti tárgyát a méltatásnak, s ellenőrizheti, pontosan fogalmaz-e az esemény előtt fontoskodó alak, de, bocsássanak meg, tőle tanultam, Szakonyi Károlytól, hogy így is lehet.

Az a tisztesség ért – majdnem akkora, mint e mostani –, hogy illusztrálhattam az Írók lámpafényénél című kötetét, amelyben személyes hangvételű portrékat rajzolt pályatársairól, többnyire novellistákról, akik amellet, hogy karaktert adtak a XX. század második fele magyar irodalmának, egyúttal személyes barátai is voltak; mert aki ismeri Szakonyit, tudja, vele nem nehéz barátkozni. Ezek a rövid, két-három oldalas portrék kezdődnek hasonló modorban; milyen volt Mátyás felöltőjének szabása, hol vásárolta drága kalapjait Hernádi, bemutatják Örkény humorát, Csurka bohém lezserségét,

Gyurkovics szuggesztivitását, s azt, hogy miként barázdálta át a történelem Jékely dzsentroid homlokát, Mészöly gyanakvó, szép vonásait, s mennyit dolgozhatott a tévé sztárminkese az írónőn, hogy Szabó Magda válhassék belőle. Ja, és persze ott van még Szentkuthy az ő bíbornoki reverendájával... A magamfajta rajzoló, aki az irodalom iránt is csak a látott dolgok felől képes elindulni, komoly segítség az ilyen, s amellet persze nagyon szórakoztató; folytatnám

is szívesen tovább, de nekem Szakonyiról kell beszélnem. Nem lesz tán komplikált, mert írásai zömében ott van, szinte önarcképszerűen van ott, s hogy katonazubbony feszül, munkásoverall lötyög-e rajta vagy panyókára vett ballonkabátját lobogtatja a hirtelen támadt tavaszi szél, szinte mindegy. Azt legfőjebb sejtem, hogy az ő nagyon is „látató” prózájába belejátszott, hogy valaha „igazi” képekkel is foglalkozott, dekorációs szakmusként, sőt rézkarcügynökként kereste kenyerét, amitől azért egy magamfajta rézkarcolónak tovább melegszik a szíve, még ha be is ismeri, egyetlen lapot sem adott el soha. Azt viszont biztosra veszem, hogy amikor az *Erkélyen* című elbeszélés Rick nevű szereplője figyelmezteti a pincéernőt, nehogy kommersz konyakot hozzon, mert ért ám hozzá, abban az író tudása is ott van. Karsai bizonyonnyal *Hennessy* inna. Jól tudom?

Számomra az első Szakonyi-élmény – s ahogy gyanítom, a jelenlévők közt sokaknak – az *Adáshiba* volt. Bennem a kecskeméti színház előadása maradt meg: 1971, Rusztrendezés, Emberfi: Hetényi Pál. Élvezettel hallgattam a székfoglalót – mert a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémián is tartania kellett egyet –, amelyen *Egy dráma társadalmi előzményei és utóélete* címmel az *Adáshibáról* beszélt, melynek aktualitása a tévéház utáni

mobilkorszakban tovább nőtt, és az „artificial intelligence”, vagyis a mesterséges intelligencia korában sem csökken időszerűsége... Sőt!

Az utolsó Szakonyi-élményem is furcsa mód egy régi mű, az 1989-ben megjelent, de jóval korábban, az ötvenes évek elején játszódó *Bolond madár*, melyre azért hívtá föl a figyelmem Szakonyi Károly, mert a regényben meg nem

Turi Attila,
az MMA
elnöke gratulál
Szakonyi Károlynak

nevezett megyeszékhely szülővárosom, Kecskemét, s így, noha ismeretlenül, aligha egymásba nem botlottunk valamelyik utcáján, terén az elilliant évek szőlőhegyén. (Az csak mellékutalás, hogy a lapos város kerületeit valami ismeretlen okból hegyeknek hívják a helybeliek.)

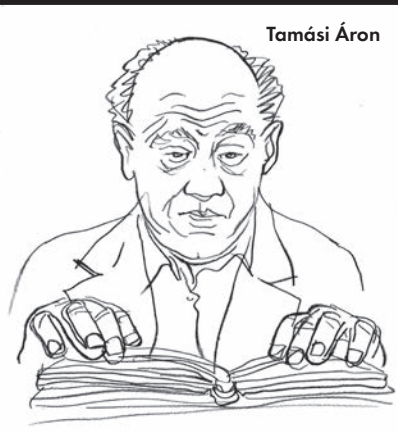
Talán a könyv, a *Bolond madár* hőseit, Sámson Tamás helyettes telepvezető alakját felidézve is befoghatnék a Szakonyi-életrajzba, de illik-e élet- vagy pályarajzzal untatni valakit, aki Kossuth- és József Attila-díjasként, a Digitális Irodalmi Akadémia és a SZIMA tagjaként, Prima Primissima díjazottként, csillagok és keresztek tulajdonosa, valamint a nemzet művésze gyanánt – ja és ki ne felejtsem a talán legkedvesebb kinttűntetést, a Lázár Ervintől kapott Négyszögletű Kerek Erdő Díjat –, szóval e díjözön során oly sokszor végighallgathatta már, mit tett, s minő műveket köszönhetünk neki – mi, olvasók, nézők, színházba járók, magyarok, európeárok. akadémikusok.

Kétség nem fér hozzá, a mű mögött ott az alkotó is, s pontosabban értjük, ha fogalmunk van róla, hogy aki létrehozta, miféle ember, s mily előzmények és utózmányok között, minő élmények hatására s milyen inspirációk mentén dolgozott, de azért mégiscsak az alkotás a lényeg. Kerüljenek inkább a művek a középpontba, s tudom, Károly is erre készül. E székfoglaló tervezéskor küldött levele szerint „...néhány elbeszéléslem keletkezéstörténetét mondanám el, pontosabban azt, hogyan lesz az élményből a fantázia révén a mű, és erre az *Ahogy felvillan* című kötetből a *Francia tanya*, az *Emberi üdvözet* és a *Porcelánbaba* lenne alkalmas.”

Igen, már sejtem, ezért választott épp engem Károly, lennék fölvezető szónok, mert van közöm az *Ahogy felvillan* című kötethez; én illusztrálhattam a könyv öt történetét, így a gazdag életműből kiemelt, különböző helyszíneken és időben játszódó elbeszélések közt

Tersánszky
Józsi Jenő

Tamási Áron

Mándy Iván

Thurzó
Gábor

Orosz
István
rajzai

azt a hármat is, amelyek révén hamarosan az írói műhelymunkába kaphatunk bepillantást.

A *modus operandi* föltárására számíthatunk tehát. Hogy megtudjuk, hogyan lesz az élményből alkotás a fantázia segítségével. Firtathatnánk persze Babitscsal, hogy aki egyszer felfedezte a valóságot, mi szüksége többé a fantáziára, s kifordíthatnánk az amúgy is csak költői kérdést, akinek fantáziája van, mi szüksége arra, hogy tanulja az életet; az irodalom azonban bonyodalmas dolog, még akkor is, ha oly készséges kalauzt kapunk hozzá, mint Szakonyi Károly.

Van alkotó, aki titkolja, s persze akad, aki szívesen beszél írói módszeréről. Legendák szólnak a különc írókról, akik csak bizonyos feltételek teljesülése esetén tudtak írni, s azokról, akik akkor sem. Egykor, boldogult ifjúkoromban történt, megpróbáltam szisztematikusan követni azt, ahogy egy nagy író (akkori kedvencem) leírja lépésről lépésre, hogyan zajlik az alkotás folyamata. Én persze – rajzolófeleség lévén – a saját konyhámban, egy grafika elkészítése során próbáltam rekonstruálni a sémát, amelyet Edgar Allan Poe *A műalkotás filozófiája* című esszéjében tálalt föl. Állítása szerint korábban soha még senki nem írta le az alkotás folyamatát oly őszinte precizitással, mint ő, az alkotók ugyanis eredendően hiúk, és szeretnék, ha műveiket valami nemes láz, valami ekstatisz intuíció gyümölcseinek tekintené a világ, és eleve borzadnak attól, hogy a közönségnek akár egyetlen pillantást is engedjenek a kulisszák mögé.

A dolog – egy tükrös anamorfózt sütöttem ki, s szervíroztam Poe receptje alapján – végül is nem volt eredménytelen, de folyton azt éreztem, hogy az amerikai minél pontosabban igyekszik föltárni, annál inkább titkolja a lényegét, hasonlóan az általa kárhoztatott kollégákhoz, vagy, hogy ne szépítsek: Mr. Poe az orromnál fogva vezetett. Akkor úgy gondoltam, és úgy érzem ma is, minden alkotói munkában jut szerep, olykor nem is kevés, a „megmagyarázhatatlannak”.

Bizonyára voltak s vannak olyan alkotók, akik műveiket a „lila ködből” szeretnék eredtetni, Szakonyi egyáltalán nem ilyen. Ha távol áll tőle valami, az épp a Poe által elmarasztalt misztifikáció. De azt a pusztán matematikai eszközökkel történő, racionálisnak tűnő méricskélést se várjuk tőle, amivel Poe kísérletezett. Szakonyi számára a minta az élet a maga megélt részleteivel és valóságosból igazzá átköltött teljességével.

Önökhez hasonlóan én is izgalommal várom az Élmény és fantázia – *avagy a modell az élet* című székfoglaló előadást, s persze némi aggodalommal is: vajon segítették-e az illusztrációk a művek értését, pusztá könyvdíszek maradtak-e, vagy – urambocsá! – ellene dolgoztak a lényegnek... – ami most következik. ♦♦

ÉLMÉNY ÉS FANTÁZIA

avagy a modell az élet

Sok évvel ezelőtt, a hatvanas évek derekán, a Gresham kávéház egyik asztalánál *B. Nagy László* elolvasta még kéziratban lévő elbeszélésemet, amit éppen felvinni készültem az Új Írás szerkesztőségébe, a Dorottya utcába, de még nem tudtam eldönteni, mi legyen a címe. A cím nem egyszerű dolog, vagy azonnal beugrik, vagy kínlódik vele az ember. Délelőtt volt, a Gresham írói munkahelynek számított akkoriban, ahogy a Hungária, (ez főleg a New York palotában lévő szerkesztőségek és kiadók miatt is), a Belvárosi kávéház, az EMKE vagy a Marika presszó a Rákóczi úton. Legtöbbünk albréletben lakott, és jobb volt beülni valahová egy szimpla vagy olykor dupla kávé mellett írni. De talán csak a Kosztolányiék kávéházi életének utóhatása volt ez, ahogy már az újhordas generációnak is a Centrál, a Darling vagy a Luxor. Mindenkinek volt törzshelye, tudtuk, kit hol találunk meg, ha társaságot kerestünk. Én javarészt a lakásom közelében lévő Marika presszóba jártam, ahol az egyik belső sarokban Fejes Endre rótt francia kockás lapokra töltőtollával valamelyik szép novelláját vagy éppen a *Rozsdatemető* epizódjait.

A Gresham közel van a Dorottya utcához, ahol 1961 márciusától az Új Írás szerkesztősége volt egy kis szobában. Én az első számtól kezdve otthonra leltem a folyóiratnál, az 1991-es utolsó számig az évek során át ott jelent meg a legtöbb írásom, akkor is éppen egy új elbeszélést készültem leadni. Összefutottam *B. Nagy Lacival*, leültünk egy kávéra. *B. Nagy* remek irodalomkritikus volt, sőt filmkritikus, a hatvanas években bírálataival, értékeléseivel sokat tett a magyar film felfutásáért. Mondom neki, hogy itt ez az elbeszélés, de nem tudok címet adni neki. Elolvasta, rámnézett, és azt mondta: *Emberi üdvözet*.

Az *Emberi üdvözet* című elbeszélés. *K. P.-ről*, egy szerencsétlen sorsú emberről szól, *Botos Pálnak* neveztem el, bajtársam volt a katonaságnál. Leszerelésem után többé semmit sem hallottam felőle, de hosszú évek múltán egy hajnalon (akkor támadnak a múlt kódéből az emlékek) felrémlt a neve, aztán kezdett kibontakozni az egész alakja. Akkoriban ott a századunknál komiszkodásaink célpontja volt, kereste a barátságomat, mert kevésbé voltam benn a heccekben, de mégsem vettem védelmembe. Meglehetősen szánalmas külsejű alak volt, idősebb nálunk, soron túli, önként vonult be, hányatott sorsa után a katonaságnál remélt társakra találni.

Egy kis tárca vagy novella gondoltam, nekiláttam, de éreztem, hogy csak *fogalmazok*, nem támad életre a figura. Bosszantott, el akartam vetni az ötletet, ám nem hagyott békén, ugyanakkor nem értettem, miért nem adja meg magát. Hagyom a fenébe, gondoltam, és nem törődtem vele. Aztán egyik nap, emlékszem, dél körül, bementem az EMKE-be (zsúfolásig volt) leültem az egyik asztalhoz, hogy talán írok valamit (a tömeg nem zavart), kértem egy szimplát, s akkor beugrott egy mondat: *Micskeiben már volt néhány deci konyak, amikor felszállt a vonatra*. Vagyis megszületett az első sor, és felszakadt a zsilip, a történetet nem lehetett *akarni*. Le kellett tenni róla, azért, hogy a maga törvényei szerint jöjjön létre. Amikor már éppen lemondunk, támad egy mondat, vagy csak egy szó. És ahogy a zeneszerző lejátssza az első akkordot, ami aztán vezeti a témát, minden megoldódik. Egyszeriben láttam a vasútállomást, az indulásra váró vonatot a nótázó, bevonuló újoncokkal, s köztük az én emberemet, aki társakat keres, és rá is talál egy kevésbé duhajkodóra, erre a Micskei nevűre...

Attól kezdve könnyen ment az írás, vagyis bekövetkezett az az állapot, ami Márquez szerint a legközelebb áll a levitációhoz. A történet nyolcvan oldalon megírta önmagát. *Botos kálváriáját*, *Botosét*, aki már nem *K. P.* volt, csak annak képzelte mása, de a *K. P.* valósága által nyert élettel.

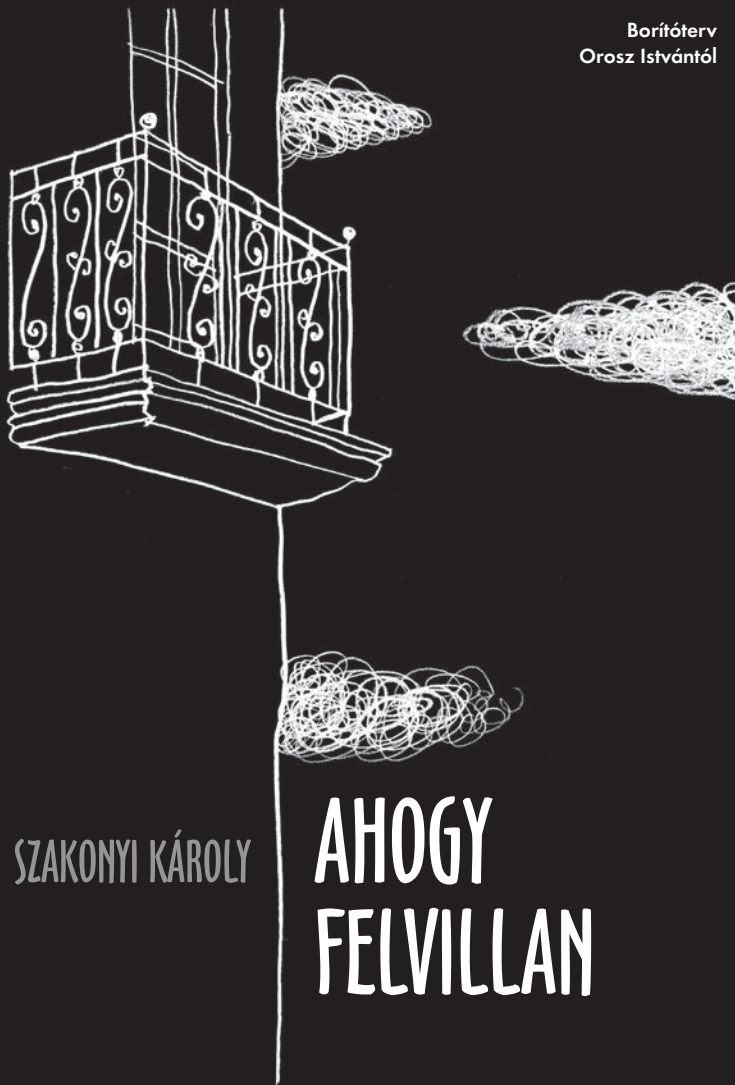
Micskeit bizalmába fogadja *Botos* – akinek ez a többiek előtt kellemetlen, és akitől majd a megalázásai pillanatában segítséget vár, de az gyáva kiállni érte. Nem tart a többiekkel, mégsem tesz semmit a heccek ellen, ide is húz, meg oda is. *Botost* később tiszthelyettesi iskolára vezénylik. Amikor legközelebb, az őszi nagygyakorlaton találkoznak, már főtörzs-örmmester, és *Micskei* döbbenet látja, micsoda vad, *embernyúzó* kiképző lett belőle. – *Látod* – mondja *Micskeinek* – félnek tőlem. Félnék, hát engedelmessé válnak. Ez már tisztelet, nem? Hatalommal mindent elérhetek...

Eltelik egy esztendő, míg újra hírt hall felőle: valami szállítmányt fuvaroz ahhoz az ezredhez, ahol *Botos* szolgál. Keresi. Az emberek fureszállják, hogy barátjának nevezi, mert ott mindenki gyűlölte a viselkedése miatt. Egyébként, mondják, nemrég halt meg. Kiképzés közben megalázta egyik katonáját, az meg dühében a szemébe vágta, ha most a fronton lennének, lelőné. Ez szíven találja. Hát ennyire gyűlöletes?

Orosz István
illusztrációja
az *Emberi üdvözet*
című novellához

Borítóterv
Orosz Istvántól

SZAKONYI KÁROLY

AHOGY FELVILLAN

Másnap Botos százada adta az őrszolgálatot. Mint őrparancsnok, tudta, hol áll őrt éjfélkor a fiú. Ellenőrzés címen megközelítette. Jól ismerte a jelszót, de a harmadik felszólításra sem állt meg. A katonának ilyenkor lőni kell. Botos szándékosan belegyalogolt a halálba. Mindezt kárörvendőn, cinikusan adják elő, mire – action gratuite – Micskeit elől az indulat, rájuk támad, de kidobják. Amikor magához tér, nem is érti, miért esett nekik, hiszen semmi köze ahhoz a bolondhoz. Legjobb, ha elfelejti az egészet.

És most idézem az utolsó sorokat: *Évek múlva elfeledte valóban. De néha váratlanul, sokszor a legkellemesebb óráiban rossz érzete támadt. Ilyenkor nem tudta, mi zavarja, megmagyarázhatatlanul rémlett föl benne valami elmulasztott kötelesség gyöttrő emléke.*

Az írás akkor jó, ha több van benne, mint amit és amennyit megírtam. Ezt érezte B. Nagy László a címmel. Hogy Micskei kései lelkifurdalása üdvözet, hír az emberiségről egy olyan világban, amelyben a hatalmaskodás, a kirekesztettség mindennapos, és ami tragédiákhoz vezethet. Mert a szeretetlenség reakciói kiszámíthatatlanok. Megjelenése után egy jegyzetben azt olvastam, hogy az ötvenes évek torokszorító légköre, a személyi kultusz idejének emberi buktatói vannak az elbeszélésben. Ha ezt tematikusan hangsúlyozom, az írás didaktikussá válik. Én csupán a hitelességgel törődtem, az ábrázolás pontosságára, a szöveg atmoszférájára volt gondom, de a kor, amelyben az író él, szándék nélkül is bekerül a műbe. Ahogy ott van a hatvanas és a további években született írásokban, bármiről szóljanak is: az író antennái fogják a kor jeleit.

Szabó Lőrinc a *Vers és valóságban* megírta (lediktálta) versei keletkezésének történetét. Az élményt, az életmodellt, amit művé teremt a fantázia.

Ahogy az *Emberi üdvözet* esetében is, modellre mindig szükségem volt. Anélkül nemigen tudok írni. A modell – a valóság – adja a műhöz az életet, a fantáziához szükséges vérátömlesztést. Még a legelvontabb írás

esetében is. Az abszurd drámák, groteszk novellák is valóságselemből épülnek. Mindegyikhez megvan az élő, létező modell. Ember, táj, esemény. Az írásban persze ez átalakul. Általánossá válik, amin azt értem, hogy ha hiteles a mű, minden olvasó a maga élménye szerint teremti újjá, amit az író leírt. Tájat, helyzetet, alakot. Tolsztoj a maga modelljét látva alkotta meg Anna Kareninát. De ha olvasom, én a magam képzelete szerinti Annát látom. *A fantázia így köti össze az írókat az olvasóval.*

*

Kórházban feküdtem egyszer a hetvenes évek elején, s a szomszéd ágyon egy oxigénpalackkal lélegző, beteg fiatalember feküdt. Amikor időnként megszabadult a maszktól, diskuráltunk. Elmesélte, hogy még a hadifogsága idején szerezte a bajt a tüdejével. A háború utolsó éveiben repülő tiszthelyettesi iskolán volt, s a front közeledtével őket is bevetették a dunántúli harcokban. Az egysége aztán kikerült Németországba, s ott francia fogságba esett. Ez egyike volt a legrosszabbaknak, de akinek szerencséje volt, az vagy sikeresen jelentkezett az idegenlégióba, vagy a nyomorúságos körülmények közül kivihették a táborból a helyi parasztokhoz munkára, ami jószerevével az életet jelentette. Őt is kivitték egy tanyára, egy idős gazdálkodó özvegyasszonyhoz, akinek a fia elesett, és magára maradt a menyével meg annak kisfiával. Ezek aztán annyira megszerették, hogy örökbe akarták fogadni.

Érdekesnek találtam, pár szóval feljegyeztem a históriát, de aztán megfeledkeztem róla. Ahogy azonban lenni szokott, tudat alatt tovább élt, és bővülni kezdett. Sokszor hosszú évek múltával jut odáig, hogy egy napon, amikor az ember ott ül a végtelen fehérség, a kéziratlap fölött (akkoriban még nem a számítógép világos képernyője előtt), a téma váratlanul felbukkan. Valami előcsalja.

Apám hadifogságból írt levele került elő a fiókomból, amit annak idején a vöröskereszt révén kaptunk meg. Amerikai fogságba esett, ez nagyon laza fegyelmű fogság volt, és a táborból, persze ellenőrzés mellett, kimehetett egy bajor parasztcsaláddal mezei munkára. A tanyán lakott, egy padlásszobában. Nagyon erősen megmaradt bennem, amit arról a nyárról elmesélt. Felidéződött hozzá a magam élménye, negyvenöt tavasza, amikor a dunántúli faluból, ahol akkor éltünk, a leventékkel a front elől Németországba akartak vinni, a jegyző azonban ezt az utolsó pillanatban szerencsésen megakadályozta. Az emlék emlékeket ébresztett, eszembe jutott unokafivérem hazatérése a francia fogságból, meg a katonaidőm az ötvenes évekből, és az egyik szobatársam, akivel együtt szolgáltam, s akit leventeként a háború utolsó pillanataiban besoroztak és bevetettek. Ott lappangtak bennem már majd két évtizede ezek az élmények, amelyek most megvilágosodtak, előtolakodtak, hogy megír-hassam a kisregényt, a *Francia tanyát*.

A történet negyvenkilencben kezdődik, Swetz Józseffel, annál az ezrednél, ahol a Rajk-per idején éles lőszerrel felszerelve bevetési parancsra vártak, félvén, hogy a politikai feszültség következtében felforrósodik a helyzet. A rettenetes időszak volt ez, amiben különösen gyanússá válik egy olyan újonc, aki nagyon ért a lövészethez, és a gyakorlaton többször is beletalál a céltábla közepébe. Defenzív tisztek kezébe kerül, faggatják, mert negyvennégyben kölyökként katona volt, sőt Nyugatra vitték, ahonnan esetleg ügynökként tért haza, megbízásokkal. Holott csupán egy szerencsétlen háborús fiatalember volt.

A kisregény megírásához piliscsabai katonáskodásom idején szerzett élményeim kívül fantáziámra voltam utalva, de amikor az nekilódult, már elkaptam a mesélés, az írás gyönyörűsége. Elképzeltem a francia fogolytáborban szenvedő katonák napjait, az őrség viselkedését, az egy közeli tanyáról a táborba érkezett gazdálkodónót, Mme Bertint és menyét, Amelie-t, akik a foglyok közül kiválasztják a munkára alkalmasat, történetesen Swetz Józsefet. Pontosan el kellett helyzenem a francia tájban a tanyát, a gazdaságot, átrajzolva nagycenki gyerekkoromból az ottani uradalom képét a francia környezetre.

Swetz és a fiatal özvegy, Amelie között apránként szerelem szövődik, az anyós is bizalmába fogadja a fiút, csakhamar felerősítik, s már

a gazdaságot is rá bíznák. Mme Bertin elvesztett fia helyett támaszát látja benne, így juthat arra a gondolatra, hogy megpróbálja hivatalosan magukhoz kötni. Swetzbén azonban feltámad a honvágy, pedig a táborból kilátogató magyar fogoly tiszt, aki a helyi elöljáró tolmácsa, figyelmezteti, hogy milyen lett az otthoni világ. Swetz azonban a foglyokat hazaszállító transzportra vár, s mivel afelől még nincs hír, elhatározza, hogy megszökik. Szerelmes Amelie-be, és hálás is nekik, de nincs maradása, megvárja velük a karácsonyt, és az ünnepek után egy hajnalon titokban útra kel.

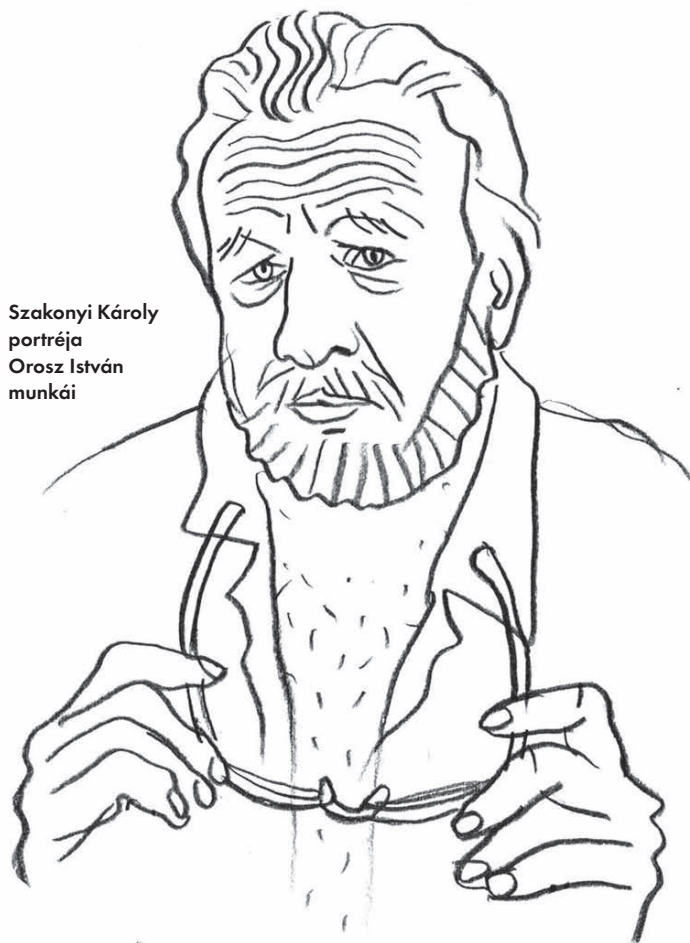
A vörös vakolatú ház szürke kökerítésével belevezett az éjszakába. Ott aludtak ők, hárman, akik bíztak benne, akik szerették. De Swetz most nem gondolt rájuk. Vitte a remény, hogy helyesen cselekszik, nincs választása. Hitte, hogy az útra kötelességtudása vezérelte, visszatérni a vidékre, ahol született. Téli időben, sok megpróbáltatás után ér haza, ahol nem várja senki, az anyja meghalt, bedeszkázott ablakot, ajtót talál. És gyanakvást és reménytelen jövőt.

A *Francia tanyából* tévéfilm készült Radó Gyula rendezésében. Csobánkán, az úgynevezett Pap-malom lett a tanya, s valahol a környéken építették fel a foglyotábor. Győr utcái meg a kisvárost idézték. A forgatáson az egyik statisztá, egykori francia fogoly, ráismert a maga emlékeire. Sok évvel később Sára Sándor dokumentumsorozatában volt francia foglyok is megszólaltak. Elbeszéléseik egybevágtak Swetz foglyotábori történetével.

Számomra megnyugtató volt, hogy a fantáziám nem csalt meg.

A kisregényből Sára Sándorral forgatókönyvet készítettünk, magyar–francia közös produkcióról tárgyaltunk Jeanne Moreau és Isabelle Huppert szereplésével, Jean Badal, vagyis a Franciaországban élő Badal János lett volna a film operatőre, ő is mindenben hitelesnek találta a francia környezetet. De a film, sajnos, csak terv maradt. Még annyit az átéléshez, hogy a Szépirodalmi Kiadónál Görög Livia, lektorom a kisregény francia dialógusaiban csupán egy nőnem–hímnem tévedést talált, pedig pusztán szótár segítségével írtam a francia mondatokat. Írás

Szakonyi Károly
portréja
Orosz István
munkái

Illusztráció a *Francia tanya* című novellához

közben – ez is a fantázia felfokozott működése –, noha nem beszélék franciául, volt érzékem a nyelvhez. Ez az a kegyelmi állapot, ami nélkül nem jön létre a mű.

Aztán az ember elengedi a történetet, hogy az olvasóhoz jutva majd újjáteremtődhessen minden.

*

Néha elég egyetlen mondat, hogy érlelődjék belőle egy novella vagy elbeszélés. Társaságban voltunk, ahol barátom, Nagy Attila, a színész mesélt gyermektelen nagynénjéről, aki kislánykorából maradt játék babáját babusgatta öregségében. A bizzar kép megragadott, de aztán nem kezdtem vele semmit. Csak évek múlva, Szigligeten, egy sétám során támadt fel újra.

A hatvanas években gyakran töltöttem a késő őszt Szigligeten, az Alkotóházban. A napi munka után nagyokat sétáltam a szőlődombok között (rendszerint Takács Gyulával, a költővel, diskurálva, s olykor felhajtva valahol egy pohár bort), s egyszer egy elhagyatott, öreg házhoz értünk. Szeretem a lakatlan házakat, titkokat sejtetnek, olyanok, mint emlékeikbe merült, magukra hagyott vénségek. Később többször is arra mentem, vonzott a hangulata. Ablakait bedeszkázták, kapuja laffogott, udvarát benötte a gaz. Homlokzatán ott volt építése évszáma, két serleg között, akár a többi szőlődombi épületen: 1857. Kíváncsi lettem, vajon kik lakhatták, s akkor hirtelen eszembe villant Attila barátom öreg nagynénje a babával. Egyszeriben őt láttam kijönni a házból, a megtört, de az idők múlásával is még szép öregasszonyt. S vele a neve is megszületett – a név nagyon fontos –, a név maga a karakter, és én őt Johannának éreztem.

Még akkor, ott Szigligeten meg is írtam a *Porcelánbabát*, Johanna történetét. Amit az elbeszélésben egy napszámos mesél el nekem. Valami távoli rokonok őt bízzák meg a ház eladásával, látja érdeklődésemet, azt hiszi, vevőre talált.

Johanna anyja belehalt lánya szülésébe, Merczel, az apa ezt sohasem bocsátotta meg gyermekének, gonoszul, szeretetlenül bánt vele. Pedig Johanna szeretetre vágyott. Egyszer a padláson kutakodva lezárt ládára lelt, s amikor felnyitotta, női ruhákat meg egy porcelánbabát talált benne. Az apjától megtudta, hogy ezek az anyja ruhái voltak, a babát pedig az anyja neki vette még születése előtt. Johannából feltört a sírás, az anyja, akit eddig nem tudott elképzelni, egyszeriben ott állt előtte megtetszülve, és életében először érezte meg, ami annyira hiányzott életéből, a szeretet erejét. Merczel nem örült a felfedezésnek, szándékosan zárta el örökre a holmit, hogy ne emlékeztesse felesége elvesztésére. Mostantól azonban kezd furcsán, a lányával szemben zavartan viselkedni, egy napon pedig arra kéri Johannát, öltözzék anyja holmijába. Különös kérés, de Merczel egyre durvábban követeli, amikor pedig Johanna megteszi, megdöbben: mintha elhunyt felesége állna előtte. Ettől kezdve megváltozik, Johanna kedvében jár, kedveskedik neki, ölelgeti, amit az viszolyogva fogad. Méltán, mert a kedveskedés egyre kínosabb zaklatássá fajul, Johanna borzadva menekül apja bűnös vágya elől, pokollá válik az élete. Csak bekövetkező házassága segíthetne a helyzeten, de most már a féltékenység is növeli Merczelben az indulatot. Így élnek, mígnem Johanna rettegésében ráveszi a férjét, hogy szabadítsa meg az apjától. A férfi szereti és félti Johannát, apósát meggyűlölte, elszánja magát. Merczel akkoriban már esténként a kocsmában lerészegedik, egyik este, amint hazafelé botorkál a sötétben a szőlősorok között, a veje meglesi, és végez vele.

A férjet a bíróság halálra ítéli, Johanna mint felbújtó nyolc évet kap. A börtönből szabadulva bezárkózva él a házban, senkivel sem érintkezik, csak az én emberemmel, aki gondját viseli a gazdaságnak. Ő fedezi fel véletlenül a titkot:

Orosz István
illusztrációja
a Porcelánbaba
című novellához

Már este volt, Johanna ekkorra bezárkózott a szobába, a zsalu részein gyenge fény szüremlett ki az udvarra. A létrát óvatosan a falnak támasztottam. Szívdobogva kúsztam fel az ablakig. Vigyázva, hogy az arcomat ne fedje fel a bentől vetülő fény, leselkedtem. Nem láttam mindjárt Johannát, csak a bútorokat, az ágy szélét, egy szék támláját, asztalt. De végre felbukkant, ide-oda járkált, az asztalhoz lépett, takarót hajtogatott, vászonkendőcskét hajtogatott szét. Amint oldalt lépett, felfedeztem egy vesszőlábakon álló kosarat. Johanna fölé hajolt, kiemelt és az asztalra fektetett valamit. Nem akartam hinni a szememnek, egy csecsemő volt. Visszafogott lélegzettel figyeltem. De észbe kaptam, nem lehetett az más, csak egy baba. És csakugyan, amint kibontotta pólyából, láthattam, porcelánbaba, a testét fedő rózsaszín zománc megcsillant a lámpa fényében. Johannan hosszan nézte, ráhajolt, csókolgatta, aztán fehér vásznot, pelenkát tekert rá, újra bepólyázta. Gondosan felemelte. Szívszorító érzés volt látni amint karján a babával az ágy dunyháját félretolva a szalmaszák szélére ült, bal lábát egy kis zsámolyra helyezte, megbontotta mellén a blúzt, s emlőjét szabadárá téve, mint a szoptató anyák, a melléhez szorította. Ajka mozgott, bizonyára becéző szavakat suttogott...

Amikor Johanna meghal, a rokonok az örökség reményében megérkeznek a temetésre. De egy végrendeletet találnak, amiben az asszony senki másra, csak egyetlen gyermekére hagyja minden ingó és ingatlan vagyonát – idézem az elbeszélésből –, *akit ő úgy szerethetett, hogy miatta sem fájdalmat, sem csalódást nem kellett szenvednie, élhetett vele és érte szabadon, békességben. Mert minden szeretet a bűnt is magában hordozza, hacsak nem adatik meg az a kegyelmi állapot, melyben nem kívánjuk szeretetünk viszonzását, de képesek vagyunk háborgás nélkül elfogadni a viszonzatlanság mélységes magányát, ám egyben végtelen békéjét is.*

A rokonok persze csodálkoznak, hiszen tudják, nem volt gyereke, vén bolondnak mondják, s viszik, amit érnek, a porcelánbabát pedig dühösen az udvarra hajítják, a teherautó kerekei lapítják széjjel.

A *Porcelánbaba* történetét a Kortárs közölte. Ugyan a fantáziám hozta létre, de emlékeimből minden szereplőhöz akadt modellem. A képzelet csak velük lendülhetett szabadjára.

*

Az *Erkélyen* című elbeszélésem egy falfelületnek köszönhető. Egy utcára néző emeleti erkély mögött láttam színes fényképen. Megfogott a textúrája, a rücskös, itt-ott hámló vakolata olyan színű volt, amelyet Róma öreg házain láttam, az a rozsdássárga-vörhenyes szín, amit a festékbe kevert marhavérrel nyernek. Egy idősödő férfi állt az erkélyen, és az utcát meg a közeli házak egyikét nézte. A ház egyik ablakába kikönyöklő nő vonhatta magára a tekintetét.

Ezer fotót láthatok, átsiklom felettük. De ez megragadott. *Rick*. Ez a név ugrott be azonnal, Rick, aki egész álló napokat az erkélyen tölt, magányos, nyugalomba vonult öreg pincér, megözvegyült, felesége hosszan betegeskedett, ápolta, a fájó emléke miatt sem szeret a szobában üldögdélni, inkább bámulja az utcát... Már nem vár semmit az élettől. És akkor egyszer felkelti érdeklődést az az ablakban látott asszony. Ki lehet? Talán olyan magányos, mint ő. És valami furesza kényszertől hajtva megismerkedik vele...

A kép bemozdult, kitágult, a történet haladt előre... A képzelet szabad utat kapott, alakokat, környezetet, cselekményt teremtve. Jócai Mór ezt *megköltésnek* nevezte. Mert volt a valóságnak egy pontja, ahonnan a fantázia elrugaskodhatott.

Roger Martin du Gard pedig ezt írta naplójegyzeteiben: *...oly aprólékosan pontos igazságra törekszem a részletekben, hogy bizonyára nem akarják majd elhinni, hogy az egész... teljességgel kitalált... egy végsőkig megfeszített képzelet gyümölcse... elmém és fantáziám koncentrációjával, a körülmények és alakok erős elképzelésével érem el azt, hogy „igazat” írjak... (Naplóbejegyzés 1946-ból)*

Jules Renard meg azt mondta: *Képzeletem, emlékezés.* ♦♦

BORBÉLY LÁSZLÓ

„AKI NEM ÁLARCOT VESZ FEL, HANEM MEGÉLI SZEREPEIT”

Beszélgetés Rátóti Zoltánnal

Gróf
Apponyi
Albert
szerepében
Rátóti
Zoltán

„Szerencsés voltam, színpadi életemben is sokszor volt lehetőségem hirdetni, hogy van megbocsátás, ha van bűnbánat és szeretet.” Tíz évvel ezelőtt Rátóti Zoltán Kossuth-díjas színművész, rendező ezzel a mondattal összegezte a Magyar Művészeti Akadémia székházában, a Pesti Vigadóban tartott *Peer Gynt életei – az én életem* című székfoglaló előadását. Az intézmény Makovecz Imréről elnevezett termében elhangzott, Ibsen főműve kapcsán fogant gondolataihoz való hűség minden alakítását áthatja. Március óta Sík Sándor *István király* című drámájának főszereplőjévé is ebből építkezve lényegül át a Nemzeti Színházban.

– Szemadám György festőművész, író szerint azon színművészek közé tartozik, aki nem álarcot vesz fel, hanem megéli a szerepeit. Egy másik sorsot ölt magára. Ezt az érzelmileg és szellemileg talán gyötrelmesebb, de messzebbre repítő utat járja. Ez a kulcsa az élete alkonyához ért Szent Istvánból Vajkká váló átlényegülésének is?

– Sík Sándor piarista szerzetes, költő emberfölötti hatalom birtokosaként ábrázolja Istvánt,

akit élete végén gyötör a kérdés, hogy kinek adja át az uralmat. A fia, Szent Imre herceg már nem él. Az ízig-vérig pogány unokatestvére, Vazul-Vászoly és az Orseolo Péter velencei dózse, Géza fejedelem leányági leszármazottja között választhat. Tisztában van vele, hogy népének kereszténnyé kell válnia, de országépítő munkája elakad, ha a Német-római Birodalom hűbérese lesz a Magyar Királyság. A haldokló István tragédiája egyben a nemzet krízise is. Miképpen a darabban is elhangzik ő „hívó ember és vágtató pogány egyszerre”. E kettősség feloldhatatlannak látszó mivoltát úgy hidalja át, hogy Vazul-Vászoly pogányság iránti végletes elkötelezettségét belátva mégiscsak Orseolo Pétert választja, ám az országot Szűz Mária kezébe ajánlja fel. Hosszú távon gondolkodik, túllép a mindennapokon, a kisszerű érdekhelyzeteken. Felfelé tekintve él, akárcsak uralma kezdetén, amikor édesapja hatására Vajkból Istvánná vált. Elképesztő, mennyit harcol; nemcsak Koppánnyal, hanem önmagával, kísértései sokaságával néz farkasszemet. Számos szerepet említhetnék a múltból, amikor egy-egy történelmi hős kivételesen nehéz emberi döntéseibe élhettem bele magam. Felidézhetném Ádámot Madách Imre főművéből, Morus Tamást az *Egy ember*

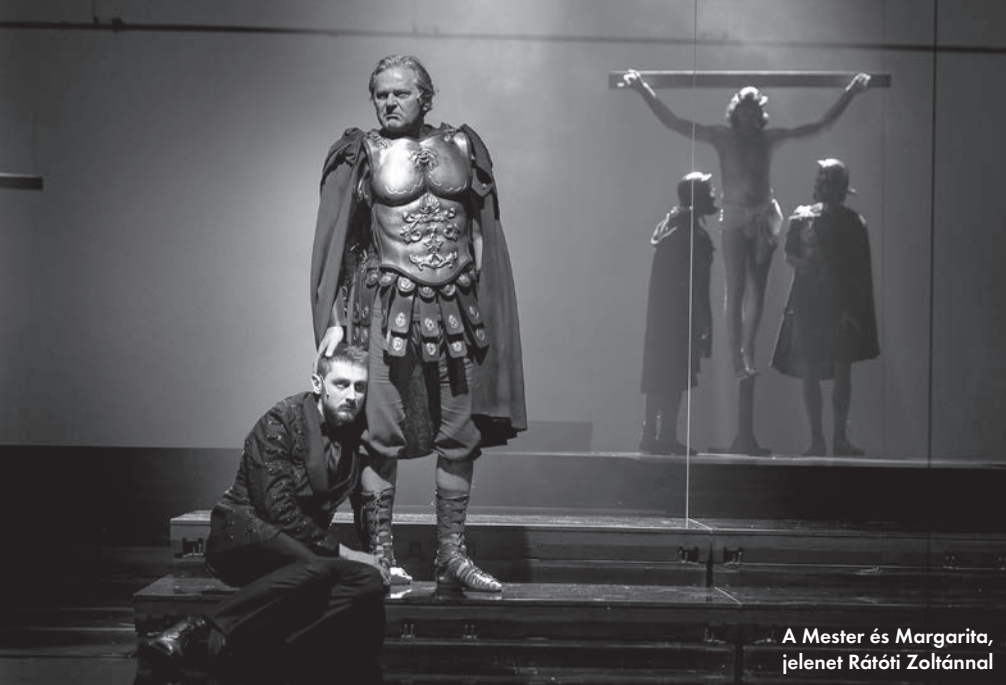
az örökkévalóságnak című színműből, János mestert, akit egészen a közelmúltig kelthettem életre *A kassai polgárokban*. Szemadám György képzőművész barátom véleménye, bevallom, jólesik. Ha valamennyire sikerül is megvalósítanom, amit állít, az azért lehetséges, mert talán a természetem vonzza az ilyen és ehhez hasonló kettőségekben őrlődő férfiak ábrázolását. Valóban sok benső küzdelem útján érek el odáig, míg színre merek lépni az ő bőrükbe bújva, de az ezt megelőző próbafolyamatban az is kihívás, hogy sorsukra ráérezve, a magam lényéből átalakulva talán rátalálok életük igazságaira. Olyasféle tapasztalatokra, amelyek a benső vívódás és áldozat nyomán jutalomképpen a sajátommá válhatnak.

– Először dolgozott együtt Berettyán Nándor rendező-színművésszel, aki a fia lehetne. Körülbelül akkora a korkülönbség, mint Szent István és Szent Imre között lehetett. Óhatatlan, hogy ilyenkor ne alakuljon ki véleménykülönbség. Előfordultak olyan drámai helyzetek, amelyek az ábrázolását másképpen képelték el?

– Felemelő volt az egész próbafolyamat. Mindannyiunk munkáját segítette az, hogy Sík Sándor kiválóan írta meg a darabot. Sok mindent volt bátorsága rábíznai a nézők fantáziájára, akik tudatukban tovább görgetik az

Rátóti az önálló estjén

A Mester és Margarita, jelenet Rátóti Zoltánnal

általunk megkezdett gondolatokat. Ezáltal segítenek megbirkózni az olyan helyzetekkel, amelyek jóformán lehetetlen eljátszani. Például, amikor Vazul-Vászoly István szemére veti, hogy ha van Isten, akkor miért nem jelenik meg a létezők egyikeként. Mire az uralkodó kijelenti, hogy márpedig nemcsak a királya, hanem az Örökkévaló előtt áll. A mű telis-tele van olyan, sűrű drámai pillanatokkal, amelyek eredményes színrevitelét megelőzte az, hogy Nándor az olvasópróbára aprólékosan kijegyzetelte, miképpen képzei el a szituációkat. Semmihez sem ragaszkodott, mindent megbeszél velünk. Kölesönösen elfogadtuk egymás ötleteit, javaslatait, míg nem voltak terhesek a szerzői szándéokra nézve. Már a próbákat sajátos egységélmény jellemezte, amely, hál istennek, maradónak bizonyult. Az alapkérdésekben kezdettől közös nevezőn voltunk, a megvalósítás néhány tekintetében, például a hangsúlyokat, a játéktempót illetően, a színpadi hatás kialakításában néha különböztek az elképzeléseink, de ezek maradjanak a mi kulisszatitkaink.

– *Tavalyelőtt megrendezte Hubay Miklós Ők tudják, mi a szerelem című darabját a Nemzeti Színházban. A közelmúltban fejezték be a televíziós adaptáció forgatását. Hogyan lett a színműből tévéfilm?*

– Annak idején azért újtottuk fel Hubay Miklósnak ezt a darabját, mert sokak emlékezetében eleven még a Tolnay Klári és Sinkovits Imre nevéhez fűződő ősbemutató. Ebbe a művébe Hubay beleírta saját életszeretét és bölcselétét. Alapvetően abban különbözik más szerzők öregedésszóló műveitől, hogy ebben elhangzik: csak a fizikum öregszik, a lélek fiatal marad, és ugyanolyan szenvedélyre képes, mint ifjan. Döntően erről szól az előadás, ezt játssza el Udvaros Dorottyával Blaskó Péter. Utóbbi Berliozként, akárcsak a zeneszerzést, az érzéseit is olyan öntörvényű zseniként éli meg, aki nemigen törődik a konvenciókkal. Évtizedek múltán elindul újra meghódítani azt a hölgyet, akibe kamaszkorába beleszeretett.

Nyilván a terv, hogy egy nagymamát egy családi körből megszöktessen, megmosolyogtató, különösen 1816-ban, a cselekmény idején. Sokat beszélgettünk arról, miféle üzenetet kívánt ránk hagyni Hubay ezzel a művével, nyilvánvaló ez egyfajta művészi hitvallás. Szép kort élt meg. Kilencvennégy évesen hunyt el. A dialógusaiból kihallatszik, hogy az öregséget megrekedés és az életében addig elért szellemi és érzelmi javak feladása nélkül igyekezett megélni. Ez a színmű a színészeknek remek játéklehetőség, mert a humortól a tragédiáig sokféle élethelyzetet megmutathatnak, eljátszhatnak másfél óra játékidő alatt. Az előadás érdekessége, hogy Hubay írt hozzá egy előjátékot, amit tudomásom szerint még sohasem láthatott a közönség. A dráma szövegéhez nem nyúltunk, sem Kulcsár Edit dramaturg, sem én nem éreztük szükségesnek, talán egy-egy kifejezésen vagy szón változtattunk a színművészek kérésére. Eleinte kizárólag klasszikus színházi előadásra törekedtünk, Tordai Hajnal szemet gyönyörködtető jelmezei és Székely László korhű díszlete is ezt fejezi ki. Már rég-

óta foglalkoztatott, hogyan rögzíthetnénk az utókor számára az előadást, amikor felcsillant a televíziós lehetőség. Szinte azonnal összeállt egy nagyszerű stáb, megnyertük a feladatnak Nagy András operatort, a Semmelweis-film egyik készítőjét. Hársfalvi Réka látványtervező mesés nagypolgári enteriört álmodott meg. Petrilla Orsolya maszkmesterként remekelt, továbbá Tözsér Ádám technikai rendező és Makk Lili vágó segítette a munkánkat. A színműnek korábban is volt tévéjáték- és tévéfilmváltozata is. Nemcsak a színrevitel ötlete született jó csillagzat alatt, hanem a tévés adaptáció terve is. Partnerként társult az elképzeléshez a Nemzeti Filmintézet és az MTVA koprodukciója. A tévéfilmet a Nemzeti Színház aktu-

Tizenhárom almafa, Horváth Lajos Ottó, Rubold Ödön és Rátóti Zoltán jelenete

ális szereposztása szerint forgattuk, Udvaros Dorottya mellett Tóth Augusztza, Tóth László, Ács Eszter, Csapó Judit és Szabó Sebestyén László a partnereik. A jelmezeiket újfent Tordai Hajnal tervezte. A televíziós változatot mindössze kilenc nap alatt forgattuk, a ráckeresztúri Pázmándy–Brauch-kastélyban. A közönség júniusban, a Magyar Mozgóképfesztiválon láthatja először az alkotást, ezt követően a közmédiában lesz tévépremier a nézőknek.

– *Tavaly ősszel a közgyűlés Kiss János Kosuth-díjas balettművészt és önt választotta meg*

István király, Söptei Andrea, Rátóti Zoltán és Martos Hanga jelenete

Pilátus A Mester
és Margaritában,
Rátóti Zoltán

a Magyar Művészeti Akadémia két alelnökévé. Korábban az elnökség tagja volt, előtte az MMA színházművészeti tagozatát vezette évekig, így bőven van ismerete és tapasztalata is a köztestületről. Mennyiben változtak a feladatai az előző ciklushoz képest?

– Azért vállaltam a jelöltséget, mert szeretnék segíteni abban, hogy a jelenleginél még népszerűbb és ismertebb kulturális központtá váljon a Pesti Vigadó. Nagy örömmel támogatnám ebben a tavaly decemberben ügyvezetővé választott Nagy Zsombort. A Feszli Frigyes építész által megálmodott pompás épület ötvözni tudná a művészeti ágakat, a különféle rendezvények formáit. Ha mindezt sikerül jól megvalósítani, akkor egy unikális kulturális központtá válhat, amelyet mind a budapestiek, mind pedig a magyar és a külföldi turisták kiemelkedően jól ismernek, és idővel kihagyhatatlan célpontjuknak tekintenek. Meg kell tartani az épület elsődleges funkcióját, ami nem más, mint hogy ez a Magyar Művészeti Akadémia székháza. Ebből fakadóan elsősorban az akadémikusok hivatottak művészeti tartalommal megtölteni ezt az intézményt, legyen szó képzőművészetről, zenéről, fotó- és filmművészetről, népművészetről, irodalomról, táncművészetről vagy éppen színházi előadásokról. Mindezek szintézise rendkívül egyedi helyé varázsolhatja ezt a lenyűgöző épületet, és a Vigadó méltó versenytársa lehet a legnagyobb fővárosi kulturális intézményeknek. Ehhez egyértelműen komoly marketing- és kommunikációs tevékenységet kell folytatni annak érdekében, hogy a Vigadó az emberek értékrendjében végre elfoglalhassa a méltó helyét. Látni kell azonban, hogy nemcsak a

székháznak, hanem magának a Magyar Művészeti Akadémiának is hosszú utat kell bejárnia még ahhoz, hogy az emberek többsége pontosan tudja, mivel foglalkozik, milyen célokat is szolgál az intézmény. Részemről újdonság az is, hogy most már nem csupán színművészként lépek fel kulturális esteken, például az irodalmi gálákon vagy könyvbemutatókon, illetve vállalom fel az Arany János életművéről keresztmetszetet adó *Hallgatni Aranyt!* internetes portálhoz hasonló kezdeményezéseket. Egyre több köztestületi eseményen vagy tagozati programon mondok köszöntőt, üdvözlöm a megjelenteket az elnökség nevében, néhány gondolatot felvezetve a művészeti programot vagy a média számára rendezett sajtóeseményt, egyetértve Turi Attila elnök úr azon szándékával, hogy a Magyar Művészeti Akadémia valóságát több archoz is vonatkoztassa a közönség.

– A színjátszás mellett rendszeresen énekel, gitározik, szájharmonikázik. RZ 63 címmel önálló zenés estje van a Nemzetiben, Huzella Péterrel és Tóth Istvánnal közös zenekaruk, a Neil Young Sétány havonta koncertezik a Marczibányi téren. Lényegében Neil Young kanadai-amerikai énekes dalai képezik mindkét est magvát. Ráadásul Sülyi Péter dalszövegei költőibb teszik a szerzemények karakteres hangulatát. Mióta lelkesíti ennyire Neil Young és zenésztársai életműve?

– Kamaszkoromban, kezdő gitárosként ismertem meg a dalait, illetve a Crosby, Stills & Nash (and Young) zenekart, amelynek tagja volt. A Woodstockban rendezett legendás zenei fesztiválon tűntek fel. Nagyon tetszett az akusztikus és elektronikus gitárjátékuk hangzása. Termékenyek voltak, sok albumuk jelent meg, de nálunk akkoriban még alig lehetett hozzájutni a lemezeikhez. Kalandos úton, Jugoszláviából, illetve a Múzeum körüli „feketepiacról” lehetett megvásárolni a nepperektől. Gyűjteni kezdtem a hangfelvételeiket, és igye-

keztem minden információt megszerezni róluk. Mind a mai napig követem az életútjukat. A közelmúltban hunyt el David Crosby, akivel személyesen találkoztam, kezét is fogtam, és hasonlóképpen Graham Nashhez is volt szerencsém. Neil Younggal sajnos sohasem találkoztam, viszont ismerek valakit, aki személyesen ismeri őt. Mind a mai napig gyűjtöm a lemezeiket, és ha tehetem, elmegyek a koncertjeikre. Szóval töretlenül kitarok mellettük, talán töltekezni is tudok abból az érzésvilágból, amely a szerzeményeikből árad.

– Miképpen sokan töltekeznek nyaranta az Őrségben, Magyarföldön az ön kezdeményezésére épült fatemplom szomszédságában rendezett összművészeti fesztiválon, ahol nyilván hallhatunk majd ezekből a zenékből is egy csokorra valót.

– Büszkén mondom, hogy július második hetében ismét Magyarföld ad otthont az ország egyik legizgalmasabb összművészeti

István király
szerepében

fesztiváljának, amelynek előkészítésében és lebonyolításában Gryllus Vilmos és zenésztársai oroszlanrészt vállalnak. A program hagyományosan ökumenikus istentisztelettel végződik. Mindenkit szeretettel várunk el Magyarföldre. 🍷

Neil Young Sétány, Rátóti Zoltán, Tóth István, Huzella Péter

Fotó Tóth-Justh Barnabás

Fejedelmek aranya

Tóth Csaba
kurátor
a tárlat
megnyitóján

Karda-Markaly
Aranka
igazgató
megnyitja
a tárlatot

A Mikó-vár,
ma Csiki Székely Múzeum

A kurátor tárlatvezetés közben

A fenti sokatmondó címmel nyitották meg április 16-án a csíkszeredai Csiki Székely Múzeumban azt a tárlatot, amely az Erdélyi Fejedelemség uralkodóinak kincseit tárja az érdeklődők elé. Az *Uralkodói reprezentáció Erdélyben* alcímet viselő kiállítás nem mindennapi összefogással, a Magyar Nemzeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum, a Magyar Pénzmúzeum és Látogatóközpont, az Erdélyi Történeti Múzeum, valamint a Székely Nemzeti Múzeum közreműködésével jöhetett létre.

A témát különleges koncepcióval: a pénzek ábrázolásain keresztül közelítették meg a tárlat kurátorai. A kiállításon a több száz veret mellett bemutatják azokat a tárgyakat is, amelyek a fejedelmek éremportréin is felfedezhetők. A XVI. század közepén három részre szakadt Magyarország egyik részéből egy új állam, az *Erdélyi Fejedelemség* jelent meg Európa térképén, és egy új uralkodó tűnt fel a hatalmi palettán. Az állam és annak vezetője, a fejedelem a reprezentáció eszközeivel láttatta országának gazdagságát és politikai hatalmát.

A kiállítást Hammerstein Judit, az MNM általános főigazgató-helyettese

nyitotta meg, majd a tárlat egyik kurátora, Tóth Csaba tartott tárlatvezetést az érdeklődőknek. A régész-numizmatikus hangsúlyozta: „A kiállítás magát a pénzméret, vagyis azt a tárgyat emeli ki, amelyen a legtöbb emberhez eljutott az uralkodó képmása, emellett az ötvöstárgyak, díszfegyverek, ruhák és azok kiegészítői számos egyedi darabját is bemutatja. A tárlat ezeken a kincseken keresztül szemlélteti a kor divatját, a fejedelmek reprezentációs fogásait és azt, hogy Erdélyi Fejedelemség a XVI–XVII. században jelentős gazdasággal rendelkező országnak számított.”

A kiállítás újszerű vállalkozásnak tekinthető, hiszen egy korábban méltatlanul háttérbe szorult, de annál érdekesebb témakörrel ismerteti az Erdélyi Fejedelemség arisztokráciájának anyagi kultúráját. Az Erdély történetét bemutató tárlat olyan kincsekkel érzékelteti a korszak reprezentációs igényeit, amelyeket eddig erdélyi múzeumokban ebben a válogatásban nem láthattak. A látogatói élményt fokozza, hogy az említett tárgyak az idén 400 éves Mikó-várban kerülnek bemutatásra, amelynek építetője, Mikó Ferenc a korszak egyik jelentős erdélyi főúrának számított. A tárlat július 15-éig látogatható a Csiki Székely Múzeumban. ♡

CZIGÁNY GYÖRGY

VERSMARATON

József Attila születésnapján már 2002 óta jelenik meg az előző esztendő legvonzóbb verseiből szerkesztett antológia. Az ország valamennyi szépirodalmi folyóiratának költeményei közt tallózik a szerkesztő, Zsille Gábor költő. Idén kilencvenkét költőnek háromszáz verse olvasható a könyvben. A versek sorrendjét a költők életkora adja, a legidősebb szerzővel kezdődik a versgyűjtemény, a finálé sorai a legifjabb költőtől valók. A vers ünnepén a kötet szerzőinek sokasága jelenik meg a Petőfi Irodalmi Múzeum szobáiban vagy a Magyar Rádió Márványtermében, a főváros patinás helyszínein, amelyeket az olvasók, a költészet barátai a nap tizenkét órájában bármikor felkereshetnek.

Egy-egy költőcsoport verseit színpadi beszélgetések keretében ismerhetik meg a látogatók, s egy-egy óra műsora után találkozhatnak is a szereplő költőkkel, a frissen megjelent antológiát pedig dedikálthatják velük. Legutóbb hatvanöt idősebb és ifjabb költő jelent meg a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Kora délelőttől késő estig zajlott a versmaraton eleven eseménysorozata.

Babits Mihálytól származik a cím: *Verssor az utcazajban...* A kortárs költők versei pedig nemcsak a költészet elzárt termeiben vannak jelen, hanem a város lármás zugaiban, például egy-egy villamos ablakaiban vagy a metró mozgólépcsőinek falán, a vers életrealitásának dekorációjaként.

A *Versmaraton* remek vállalkozás, de valódi története nem új keletű. Az ember méltóságát szolgáló, a szíveket fölemelő versmaraton isten tudja hány évezred óta van jelen az emberiség életében. Nekem hirtelen a Krisztus előtti évtizedek messzeségéből Szeikilosz sírfelirata tűnik elő, vagy Vergilius sora, mely Babits versét és Liszt zongoradarabját is felidéz: *Sunt lacrimae rerum*, azaz van a tárgyknak könnyük. Azután csak úgy tülekednek elménkben, szívünkben a jól ismert verssorok: tündér változatok műhelye a világ. És egy másik feledhetetlen magyar vers lenyűgöző képsoraiból, zenéjéből hirtelen kihallatszó szavak: mi zokog, mint malom a pokolban... És az Ódából gyöngéden kihajló sor: homlokod fényét villantja minden levél...

Jó, hogy a *Versmaraton* ünnepnapjain jelen lehet a költők táborában a kilencvenhárom éves, csaknem nyolcvan éve publikáló költő és az első kötetére még csak készülő gimnazista leány.

A költészet adta élmény a mi világunkban sem csupán virágcsokorként szerez örömet, nem csupán jótékony motorja a gondolatnak, a legváltozatosabb emberi érzéseknek, emlékeinknek őrzője és megsejtetője a még soha el nem gondoltaknak. Rehabilitáció a vers, a mindannyiunk sorsában megjelenő tragédiák, szomorúságok jóvátételül szolgál, mely ugyanakkor megtartani segíti az örömet, létezésünk örök hűségére méltó gyümölcseit. Mintha volna más is, mint az, ami éppen eltűnik örökre... A létezés mennyországának és poklának élményeit emeli művé az öreg és a fiatal költő egyaránt. Érik, változik persze minden alkotó, ugyanakkor a legifjabb is bölcs lehet már, és a legidősebb pedig kamaszhevetű, és mindannyian, mesterségük természetének megfelelően, kiszolgáltató-

AZ ÉV
VERSEI
2024

MN

Zárótéma

„Létezni imádság
mikor rigók dáridóznak
halottasházon
mikor csak egy szál krizantém
tagadja makacsul a teremtés kudarcát
mikor a hervadás
a hervadás is hála.”

tak is. Weöres Sándor tizenöt éves korában írta meg *Öreg* című versét, mely lehetne öregkori költemény is. Fölfedezője Kodály Zoltán volt, aki a diák verse nyomán egyik legszebb kórusművét alkotta meg. Az öreg alkotók új verseiben pedig jelen lehet a diák-szerelem üde frissessége, a játékos könnyedség és az ábrándok merész szabadsága.

Minden alkotás, a vers is élőlény. Velünk van, velünk változik, a régi mellett örökösén mutatja új és új arcát. Vergilius, Berzsenyi, Vörösmarty, József Attila és mind a többiek együtt vannak velünk a jelenben. Szinte csak kortárs művészet van, a nagy alkotások jelen idejűek. A vers mondanivalója esetleg elmondható, magyarázható, de a vers nem erről szól. A vers zeneként elvont világ: ritmusa, zenéje, atmoszférája, belső formája együtt hat ránk, messze túl a szó szerinti

érthetőségen. Vagyis úgy él, úgy ad élményt, mint a zeneművek.

Úgy vélem, érdekes tudnunk, hogy Liszt *Mefisztó-keringője* Lenau *Faustjának* olvasása után született. Tudjuk, hogy ez „falusi tánc a kocsmában” – de címének és történetének ismerete nélkül is éppúgy élvezhetjük, mint remek szimfoniascherzót! Vagyis a mondanivaló, a téma inkább ürügye, eszköze annak az eleven kohézióknak, ami az élőlény módjára viselkedő mű természetében derül ránk. S a versnek a költő inkább médiuma, indulatai által eleven eszköze, a szerkezetek lélekmérnöke, mégsem szuverén módon teremtője, alkotója a műnek: a vers többet tud a költőnél... Gyanús, bizonytalan dolog magyarázatokkal megközelíteni a művet, mivel az magyarázza nekünk a másképp el nem mondhatót. És így, elvont lényegében, legbensőbb mivoltában (a titok nyilvánvalósága által) megmutatkozik a vers mint zene.

A *Versmaraton*ról írt rögtönzésem végén a könyv legidősebb költőjeként legyen szabad itt idéznem a kötet élén szereplő néhány soros versemet. ☘

VERSMARATON 2024

A Magyar Nap 8. iadása Magyar Író szövetség, a MTVA és a PIM közösen szervezésében a Magyar Könyvtári Egyesületek Versmaraton résztvevői – a teljesség igénye nélkül: Agh István, Balla Zsófia, Bán-Horváth Veronika, Both Balázs, Czigány György, Farkas Wellmann Endre, Farkas Wellmann Éva, Fecske Csaba, Fekete Vince, Fenyvesi Ottó, Filip Tamás, Finta Éva, G. István László, Gécz János, Gergely Ágnes, Györffy Ákos, Győri László, Háy János, Iancu Laura, Izsó Zita, Jász Attila, Jenei Gyula, Karácsonyi Zsolt, Kemény István, Kerék Imre, Király Farkas, Király László, Kiss Anna, Kiss Judit Ágnes, Kopriva Nikolett, Kovács István, Kukorelly Endre, L. Móger Tímea, Lackfi János, Ladik Katalin, László Noémi, Lázár Balázs, Lovétei Lázár László, Markó Béla, Mezey Katalin, Miklya Zsolt, Murányi Zita, Nádasdy Ádám, Novák Valentin, Oláh András, Petőcz András, Regős Mátyás, Rékai Anett, Rónai Balázs Zoltán, Rózsássy Barbara, Serfőző Simon, Szálinger Balázs, Székelyhidi Zsolt, Szentmártoni János, Takács Zsuzsa, Terék Anna, Tomaji Attila, Tóth Erzsébet, Tóth Krisztina, Tóth László, Tózsér Árpád, Turi Tímea, Vári FABIÁN László, Végh Attila, Villányi László, Viola Szandra, Vörös István, Zalán Tibor.

SZÓMA SZÉMA

A fenti címmel nyílt meg Verebes György Munkácsy Mihály-díjas magyar festőművész, zenész, a Szolnoki Művésztelep művészeti vezetője kiállítása április 4-én a Széphárom Közösségi Térben, Budapest belvárosában. A tárlatot Wehner Tibor művészettörténész nyitotta meg, középpontjában a művész új festménysorozatának arról a táncról mesélő első darabjai állnak, melyet a lélek és a szellem a testbe rejtve lejt a végső soron saját magából, saját akarattal önmaga teremtette világban. A vernisszázsón a tárlat mondandóját a képekhez kapcsolódó improvizatív zenei betéttel Verebes György egészítette ki, a művészi tartalom személyes átadásának erősítésére. A kiállítás május 31-éig látogatható.

A Szóma széma tárlatmegnyitó közönsége

Lévai Anikó
és Verebes György
a tárlat megnyitóján

A zongoránál Verebes György, jobbra
Wehner Tibor

Fotó: Sárközi Péter

VEREBES GYÖRGY

El nem hangzott monológ

Az új képsorozat megfestésébe egy igen hosszú érlelődési folyamatot követően fogtam bele. Úgy tűnik – vagy inkább tudom magamról –, hogy rendszerező alkat vagyok, a dolgok folytonossága mindig is fontos volt nekem, és ez szellemi és lelki értelemben egyaránt értendő. Ez egyúttal a változások-változtatások fokozatosságát is jelenti az életben, másképpen fogalmazva, alaposan kivárom az időpontot, amikor a helyzet már megérett egy döntés meghozatalára, tehát a külső és belső tényezők együttesen haszthatatlanná teszik egy-egy fontosabb lépés megtételét. Az is igaz azonban, hogy amikor ez a pillanat bekövetkezik, a helyzet megérett, akkor ösztönösen és gyorsan cselekszem, valójában a felkészülési folyamat során végbe ment önátvilágítás módszeressége nyújtja azt a biztonságérzetet, amelynek köszönhetően ilyenkor képesnek érzem magam arra, hogy teret engedjek az impulzivitásnak, mert tudom, hogy a tapasztalás, a mérlegelés és az érzelmi affektusok letapogatásának szintjén megtettem mindent, ami lehetőségemben állt.

Bár ez itt és most elsősorban a legújabb képeim elkészültére vonatkozik, valamint arra a döntésre, hogy legyen bátorságom őket közszemlére tenni, hiszem és vallom, hogy amikor az ember művészetről beszél, akkor az nem csak a tárgyiasult végeredményt jelenti, hanem elsősorban azt az erőt, amely a teljes lényt egységbe forrasztja, szellemi, lelki és testi komponenseivel egyetemben. A műtárgy, bármilyen formában jelenjen is meg, ilyenformán nem más, mint egy folyamatos

önkutatás különböző stációinak dokumentuma. Bizonyos értelemben azt is mondhatnám, hogy egy sajátos belső zárandoklatról van szó, szent helyek felkereséséről önmagam minél teljesebb megtapasztalásának az útján. Ez – mint ahogy tudatállapot érzelmekkel, rácsodálkozással, küzdelmekkel, fájdalommal és gyönyörködéssel átítatva, emlékkomplexumokká szublimálva. Csakúgy, ahogy egy távoli vidéken tett utazás során készített fotónaplóval, a megfestett képen is rögzítésre kerül az átélés, hogy az időben mozogva segítsen felidézni ezeknek az állapotoknak az intenzitását.

Valószínűleg ez az oka annak, hogy nem merül fel bennem annak az igénye, hogy a festményeim megjelenjen bármilyen mozzanat, ami mindezt egy adott korhoz, időszakhoz, vagy helyhez köthetné. Mi több, ezt ösztönösen kerülni igyekszem. Természetesen tudom, hogy egy műalkotás értelmezhetőségéhez szervesen hozzátartozik az időbeli kontextus beazonosíthatósága, és azt is, hogy ez általában szükséges ahhoz, hogy a mű üzenete dekódolható legyen, de én ezt a magam részéről úgy látom, hogy az ember így sem, úgy sem tudja kivonni magát a saját korából, nem tud mentesülni annak hatásai alól. A korszerűséget tehát magától értetődő jelenségnek tartom, egyszersmind lehetőségnek is, ami a mai világban módot ad arra, hogy a művész bátran nyúljon kulturális, művészettörténeti idézetekhez, parafrázisokhoz. Bár a munkáimat egyfajta klasszikusnak mondható festésmód jellemzi, a kompozíciók, képkiadvások rendszere nem nélkülözi a film vagy

akár a digitális képi kultúra hatásait sem, és azt kell mondom, ez esetben merőben intuitív jelenség. Úgy mondhatnám, egyszerre tudatos és ösztönös.

Az új ciklus a *Szóma széma* címet viseli, az elnevezés pedig természetesen nem véletlen. A fogalompar az ógörög kultúrkörből származik, és legérzékletesebben Platón *Phaidon* című kései dialógusában kerül kifejtésre. Ebben az emberi test mint a halhatatlan lélek börtöne jelenik meg. A cím azonban ennél többet rejt. Amennyiben a lélek fogalmát a tudomás szóval helyettesítjük, egy olyan szellemi-átélésbeli perspektívát nyitunk meg, amely a kultúrtörténet leg súlyosabb kérdései felé vezet. Itt elég, ha csak arra az évezredek óta tartó dilemmára gondolunk, amely a valóság természetét az anyag, avagy a tudat elsőbbsége eldöntésének kezébe adja, annak minden személyes és kollektív konzekvenciáival együtt. A kérdés számomra ezúttal így fogalmazható meg: a saját testre vajon a szenvedés forrásként, vagy a tudomás teljes megvalósításának lehetőségként tekintünk. Én a magam részéről a manapság szinte kizárólagos „vagy-vagy” döntés kényszere helyett az „is” megoldást választom. A test él: létrejön, növekszik, ragyog, fáj és elfonnyad. A tudomás pedig létezik: öröktől fogva, vég nélkül. De azt, hogy „vagyok”, a test mondja ki. Az *Én* teste. Nem nagy szavak: a mulandó testben helyesen végrehajtott élet bérlet az örökkévalóságba. A képeim, a korábban készültek és a legújabbak is eltérő, de folytonos módon erről szólnak. Számomra nincs más lehetőség, és nem is lehet. ♦

BOZÓK FERENC

MACSKA-EGÉR JÁTSZMÁK

Porfirij Petrovicstól Columbo hadnagyig

Gyermekkorom kedvenc detektívjének Columbo hadnagy számított. Kamaszkorom legkedvesebb regénye Dosztojevszkijtől a Bűn és bűnhődés. Eljött az idő, hogy a két alkotásnak szimultán adózzak, felvillantsam az összefüggést Columbo és karakterének vélelmezett irodalmi előképe, Porfirij Petrovics szentpétervári vizsgálóbíró, Dosztojevszkij Bűn és bűnhődés című regényének detektívje között. Pontosabban, hogy rávilágítsak a párhuzamra: Porfirij alakjának Columbo karakterére tett hatására.

Ki ne ismerné a bohókás, szórakozott nyomozónak, Columbo hadnagnak a jellegzetes attribútumait? Viseltes ballonkabát, alatta drapp öltöny, krémszínű ing, zöld nyakkendő. Elmaradhatatlan szivar a kezében vagy a szájában. Zárójelben megjegyzendő, hogy Dosztojevszkij hőse, Porfirij vizsgálóbíró szintén láncdohányos. De térjünk vissza Columbóra! Ütött-kopott Peugeot 403-as csotrogány, tragacs kabrió. „Kutya” névre hallgató, igen tohonya basset hound kutyája. Ezzel a kutyával, valamint szivarjával álldogál Columbo szobra Budapesten az V. kerületben, a Falk Miksa utcában. Aztán tudunk (pontosabban nem tudunk) egy sosem látható feleségről, akire állandóan hivatkozik. Személyiségének jellegzetessége továbbá a távozás utáni visszafordulás, miszerint még valami apróság eszébe jutott, ami nem hagyja nyugodni. Ez az „apróság” pedig igen lényeges nyomozati mozzanat, amely megdöbbsenti, zavarba ejti a gyanúsítottat, és fordulatot hoz a nyomozásban. A Columbo-epizódok jelentősen eltérnek egyéb krimiktől abban, hogy itt a néző számára a bűntény eleve adott. A film elején a néző már mindent tud, Columbo viszont semmit. A film első tíz percében bekövetkezik a gyilkosság. Nem sokkal később az indítóokot is megtudjuk. Az elkövetők szinte mindig luxuskörülmények között élők, előkelők, gazdag emberek. Indítóokaik is igen gyakran a pénzzel vagy örökséggel kapcsolatosak. Velük szemben Columbo kis fizetésű kisemberként mutatkozik, aki mindig rácsodálkozik az elkövetők anyagi kondícióira. A nézőnek (aki a gyilkosságnak ugyebár szemtanúja) az izgalmat az adja, hogyan, milyen csavarosan, minden apró részletre figyelve fejt fel Columbo a bűntényt. Mindenki a „tökéletes gyilkosságot” próbálja elkövetni, ám Columbo axiómája szerint „tökéletes gyilkosság” nincs. Apróságok felé fordul tehát nyomozónk, melyek nem illenek a nagy egészbe. Valahol mindig kipúposodik valami porszemnyi, oda nem illő apróság a „nagy, szépen rendezett terítő” alól.

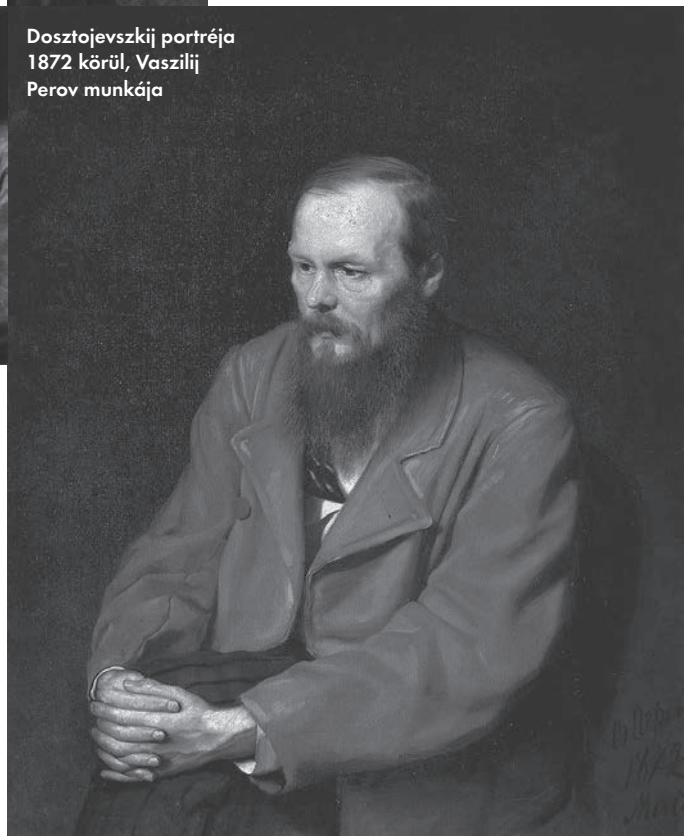
Columbo legendás filmtörténeti alakját Richard Levinson és William Link teremtették meg, a hatvanas években. A Los Angeles-i detektív televíziós figurája már 1960-ban feltűnik az Egyesült Államokban a Chevy Mystery Show-ban, ám akkor még nem Peter Falk, hanem Bert Freed alakítja. Ugyanez a figura két évre rá színpadon is megjelenik (*Prescription Murder – A receptgyilkosság*) Thomas Mitchell alakításában. Ugyanezt vitte televízióra az NBC tévés társaság 1968-ban, és ekkor már Peter Falkot találták meg a szerepre. Ennek sikere indította útjára az általunk is közsímsert sorozatot, melyből mindösszesen 69 készült el 1968 és 2003 között. Érdemes szót ejteni azokról az irodalmi alakokról,

akik többé-kevésbé ősmoddelljei voltak, mondhatnók „megágyaztak” Columbo karakterének. Világosan kimutathatók a Columbo-karakter kialakításában híres irodalmi detektívelőzmények. Van benne egy kis Sherlock Holmes, vagy Gilbert Keith Chesterton csetlő-botló, igénytelen megjelenésű, szemüveges, kissé együgyűnek látszó jámbor Brown atyája kopott reverendájában és elmaradhatatlan esernyőjével, ám lelkipáztorként szerzett lélektani tapasztalataival felvértezve.

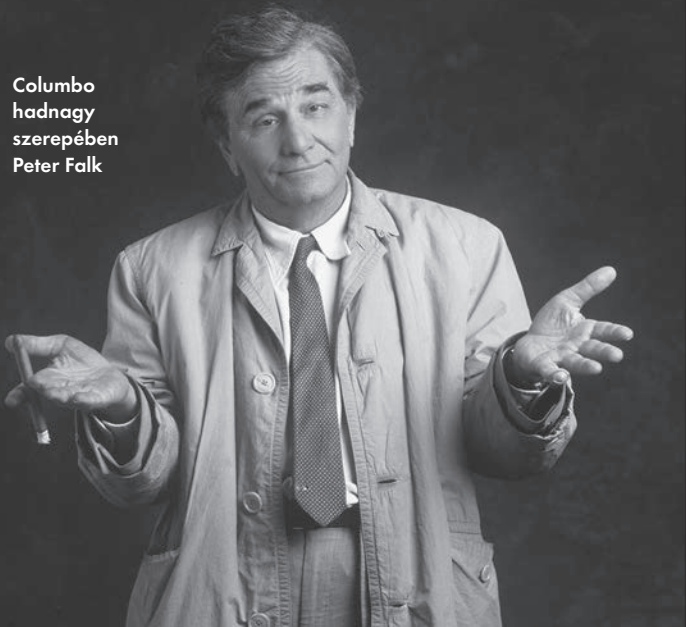
A Los Angeles-i hadnagnak az irodalomtörténeti köztudatban elfogadott, egyértelműsített primer mintája azonban egyértelműen Porfirij Petrovics szentpétervári vizsgálóbíró, rendőrnagy Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényében. Porfirij úgy bánik Raszkolnyikovval, az uzsorásnőnek, Aljona Ivanovnáknak a gyilkosával, mint a hálóját szövő pók a léggel. Mozdulatlanul áll a pókháló

Dosztojevszkij portréja
1872 körül, Vaszilij
Perov munkája

Columbo
hadnagy
szerepében
Peter Falk

közepén, engedi, hogy a légy gyanútlanul röpködjön kedvére a pókháló vonzásában, ám amikor beakad, kíméletlenül betekeri, pányvázza áldozatát a pókháló rabságába. Father Brown, Porfirij Petrovics és Columbo esetében egyaránt fontos, hogy az igénytelen külsők, eszköztelenségek és látszólagos egyszerűségek, tettetett együgyűségek mögött briliáns agyvelő, csavaros észjárás rejlik. Porfirij így vall erről a *Bűn és bűnhődés*-ben: „Az éles elme pompás dolog, én is azt mondom, kedves uram, a természet ékessége, életünk öröme! És kicsoda bűvészmutatványokra képes néha!” Columbo, amikor a bűntény kiderítése, felfejtése után az önmagát megadó gyanúsított megdicséri az éles eszű nyomozót, csak ennyit mond: „Semmiség, csak a munkámat végeztem.” Porfirij szinte szánja, kvázi szimpatikusnak találja Raszkolnyikovot. A regény végén, amikor áldozata feladja magát, szinte értő gyóntatóatyaként moralizál: „Menj, fiam, bánd meg bűneidet és vezekelj (...) Nem szökik meg, dehogyis. Ön már nem hisz az elméletében... s nélkülük már nem tud meglenni... Szilárd meggyőződésed, hogy vállalni akarja majd a szenvedést... ne neveljen ki: a szenvedésben nagy eszme van.” Columbónak is vannak olyan esetei, amikor szimpatizál a gyanúsítottal, sőt számos esetben meg is szánja az epizód végén. Ami közös Porfirij nyomozóban, Columbo detektívben, Brown atyában szintúgy, az a kiváló pszichológiai érzék.

Ne feledjük, Dosztojevszkij regényei olyan pszichológiai felismerésekről tanúskodnak, amelyek évtizedekkel megelőzték Freud, Jung vagy Adler elméleteit és felismeréseit! Porfirij és Columbo egyaránt arra törekszenek, hogy szórakozott locsogásukkal-fecsegésükkel elaltassák, megbénítsák a gyanúsítottjukat, megpróbálják gyengíteni koncentrációját. Teszik ezt abból a megfontolásból, hogy ha az áldozat lenézi vagy egyenesen hülyének nézi őket, azzal kevésbé összeszedetté válik, koncentrációja lazul, így könnyebben hibázik szóban vagy tettben. Elszól valamit, vagy figyelmetlenségéből hagy valami nyomravezető jelet. Columbo direkt arra törekszik, hogy a gyanúsított félvállról vegye őt, becslje alá. Mindketten (Porfirij és Columbo) nagyon udvariasnak és lojálisnak mutatkoznak azzal, akire gyanakszanak, ám mindig elhíntenek valami, gyanúsítottjukat zavarba ejtő, de nem direkt, sőt diszkrét célzást, utalást a bűntettel kapcsolatosan. Gyakran váltig mentegetőznek, hogy ők hisznek az illető ártatlanságában. A „zsibbasztás” egyik módszere, hogy barátságosak az áldozatukkal, kedélyeskednek, állandóan témát váltanak, mintha gyakran elvonná a figyelmüket a nyomozástól valami oda nem illő. Tudják, a jó horgásznak a sikeres fogás érdekében fárasztania kell a nagy halat. Columbo gyakran az elkövető valamilyen hobbjára vagy munkájára csodálkozik rá, mintha az lenyűgözné.

Porfirij is az állandó fecsegésével, sejtetéseivel egyre jobban bosszantja Raszkolnyikovot. Célzásait is jól adagolja, azok lassan szállingóznak, de egyre egyértelműbbek. Raszkolnyikov kifakad: „Porfirij Petrovics, most már tisztán látom, hogy ön határozottan gyanúsít az öregasszonyt és a húga meggyilkolásával... Én viszont kijelentem, hogy megelégettem ezt... Ha azt hiszi, hogy joga van a törvény nevében eljárnia ellenem...

tartóztasson le, de hogy a szemembe röhögjenek és gyötörjenek, azt nem tűröm!” Erre Porfirij természetesen szabadkozik, hogy bocsásson meg, itt valami félreértés van, ő nem úgy értette a kijelentését. Aztán ismét hetet-havat összehord mindenről, és bőbeszédű szavai közt ismét elejt néhány célzást. Nem siet, egészen pontos lélektani érzéke van hozzá, hogy kivárjon. Tudja, hogy áldozata előbb-utóbb feladja a harcot. Porfirij egyik ilyen beszélgetésben őszintén fel is tárja Raszkolnyikov előtt nyomozásának fő módszerét: „Látott már lepkét a gyertya körül keringeni? Hát így kering majd ő is körülöttem... Nem lesz neki édes a szabadság... magamagát bonyolítja a hálóból... kering körülöttem, mind kisebb sugarú körben, míg egyszer csak – zsupsz! – a számba repül, és lenyelem. Az után öröm lesz, hehehe! Nem hiszi?”

Mennyire egyértelműen kimutatható ugyanez az eljárás a Columbo filmsorozat epizódjaiban! Amikor Mikolka vallomást tesz, Raszkolnyikov ideiglenesen fellélegezhet, bár szíve mélyén tudja, Porfirij titokban továbbra sem Mikolkát tartja első számú gyanúsítottnak. Porfirij látszólagosan, szabadkozva „elimeri”, hogy tévedett, rossz nyomon járt. Elnézést kér Raszkolnyikovtól. Ugyanez a látszólagos nyomvesztés és bocsánatkérés szintén tetten érhető számos Columbo-epizódban is. A Porfirij és Columbo személyisége közötti hasonlóságot hamar észrevették, és éltek is vele a magyar színpadokon is. Így számol be például két név nélküli tudósító két különböző *Bűn és bűnhődés*-előadásról a korabeli sajtóban: „Figyelemre méltó még Gyab onka József

Bűn és bűnhődés, Vígszínház, 2001, (jobbra) Raszkolnyikov: Kamarás Iván

mint Porfirij vizsgálóbíró. Rosszul öltözött, lompos-slampos figura, aki Columbo-módra szórakozottsággal leplezi trükkjeit. Gyabronka ebben a tekintetben nagyon pontos, elnéző apaként van végig jelen, adós marad viszont azzal a finom árnyalattal, amelyet a ravasz Dosztojevszkij képes kikeverni, hogy ebben az esetben, bumfordi hivatalnokban ott bujkál a rejtvény- és rejtélyfejtés arisztokratájának Sherlock Holmes-i gögje, a perverz öröm is, ahogy úgy játszik Raszkolnyikovval, mint macska az egerrel.”¹ A Kaposvári Csiky Gergely Színház *Bűn és bűnhődés* előadásának Porfirij Petrovicsáról pedig ezt olvashatjuk: „Önmaga körül forgó figura Porfirij is, akit Znamenák István az előadás komor alaphangjától némileg elütő felfogásban játszik. A gutaütésre hajlamos, bronchitises felügyelő cigarettáját a fülébe dugva nyom ki keszervvel néhány fekvőtámaszt, majd kezét a magasba tartva, tenyerét mozgatva igyekszik vért pumpálni a szívébe, s közben látszólag rá se hederít elgyötört hebegő áldozatára. Znamenák a szórakozottságot álcaként használó rendőr szerepéből Columbo-paródiát csinált (utolsó színre lépésénél például Raszkolnyikovtól távozóban megtorpan az ajtóban, mutatóját a homlokához emelve megfordul, és mintha csak most jutna eszébe, kiböki a lényegét), ebből kifolyólag nem jöhet létre a regényben központi szerepet elfoglaló szellemi-pszichikai párba.”² A jámbor Brown atya, Porfirij és Columbo hadnagy szerethető figuráiban a leginkább közös, hogy az igénytelen külső pengeéles elmét takar.

Fényes bizonyítékai annak, hogy nem minden arany, ami fénylik, és gyakran az is arany, ami nem fénylik. ♡

¹ Kritika a győri színház *Bűn és bűnhődés* előadásáról; Színház folyóirat, 1983. 6. sz., ² Színház folyóirat, 1995. 1. sz.

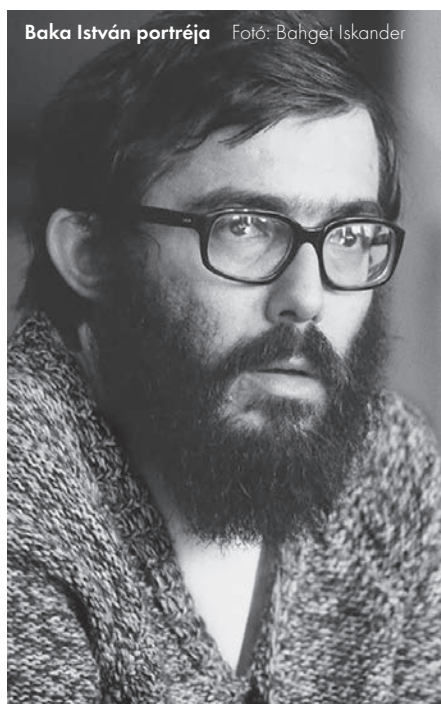
ALFÖLDY JENŐ

A VILÁGMINDENSÉG KÖZKATONÁJA

Baka István (1948–1995)

„Tiszteljétek a közkatonákat!” – hangzott a negyvennyolcas forradalomban Petőfi költői napiparancsa. E rangtalan rangot viselni annyi, mint tetőtől talpig demokratának lenni – ezt Baka István is tudta és vállalta. Tragikus és játékos értelemben egyaránt „bakája” volt a művésztársadalomnak – neve beszédes név. Ismerte Petőfi és Pilinszky versét is, utóbbi (*Újra József Attila*) így hangzik: „Te: bakája a mindenségnek, / én: kadettja valami másnak, / odaadnám tisztí kesztyűmet / cserébe a bakaruhának.” Nevét Baka István oroszul is alkalmazta önnön alakmásként, így: „Sztyepan Pehotnij” (pehotnij magyarul: gyalogos, közkatona – baka). Az orosz irodalomnak is alapos ismerőjeként éreztette, nincs magasabb sarzsi a költészetben, mint az egyszeri ember magánügyeit közügyévé varázsló költője (József Attilával mondva: „*Ehess, ihass, ölelhess, alhass! / A mindenséggel mérd magad!*”). Baka István költészete az elsők között foglalja el helyét azon költőink között, akik a legnagyobb létkérdések körébe és a legmagasabb esztétikai szférába emelték a testi és a lelki szenvedést, s egyike legkulturáltabb költőinknek.

Tágon vett nemzedékében ő is *primus inter pares* (néhány nemzedéktársával együtt), ahogy ezt tizenhárom évvel öregebb pályatársa, Tözsér Árpád is elismerte *Jalusionisták – Nemzedéktársaimnak* című versében. Jelentősnek tartom az orosz kultúrával fenn tartott kapcsolatát is: a szovjetkorszakban és a rendszerváltozás utáni években kizárólag a hatalom által elnyomott költők és írók sorsa s művésze foglalkoztatta, népszerűsítette őket, műfordítóként is. Ahmatova, Cvetajeva, Gumiljov, Jeszenyin, Mandelstam, Paszternák ihlette rokonszeny-nyilvánításra. Lírai hasonmása, az orosz közkatona, Sztyepan Pehotnij mellett az irodalom és a művészetek számos alkotójától kölcsönzött lírai szerepeket. Már korai korszakában írt Petőfi, Vörösmarty és József Attila fölemelő, tragikus-katartikus példáját méltón föl idéző verseket. Legmélyebben a kései Vörösmarty tragikus hangú költeményei ihlették meg. *Vázlat a vén cigányhoz* című költeménye, úgy tetszik, fontos állomás azon az úton, amely arra a magaslatra vezet, ahol kedvenc klasszikusainak stílusát a saját képére gyúrhatja át. Versei nem pusztán stílusgya-

Baka István portréja Fotó: Bahget Iskander

korlatok tehát: tudatos áthallásaikkal együtt is teljességgel önálló művek, Baka István metaforikus képekben, ötletekben rendkívül gazdag és kezdeményező esztétikai teremtményei.

Kiemelt helyen ír egyik választott orosz példaképéről, a bolsevisták által üldözött, külföldre száműzött Hodaszevicről. A vershez fűzött jegyzetéből kikövetkeztethetően ő találta ki ezt az ellenálló költőt, hogy műfordításoknak álcázott verseihez egy önmagán kívüli szerzőt nevezhessen meg, akit aztán egyik legnagyobb XX. századi orosz költőnek nevez – indokolt költői önértékelés telje, amellyel posztmodern költői játék, mint Weöres Psychéje, Esterházy Csokonai Lilije vagy bárki más hasonló leleménye, a lényeg az, hogy Baka teljesen azonosította politikai álláspontját „Hodaszevicnek”, vagyis e szovjet mivolta ellen fellázadó teremtményének nemcsak a nézeteivel, hanem a lehetséges sorsával is. Baka István történelemszemlélete kegyetlenül pontos, kockázatokat vállaló és ironiával fűszerezett költői erény.

Nem dúltam föl könyvárakat, hogy ellenőrizsem az állítólagos XVII. századi, svéd-magyar származású költőt, „Fredman” létezését, de Baka az ő nevében is remekel; kétségtelen,

hogy Weöres *Psychéjének* lírai-teremtő alapötletét sokan átvették a hetvenes-nyolcvanas években. Ez történhetett vele akkor is, amikor „Pierre Lorraine (1649–1721) nyomán” nem egy régi költő, hanem egy mai francia formatervező műgondjára utalva adott alcímet *Mágikus szonettek* című, két szonettből álló művének. Mint költészetének egészéről, erről a művéről is elmondható: a klasszikus formakultúrát párosítja az ízig-vérig modern gondolattal. Évszázadok műveltsége sűrűsödik egy-egy gondolatfutamában, szigorú létkritikai mondandójában.

Tözsér Árpád a XX. század költői között főként abban rokona Baka Istvánnak, hogy tárgyi költőként, az „objektív korrelatívval” gyakran élve, legjellemzőbben „Mittel Ármín” néven, ő is szívesen ölt magára *álarcot*, vagy ahogy egy ugyancsak tárgyas lírát művelő idősebb mester, Rákos Sándor értette magára, *maszkot*. Az általuk választott hasonmás arra jó, hogy a költői *én* valamely tulajdonsága mint a *lételméleti lényeg* koncentrátuma mutatkozzék meg, módszertanilag kiélezetten, a mondandó szempontjából mellékes elemektől megszabadítva. Baka István a nagy költői hasonmásteremtők lelki rokona – talán elég, ha a világirodalomból csak T. S. Eliotra (lásd *Hamlet*-hivatkozását a *Mr. Prufrock énekében*) és Zbigniew Herbertre (*Fortinbras gyászbeszéde*) utalok – Baka hozzájuk és Kálnoky Lászlóhoz hasonló Hamlet-rajongóként választott Shakespeare-től hasonmásokat és verstémákat. Nagyszerűen alkalmazza a *Hamlet* életre keltett háttérembere, a színen csak koponyája által látható Yorick, az egykori udvari bolond személyét. A két különböző korszakában is ciklusnyi terjedelemben megszólaltatott Yorick révén szimbolikus erővel, ötletes XX. századi áthallásokkal ír a középkori dán társadalomról: a hatalomra törő akarat megszállottjai a mindenkori zsarnokság természetrajzáról adnak képet.

Baka magára öltötte kesernyően humoros formában az élettől búcsúzó, kedvesen korhely, a tódítva-lódítva mesélő obszitos, Hány János maszkját; a nagy muzsikuskok közül az ugyancsak megszenvedett életű, bár az életet nagykanállal fogyasztó, mégis mélyen hívő Liszt Ferencét, meg Mozartét, Rahmanyinovét, Schumannét, Gustav Mahlerét, Bizet operájá-

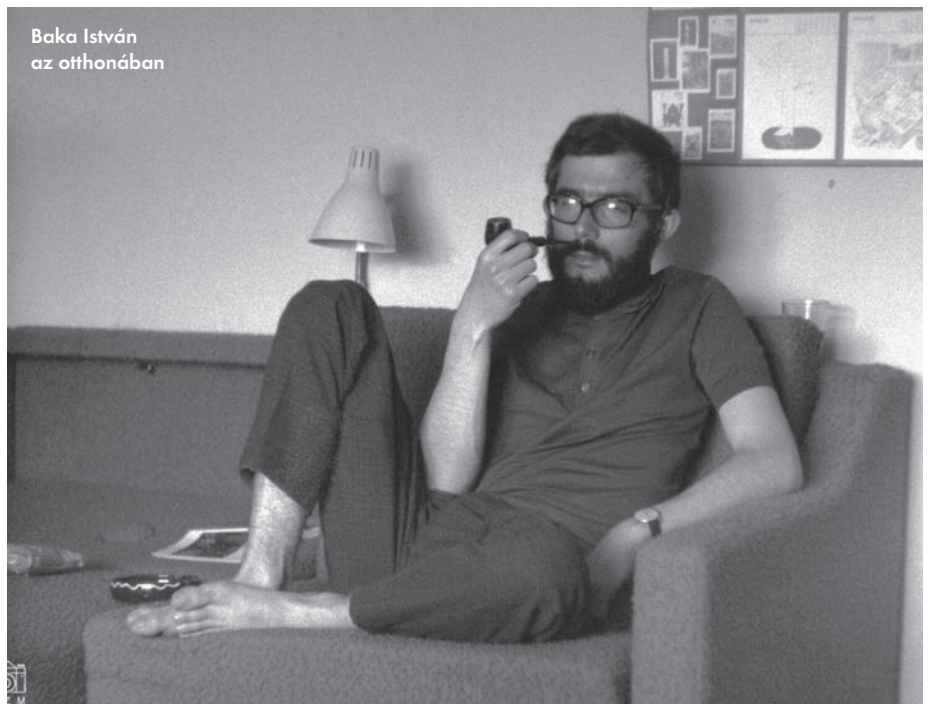
A nevét viselő iskola Szekszárdon

ból Carmen, illetve Don José álarcát; futólag (egy lábjegyzetben) Fjodor Saljapin operaénekesét; Arszenyij Tarkovszkij költőét (ő a nagy filmrendező Andrej Tarkovszkij apja volt). Még hosszan sorolhatnám a magas művészet más, többé-kevésbé közismert szereplőinek hasonmását, illetve valamelyik művének hőstét vagy mellékalakját: a görög mitológiából például Thészeuszt; a római legendáriumból Didót és Aeneaszt; Dosztojevszkij Raszkolnyikovjától Munkácsy Mihály *Tépéscsinálók* című festményének nőalakjaiig – és így tovább. Thészeuszt az emberevő, zsarnok és szörnyeteg, a Minótauroszt, majd Kreón legyőzőjeként, ártatlan szüzek megmentőjeként és Ariadné szerelmére méltónak bizonyult hősként ismerjük gyerekkorunk óta. A mitológia alaposabb ismerője, Baka István azt is számon tartja, hogy az otthonába diadallal hazatérő király nemcsak hős volt, hanem gyarmatosító ideológus is („holnap kalózhajóimat küldöm a barbár négy égtáj felé”), a hatalom megszállottja, lelki értelemben valóságos emberevő, mint állati ellenfele, a bikafejű szörny, sőt, ő volt maga a labirintus is, melyet Daidaloszt épített ugyan, de agytekervényeinek mélyén ő is áldozatainak lépre csalását várta.

Immanuel Kant alakját nem öltötte ugyan magára – vaskos, talán nem egészen igazságos, de kérlelhetetlen költői erejű, egyben mulatságos szatírárt szánt neki mint a diktatúrába zuhant, teleologikus progresszió teóriáit gyanútlanul előkészítő tudósak: „Professzor úr, az már az ön hibája, / Hogy a nyomába Hegel s Marx eredt, / Majd jött Lenin, Sztálin, s porosz paraszthazája / szovjetoroszthon tartománya lett.” Szenvedélyes, filozófiai távlatú, önmegszólító versben írt Van Gogh börtönudvaron körbejáró rabjairól – a büntetésül rájuk kirótt idő foglyairól: „Hetek közt, hónapok között, időd / Fegyházában sinylődő földi rab, / Keringsz tovább te is, akárcsak ők, / És várod a szabadulásodat” – ez a szabadulás egyben búcsú a szenvedésteli lét fogságától. A megvadult bikát legyűrő Toldit képzelet el, akinek hőstettéért egy marha máját dobják utána jutalmul a küzdésre gyávának bizonyult mészároslegények.

Baka egyik legfontosabb alakváltása, a *Döbling I–VI.* az önkéntes száműzött

Baka István az otthonában

Széchenyi István utolsó napjaihoz vagy éjszakájához és rémlátomásaihoz fűződik. Baka két nagyszerű – mottónak terjedelmes – részletet írt a mű címe alá, egyiket a *Hitel*ből, másikat a döblingi önvallomásokból vette. A két idézet egy szépírónak is szeniális, stílusában izig-vérig sorstragédiába illő társadalmi reformer

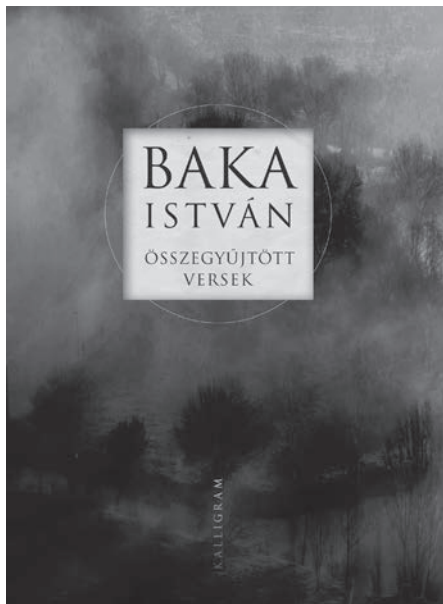
búcsúszava hóhéraihoz és élete utolsó szakaszának tanúihoz s utókorához. A romantikus körmondat irodalmi remeklés. Ezzel Baka magasra röptette a labdát, amelyet aztán nem volt könnyű lecsapnia, mégis a mű hőségének személyéhez méltón, diadallal teljesített.

A hatrészes, egy szonettből és öt, többé-kevésbé hosszabb versből álló ciklust, úgy érzem, méltón nevezhetem „versszimfóniának”. Nem tudom, csak sejtem, hogy először Weöres műveinek egy blokkját jellemezték (megérdemel-

ten) ezzel a szóval; Weöres maga is e címszót írta tízrészes ciklusokba rendezett műve fölé. Tétélei vannak tehát: a „Legnagyobb Magyar” (Kossuthnal mondva) szavai a rá váró, gonosz halálnevről és a lelkiismeret mélységes háborgásáról a nagy zeneművek pátoszával szólnak. Szinte zenei fogalmakkal is értékelhető a kompozíció. Az első vers helyzetábrázolás a történelmi alak magányáról, a „Döbling-Magyarország” pokláról. A második vers tömbvers, rímtelen drámai jambusok a Sátán jelenéséről – nélküle nem történhetne meg Széchenyi megalázása, ha osztrák pribékek által is. Ez a rész egyúttal altatódal is, lépre csaló, ördögi mákony. A harmadik kompozíciós egység búcsú Magyarországtól, melyért élt, s mely már nincs többé, csak az ő emlékezetében és a filozófiai nihiliben. A negyedik a sánta rókához hasonlított Magyarország iránti, kínosan ironikus látomás. Az ötödik Széchenyi mottóban idézett rémlátomásainak szavait megismétlő, szervezen a versbe oltott hajtás. Az ötödik, leghosszabb tétel valóságos Liszt Ferenc-i haláltánc, a „Haynau- és Bach-pofájú rémek” örvénylő körtánca, látomásos kavargása. Ez a rész jó alkalom a múlt században százszor eltemetett romantika korszerű hasznosítására s egy min-

denkori világgállapot időszerű megnevezésére. A Döbling szó mágikus ismételtetése szerint „megszökött az Isten” és „angyalborda- / xilofont ver a sátáni horda”, ismét „köröttem pörögnek / a Haynau- és Bach-pofájú szörnyek”, s – kiemelt tipográfiával írva – „LUCSOK S PERNYE MARAD A VILÁGBÓL”. A magyarok tragédiája így – a kortárs Madáchcsal szólva – „az ember tragédiájává” nő a lázas tudatban. A hatodik, befejező részben mint ha ismét Vörösmarty „vén cigánya” szólna: „a végtelen / üregben magát emésztve halad / kiégő csillag / ezt az aluvó / naprendszer újra megrendítenéd”, mármint megrendítené a haza, ha feltámadna. Az utolsó sorok a bárdját magasra emelő bakó végső, brutális mozdulatával érnek véget.

A költő alig hagy ki valakit nemzeti történelmünk mártírjainak sorából. Méltóképpen emlékezik meg a független Magyarországról ígéretesen küzdő, de egy vadkan agyarától felkoncolt Zrínyi Miklósról, a tüzes trónon megégett Dózsa Györgyről, a kuruc bujdosó énekek ismeretlen költőinek keserveiről és a

halálba küldött prédikátorok hitvalló szenvedelméről vagy Vergilius *Aeneis*-éből Aeneas és Dido, a középkori mondákból Trisztán és Izolda tragikus szerelméről. Ahogy görögös korszakában Babits írt példázateréjű szonettet az *Iliász* áldozatvállaló hősről, az első, Iliion partjára lépő és elsőként életét áldozó *Protesztilaoszról* jelképéjű szonettet, Baka is klasszikus formakultúrával idézi föl egy másik homéroszi hős, Philoktétész hősiessé viselt, bűzölgőn fájdalmas sebét, melytől szenvedve is az ő nyíllövésétől esik el a trójai háború ürügyéhez vezető Párizs. A sebükbe behalt költők sorolása Nagy László *Seb a cédruson* című képversét juttatja eszembe. Baka ezzel jelezte: a költősorsot a nietzschei „*élj veszélyesen!*” jelmondatnak megfelelően élte meg korai halálhoz vezető, gyógyíthatatlan betegségével.

Ami közös ezekben a költői ént helyettesítő elődökben és versmodellekben: az egész

nemzetre és az ugyancsak az egész emberi nem sorsára kiterjedő, kollektív vereségtudat, a létből a nemléte távozást megelőző lebegés élet és halál között, az elviselhetőség határán túli testi fájdalom és hiányérzet – mindaz, amit a negyvenhat évesen meghalt Baka Istvánt sújtotta hazaféltó és tetőtől talpig európai-magyar egyéniségében. Központi jelentőségű kérdés volt számára: mi kell ahhoz, hogy a benne meglevő találmány olyan erővel működtesse alkotótevékenységét, hogy kárpótlást adjon a virágzóan teljes élet hiányáért, és segítsen az élet borzalmaival elviselni. Istenes verseiben az égi hatalmakkal is szembe fordult, s a szenvedő Krisztus személyébe képzelte magát. Mély emberi öntudattal szólt Istenhez a biztos halál előestéjén: „S tudom, nem múlhat tőlem e pohár / Kitépem hát az angyalok kezéből / Magam hogy mégse úgy legyen ahogy te / Akarod hanem ahogy Én akarom én akarom Uram” (*Gecsemáné*). A szabad akaratot többre tartotta a kegyelemnél. Eretnek volt tehát; hívő, mert eretnek – az eretnek ugyanis, én úgy gondolom, nem hitetlen, csak módosít a hittételek valamelyikén. Istenhitéről Baka István akkor is elszólásszerű jeleket ad, ha itt-ott reményét veszített ateistaként szólal meg, de legjellemzőbbnek a hívő, bár a kételkedés krédóját valló verseit tartom – lásd pl. a büntudatát megvalló *Zsoltárt* (1994).

A mesterségbeli tudást és az életérzést illető rokonságát vizsgálva a hagyományörző modernség igen szélesre tárt itthoni és világirodalmi hálózatáról beszélhetünk életművével kapcsolatban. Nem véletlen, hogy versciklust írt Madách Imre köpönyegét mintegy magára öltve: az emberi nem története pereg le nem is annyira tudatában, mint inkább ösztönvilágában és képzeletében. A kettős kinnak – a szerelemben kapott lelki sebek és az önkényuralomnak alávetett haza fájdalmának – elviseléséhez egy Madách és, igen, egy Baka István érzékenysége szükséges.

Örömmel fedeztem föl legközelebbi testi-lelki rokonai között a fiatalokora óta fél tudóval élő, ugyancsak megkínlódtott életű, költőként sokáig méltatlanul mellőzött Kálnoky Lászlót (1912–1986). Miként ő, Baka István is formaművész a javából, és ugyancsak elsőrendű műfordító. S lírai énjét ő, mint Baka is, a szenvedésesztétika jegyében fejezte ki alakmáinak közvetítésével. *Szanatóriumi elégia* című verse (1942-ből) és még számos műve tanúskodik végletes szenvedéseiről. Kálnoky betiltott költőként tiltakozó verseket írt a náciizmus, a Rákosi- és a korai Kádár-kor idején, ugyanígy cselekedett Baka István is a hetvenes években kezdődő pályája elejétől a rendszerváltozás kezdeti szakaszáig, 1994-ben bekövetkezett haláláig. Majd három évtizeddel rövidebb ideig élt kortársánál, de még életében felnőtt az 1986-ban meghalt Kálnoky szintjére. Ez igen magas szint. Kálnoky, az *Óda a Reménytelenséghez* költője játszott olyan győ-

Baka István
a könyvei közt

nyörően a testi és lelki fájdalmak hangszerén, mint a társadalmi befolyásukkal visszaélők és a teremtést elhibázó égi hatalmak ellen tiltakozó, pártoktól, vallásoktól független Baka István.

Mint Kálnoky, Baka is rendkívül magas szinten használta például a szonettformát. A szigorú szabályokban kikristályosodott, nyolcszáz éve használt klasszikus versalakzat napjainkban is a formateremtés és a formabontás magasiskolájának lehetőségeit kínálja a költőknek. A művészi rendteremtő érzék nagy próbája ez a műforma. Nem elég tizen-négy rímelő ötös és hatodfeles jambikus sorral letudni, ahogy sokan gondolják. Elmés szerkesztési szabályokat illik figyelembe venni (vagy ötletesen módosítani): az ottava-részben és a tercinnal kezdődően is azonos rímpárokat „kell” alkalmazni, a vers közepe táján tartalmi fordulatot elhelyezni, s újabb ölelkező vagy keresztrímekeket megcsendíteni. Illik a kezdőszakaszban és/vagy az utolsó sorokban megszólaltatni egy-egy belső rímet, alliterációt vagy metonímiát, ikerszót vagy személynevet, a versben fölített kérdésre megadni a velős, csattanós választ, és így tovább. A költemény nagy ellentétek, filozófiai talányok, bonyolult érzelmi viszonyok kifejezésére alkalmas. Illyés joggal írta, hogy hús szabadversből sem tudja úgy megítélni egy költő tehetségét, mint egyetlen szonettből. Baka szonettjei a legkényesebb versértők igényeit is kielégítik, és ki is vívták a szakértők elismerését első pártfogójával, Ilia Mihállal kezdődően az *Újhold-Évkönyv* szerkesztőiig, tehát az olyan tekintélyes vers-tudorokét is, mint Nemes Nagy Ágnes, Lakatos István vagy Lengyel Balázs. Baka elsőkönyves költői bemutatásakor, szerencsétlenül rossz helyre lapozva, rábukkantam a költő egyetlen képzavarára, és így nem ismertem föl Baka Istvánban a rendkívüli tehetséget. Észre kel-

lett vennem azonban, hogy az általam nagyra becsült Utassy József mély rokonszenvvel fogadta a bemutatkozó kötetét. Nem véletlen, hiszen Utassy Józsefnek az 1849-es világsi fegyverletétel utáni hangulatot árasztó, mély-séges hazafiúi érzéssel megírt versei érezhetően hatottak Baka számos korai versére. Ez azért nagy szó, mert a hetvenes években még éber örök őrizték a magyar és a szovjet állam történelmi múltunkra is kiterjesztett kapcsolatainak folttalanságát. Baka pedig, Utassyhoz hasonlóan, fiatal kora ellenére, mély történelmi érzékenységgel emlékeztette olvasóit verseiben a kétszázéves cári armádia 1949-es betörésére hazánkba, s szavait minden, magyarságára érzékeny olvasó az 1956 novemberi szovjet invázió áthallásának vette. Baka meredek ívű fejlődése során ez a fájdalmas nemzeti érzelméletfilozófiai és lételméleti mélységet nyert, s egzisztencialista jellegű világlképének elemévé vált. A költő a rendszerváltás utáni éveiben, 1994-ben bekövetkezett haláláig megmaradt egyetemes látókörű európeérnek és magyar hazafinak.

Ritkán találok oly nagy fájdalomszakértővel, mint Baka István, még a költők között is. Jézus sebeiről, Petőfi dzsidával átszúrt szívről, a tarkón lőtt Radnótiról és másokról sokat olvastam már – ismerem Nagy László *Seb a cédruson* című versét is –, de a szervezetét lassan felörlő rák borzalmairól ő, talán csak ő – és nem mellékesen az öt nagyra értékelő Dobozi Eszter – tudott igazán mély átéléssel írni; számos remeklése a maximálisan fejlett ízlését dicséri. Életművében előrehaladva remekműről remekműre lépett, s csak monográfiaterjedelemben lehetne minden fontos művét mérlegre tenni.

Eszembe jut Radnóti negyedik *Razglednicája*, amelyben saját halálának bármelyik pillanatban bekövetkezhető – és napokon belül be is kö-

vetkezett – halálát írta meg döbbenetes tárgyilagossággal. Baka szenvedésversei Kálnokyn kívül Radnóti, Pilinszky és Babits mértékével mérhetők; múlhatatlan értékei a magyar lírának.

Kálnokyval rögtönzött összevetésemhez kívánkozik még két körülmény: az, hogy mindkettőjük önmagára és az emberi közösségre tekintve súlyos létkérdésekkel küszködött, de műveikben gyakran fölülkerekedett a *humorérzék*, akkor is, ha ez gyakran „feketehumornak” értendő. S még hogy volt köztük egy látszólag jelentéktelen, de számomra sokatmondó eltérés. Kálnoky a maga felejthetetlen remekművében, a *Szanatóriumi elégiában* és máshol is, szenttelenül, orvosi szak kifejezésekkel és leleti adatokkal esetelte életveszélyes bordaműtétjét és az azt követő kínos állapotát. Baka viszont ókori mítoszokkal fölérő, lázas és abszurditást súroló rémlátomásokat bontott ki kórházi ágyában vagy otthoni betegszobájában. Lázálmai a vadromantikában is különlegességekként hatnának. Anakronizmustól nem kell tartanunk: ha ez romantika, akkor el kell fogadnunk, hogy a XX. század legvégén is megvan az indítékuk és valóságfedezetük a személyes sors borzalmainak, akár csak a pokoli víziókra érdemes társadalmi gonoszítottaknak. Minél előbbre haladunk az emberiség történetében, annál iszonyúbb megrázkódásoknak lehetünk tanúi – ezt nem sokkal az afganisztáni és a balkáni háborúk után, s a jelenlegi ukrainai és a gázai háború okozta mindennapi szorongásaink közepette mondom. Az első világháború után az expresszionizmus tépte szét az előző korszak álmatag nyugalmát, a második világháború után a torokbénító csönd, az „Auschwitz után nem lehet szonettet írni” adorni kifakadása terjedt el világirodalomszerte – legalábbis a felszólítással dacolva kellett újra íróeszközhöz nyúlva megkísérelni az érvényes megszólalást; negyvenöt után a szürrealizmus is éppúgy hódított, mint a tízes-húszas években az expresszionizmus. Mégis születtek remekművek, lehet, hogy nagyobb számban, mint az első világháborút követően. És mégiscsak József Attilának volt igaza, amikor azt írta: „szükséges, hogy vers írassék, különben meggörcsülne a világ gyémánttengelye”.

Ókori mondák öltenek klasszikusan modern formát Baka István etikai szempontból is kiemelkedő verseiben. A rendkívül tömör, mégis gazdag tematikát felvonultató életműből szinte találomra kiragadott versből, a *Szatumusz gyermekei* című költeményből már kitetszik, hogy Baka István szigorú tekintete előtt mennyire megdöbbenő a folyton ellentéteket szító, nagyravágyó és kíméletlen emberi lény. Kálnoky is kimondta a háborús években: „Az ember szörnyeteg.” Baka tovább fokozza ezt. Kálnokynak az emberi lényről alkotott véleménye körülbelül úgy aránylik Bakáéhoz, mint ahogy a hirosimai atombomba (Churchill szavával) holmi „bébi” a mai nukleáris szuperfegyverekhez képest. Nem

előre halad az emberiség, hanem hátrafelé. Az említett, *Szatumusz gyermekei* című szonett szerint (alcíme *Egy Goya-kép alá*) „Vagyunk hús, belek, megtöltve fénnel és mocskokkal.” A költő számos versében vetíti ki látomásait arról, hogy a világ szüntelen zabálás-ürités önmagáért, s csak az ártatlan keveseknek jár némi kegyelem és rokonszenv. Összegyűjtött verseinek egyik fejezete ezt a címet viseli: *Az apokalipszis szakácskönyvéből*. Pilinszky is megírta, hogy „Étek leszünk egy nagy halász asztalán”, és nehéz nem gondolni arra, hogy ezt Istenre értette.

Baka István és egyik-másik kölcsönzött szereplője és teremtménye (például Sztyepan Pehotnij) lelkületében egy igazi epikureista is lakott, aki szerette a nőket, és szerette – vagy szerette volna – a jó ételeket és italokat, a természet gyönyörködtető lényeit, tájait, látványait. Látjuk azonban, hogy a túlságosan nagy jólét mennyire talmi és gyanús dolog a szemében. *Phaeton bukása* című kései versében a mitológiai hős, Hélios fia, a minden fényüzéssel („von aus Haus”) elhalmozott Phaeton belekószolhat a véges emberi lét gyalázatába, az isteni sarj védettségét nélkülöző halálba, a gépkocsiszerencsétlenséggel elvesztett jóllét hirtelen támadt hiányába. Híres-hírhedt, kéjencségükről hírhedt bankárok, pénzarisztokraták, dúsgazdag spekulánsok, fegyver- és drogcsempészek, hajógyárosok és hamisszámla-gyártók rezzenének össze, ha olvasnák Bakának ezt a versét.

Baka nehezen összeszámálható alakmásai között szerepel az ókori regéből származó Pügmalió is. A monda szerint Küprosz király megformált egy női szobrot, és olyannyira el volt ragadtatva művétől, hogy végzetesen belészeretett. Szerelme nem találhatott viszonzásra, de a művészi alkotásra vállalkozó Küprosz könyörgésére Aphrodité istenasszony életre keltette a szobrot. Hölgyét a férfi Galateának nevezte el, és feleségül is vette. A fetisizmusnak ez az őspéldája sok művészt megihletett. G. B. Show remek vígjátékban írta meg a történet XX. századi változatát; Daumier karikatúrát rajzolt a csinos lányalak láttán megígézt szobrászról. A naivan elképzelt történet művészetfilozófiai kérdéshez vezet. Mi van akkor, ha a művész nem bírja elviselni a halhatatlannak vélt mű súlyát, s az ellene fordul, és porig sújtja mint hozzá méltatlan halandót? Baka István három szonettből álló versciklusban hasznosította a mondát, és nem törődött az önkéntelenül fölmerülő babitsi kérdéssel: vajon a költő szüli a dalt, vagy a dal szüli énekesét? Ezúttal öniróniával fűszerezve ugyan, de Thanatosz rabjaként is igent mond Éroszra s a nagybetűs földi Életre: „Galateia alkoss meg engemet / Hogy ne csak a tökéletest a márványt / Szeressem benned ám a tarka zárványt / Zsémbe-szerelmes-édes énedet.”

Alföldy Jenő

BAKA ISTVÁN VERSEI

DE PROFUNDIS

Kényszerubbony volt már az anyaméh is
s járkálok bár látszólag szabadon
a Mindenség csak túlméretezett
bolondokházi kórterem tudom

döngettem hát a falakat hiába
a mélységből kiálték ám az Isten
csak a lélek légszomja és e szomjon
s más kórtermeken kívül semmi sincsen

átkopogok s ha néha jő erőtlen
morzén a válasz meg sem érthetem
ember vagy angyal küldi-e s fogolytárs
vagy láthatatlan rabtartóm üzen

ó nappalok fehér kendői számat
ki tömte be véletek nehogy
kiüvöltsem hogy már a semmi sincsen
s még ez a semmi is fogy egyre fogy

OROSZORSZÁG ASSZONYIAIHOZ

Asszonyok védték – a Bocskarjova-
Osztag – a Téli Palotát,
S Kerenszkij is, hogy futnia
Kellett, mit rántott fel? Női ruhát.

Harcba az álnok, durva férfii
Bolsevikkal ki szállt? „Das ewig
Weibliche”! S hogy kihunyta a fénye,
Vakon bolyongtunk hetven éve.

Lapátos, köpködő, pufajkás
Menyecskéink volnának Éva
Leányai? A hattyú markáns
Szerszámát értük fogadta be Léda?

Otromba férfizajtól és kenő-
Olaj szagától kótyagos fehérség,
Ha benned olykor fölragyog a Nő,
Letérdelünk előtte önként.

Nem, addig nem lesz boldog újra
Oroszhon, míg trónjára nem
Nőt ültet (lenne bár oly kurva,
Mint Katalin volt) a Történelem.

A HAZATÉRŐ THEZEUZ

Fekete vitorla alatt
röpít a szél Athén felé
mit bánom én ha megszakad
apám szíve a trón legyen enyém

naxoszi bordélyban maradt
Ariadném a szép a hú
mit bánom én leány akad
Athénban is éppoly forró öllő

megkoszorúznak mert a vad
Minosz bikája elveszett
s ki látja embermaszk alatt
a bikaarcú szörnyet engemet

király leszek s athéniak
ti úrrá minden tengeren
Zeusz rábólint és a nagy
Poszeidón szigonyt ráz úgy legyen

fekete vitorla alatt
röpít a szél a trón enyém
s holnap kalózhajóimat
küldöm a barbár négy égtáj felé

CSAK A SZAVAK

Csak a szavak már nem maradt más
csak a szavak csak a szavak
a tó szavában úszom én hol
a hínár mondata tapad

testemre és a mélybe húzna
de hát az is csak szó a mély
nevezz meg és a név a szó majd
kiszabadulva partot ér

csak a szavak már nem maradt más
nem táplál a kenyér s a bor
lélek vagyok ki test-koloncát
hurcolva folyton megbotol

a semmi és a lét köz ötti
küszöbben bár ez a küszöb
szó maga is csak és riadtan
tévelge la szavak köz ött

jó volna lenni még talán de
mit is tegyek ha nem lehet
a szótáradba írj be s néha
lapozz fel engem és leszek

GECEMÁNÉ

Már évek óta csak búcsúzkodom
S még mindig itt vagyok tréfálsz velem
Hogy annál jobban megalázz Uram
Te azt hiszed hogy végül elhíszem
Meg sem halok s megint nyugodtan alszom
És akkor de csak akkor ujjaid
Egyetlen pöccintésével a férgek
Közé parancsolsz hát nem hát nem hát nem
Nem ejtesz át ily könnyen a bőröndöm
Becsomagolva és lezárva áll az
Ajtóm előtt rég útra kész vagyok
Borok virrasztják át az éjt velem
Szemem csak félig hunyva álmokat
Nem álmodom de látok jó előre
Mindent amíg a vaksötétbe nézek
Látlak ahogy Te engem sohasem
Mert mit is lát aki maga a Látás
S tudom nem múlhat tőlem e pohár
Kitépem hát angyalod kezéből
Magam hogy mégse úgy legyen ahogy Te
Akarod hanem ahogy én ahogy
Én akarom én akarom Uram.

PHILOKTÉTÉS

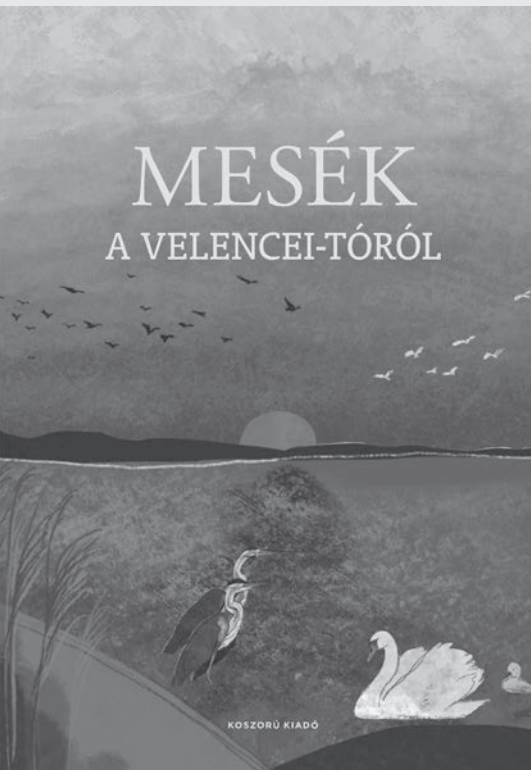
Akár a leprás akiről lerothadt
minden vonása már s csupán kolompja
tudatja véle is hogy létezik még
s figyelmezteti a szembejövőket
hogy térjenek ki útból olyan
e vers a sorvégeiről lefoszlott
a rím s csupán a jambusok kolompját
kongatja még tudatva merre jár
hullatva húsát bomló szavait hogy
kiterhessen előle az idő

folytassam-e Philoktétész sebéről
beszéljek mellyel megfertőzte Lémnosz
alkonyait s Olümposzig bűdösölt
ő volt a herosz mégis aki Páriszt
megölve ijával leverte Tróját
a bűzlő seb s erőszak mítosza
Philoktétésztől származik azóta
pirosanak legyilkolt istenek
a Sarkesillagra vaskampóra tűzve
azóta mézszárszék a menny s a nyíllal
átszegezett időből vér csorog

akár a leprás akiről lerothadt
minden vonása ríme fosztva úgy
kongatja még a jambusok kolompját
e vers batyuja terhét az idő
kútjába dobva megfertőzi az
élő vizet a szomjazó reménység
riadva horkan hőköl vissza tőle

folytassam-e Philoktétész sebétől
bűzlik minden dicsőség minden ijáhtól
leprától eltorzult vigyor feszít meg
és Párisz minden percben földre rogy
porrá ég Trója és a szörnyű sebből
mint anyaméhből kihalított mítosz
már csecsemőként elragadja az
íjat s halálra sebzti az időt

Mesék a Velencei-tóról

A tó partján hajdan
...és ma

Hogyan született a Velencei-tó? Ki lakták, mielőtt az óriások dobókockának használták a sziklát? Hányan estek áldozatul a tavi sellők csábításának és a tündérek tréfáinak? Miként gyakorlattak a magyar huszárok a tó kiszáradt medrében? Ezekre a kérdésekre mind választ kaphat az olvasó abban a gazdagon illusztrált, szép kivitelezésű kötetben, amelyet április 15-én mutattak be Kápolnásnyéken, a Halász Gedeon Eseményközpontban.

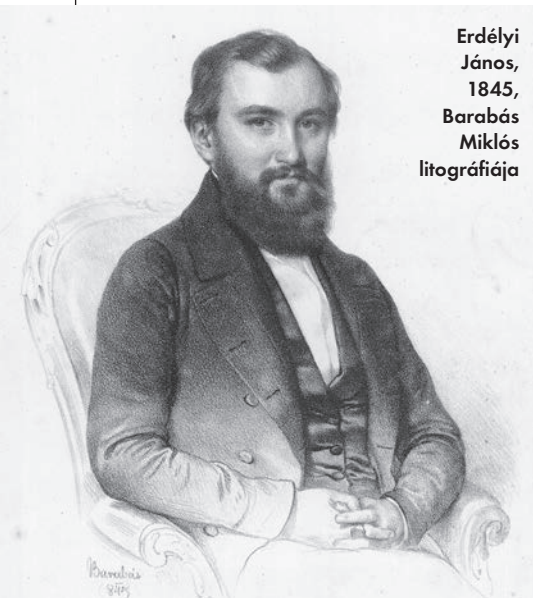
A *Mesék a Velencei-tóról* a Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola kiadói gondozásában jelent meg, s a kötet sokkal több, mint a tóról szóló mesegyűjtemény. A művészeti népfőiskola tavaly tavasszal meghirdetett meseíró-pályázatának eredménye ez a maga nemében egyedülálló kiadvány, amelyben a legifjabb szerző alig nyolc-, a legidősebb pedig közel nyolcvan éves. Ennek is köszönhető, hogy sokféleképpen, a fiatalok és az idősebbek szemszögéből is megismerhetővé válik, milyen sokat jelent e térség kultúrája és e táj gazdagsága az itt élőknek és az ide érkezőknek. Az élménydús utazást még különlegesebbé teszik Czikkely Panni szép, szívet melengető illusztrációi.

A könyvbemutató alkalmával tartott beszélgetésen a zsűri tagjai, Miklósa Erika Kossuth-díjas operaénekes, Iancu Laura József Attila-

díjas magyar író, költő és néprajzkutató, S. Tóttó Rita újságíró és Rodics Eszter, a Kárpát-medencei Művészeti Népfőiskola hangsúlyozták: a beérkezett művekből összeállított kötet túlmutat önmagán. Egyrészt kiváló korrajz, lenyomat az elkövetkező generációknak arról, hogy milyen emberek éltek a Velencei-tónál, és hogyan gondolkodtak a XXI. század elején, másrészt a jelen kor olvasóinak is átérezhetővé teszik, hogy mi is a tó környékén élők közösségének gondolati kötőanyaga. Rodics Eszter megfogalmazásában, „közösségi könyv” született, amelynek jelentősége egyrészt az egyes írások témájában, stílusában, a szerzők nagy korosztályi megoszlásában, de főleg abban rejlik, hogy amatőr írók nagyszerű munkái olyan meseszöveget hoztak létre, amelyek e gyönyörű térség rajongóit több ponton kapcsolják-kötik össze. Novák Péter, a beszélgetés moderátora meg is állapította, hogy az írott szó, a könyv mégsem halott, sőt, nemcsak hogy olvasnak az emberek, hanem korosztálytól függetlenül sokan foglalkoznak írással, verseléssel is. Kautczky Armand színművész előadásában két mesét is meghallgathattak a közel kétszáz fős hallgatóság. A sikeres közösségteremtő alkalmat kollektív fotózás és a szerzők díjazása zárta. ♦ W. I.

„Olyan a nemzet, mint irodalma...”

Erdélyi János hagyatéka

Erdélyi
János,
1845,
Barabás
Miklós
litográfiája

Erdélyi János (1814–1868) ügyvéd, lírikus, irodalomszervező, tanár, a hegeli filozófia követője, a népköltészet teoretikusa és gyűjtője nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy mindazon iratokat megőrizze, melyek életében keletkeztek. Részletes dokumentációja által személyes közelségbe hozta az utókor számára értelmiségi életpályáját, szűk polgári környezetét, egyúttal iratainak áttekintésével egy nagyobb kitekintést is ad nekünk hazánk XIX. századi, válságjelenségektől sem mentes időszakainak történelmi eseményeire. Hagyatékának jelentősége összetettségében rejlik. Gondosan archiválta kiművelt bölcsészeti, szépirodalmi, lírai munkásságának alapjául szolgáló kézíratait, teljes és töredékesen maradt feljegyzéseit; családi és hivatalos iratait, valamint a neki küldött és az általa írott magánlevelezésének darabjait. Kézírtos hagyatéka azonban nem csak saját anyagait őrzi.

Kortársainak ráhagyományozott dokumentumai ugyancsak az íróról elnevezett *Erdélyi Tárnak* a részét képezik. Változatos a dokumentáció formai megjelenése: magában foglalja a tőle és másoktól származó, magyar és idegen nyelven írott verskéziratokat, számlákat, aprónyomatványokat, röpiratokat, sajtókivágatokat, szerződéseket, különféle

nyomatványokat és jegyzékeket, valamint korabeli napilapokat, könyvmatokot, illusztrációkat, rajzokat és Erdélyi személyes úti emlékeit is. Számtalan, irodalomtörténeti értéket képviselő szálás kézirat között fellelhetjük például Kölcsey Ferencnek Pál napjára írott köszöntője verskéziratát, *Lélek! Te soha véget nem érhető Lélek!* címmel; Katona József édesapjának közjegyzői okiratát, melyben 1830-ban elhunyt fia műveinek kiadási jogát Erdélyi számára ajánlja fel; Szemere Bertalan miniszterelnöknek a nemzet polgáraihoz intézett beszédének autográf kéziratát; de még az eltérő tudományterületek gyűjteményes anyagai, mint például különféle költészeti, mese- és közmondásgyűjtemények, vagy különféle iratkötegek feljegyzései, mint a Nemzeti Színház 1848-as évadának autográf előadásjegyzéke is – neki köszönhetően – olvasható ma. A gyűjtemény több ezer főlíoni terjedelmet tesz ki. Művelődéstörténeti örökség, hiszen ma az egyetlen olyan ismert gyűjtemény, amely a reformkor óta szinte teljes egységét őrzi – elég csak a Budapest ostromakor elpusztult Arany-örökségre gondolnunk.

Erdélyi 1868-ban bekövetkezett halála után – hozzávetőlegesen az 1885-ös évtől kezdődően – szellemi örökségét őrző hagyatéknak rendezését és ma látható struktúráját fia, Erdélyi Pál alakította ki. Maga a hagyatéka több nagy, homogén részre oszlik. Az ábécésorrendű, egyformán díszített palliumokba helyezett levelezés mellett kötetes állományt képeznek a kéziratok, valamint a diákkori, akadémiai jegyzetek és előadások. Emellett különálló tékába rendezve találjuk Erdélyi János iratait. A hagyatéka érdekessége, hogy az évszázadok alatt további állományrészekkel bővült: ma már Erdélyi Pál irodalomtörténész, a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Könyvtára építetőjének a kézíratos emlékei is e gyűjteményt gazdagítják. A másfél évszázad alatt sok viszontagságot megélt gyűjtemény 2021-ig magántulajdonban volt, amikor a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába, ennélfogva az Akadémia Könyvtára Kézírtattár és Régi Könyvek Gyűjteményének Osztályára került, hogy itt szakszerűen, a modern eljárás-

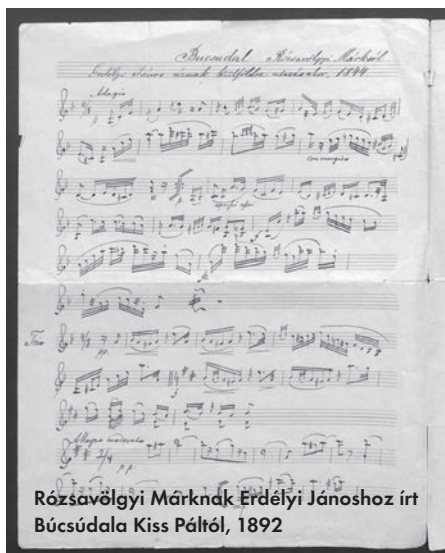
rendnek megfelelően feldolgozzák a célból, hogy mielőbb hozzáférhetővé váljon az irodalom- és mentalitástörténeti, folklorisztikai kutatásokhoz.

Erdélyi János kétszázöt évvel ezelőtt, 1814. április 1-jén, „református szülék” hetedik gyermekeként látta meg a napvilágot. Miképpen önmaga fogalmaz születési körülményeiről, az Akadémia elnökének, gr. Teleki Józsefnek kérésére készített önéletrajzi töredékének 1840-es kéziratában, „Ung megyének akkoron falu, most mezőváros községében, Kiskaposon, mely különben Nagykaposal ugyanazon egyház”. Atyja, az 1770-ben született Mihály „földművelő létére, ki, bibliai szellemben verseket is csinált; különben is írt, olvasott, szegény házában néhány darabbal álló könyvtárt gyűjthette össze”, feleségével, Kováts Susannával 1793. február 12-én kötött házasságot a helyi református egyházközség lelkésze előtt. A mindennapi apai tevékenység, a „többnyire szentírási helyekből és történetekből merített” költemények megalkotása, valamint a szoltárok és népdalok éneklése korai, ösztönös szeretetet ébresztett a népiség és az irodalom iránt a gyermek Erdélyiben, ami a későbbi tudatos írói, gyűjtői és szervezői gyakorlatának fundamentumává vált. A helybeli népiskolában folytatott tanulmányai végeztével maga az apa volt az, aki hétéves fiát a sárospataki progymnasiumba vitte, hogy ott olyan alapos latin nyelvű előképzésben részesülhessen, melynek nyomán három év múlva, 1824-ben már a sárospataki kollégium egyik syntaxistájává, azaz a szintaktikai, nyelvészeti osztály tagjává válhatott. Tizenegy esztendeig tartó „iskolai pályáját” mindvégig „itt futotta meg”, azon két időszak kivételével, amikor is kényszerűségből – anyagi támogatás hiányában – magántanítónak állt. Előbb az 1830/31. tanévben a szabolicsi Kemeccsén, majd 1833/34-ben egy másik udvarházban, a felső-zempléni Cselejben vállalt nevelői feladatokat. Annak ellenére, hogy mindez az iskolai tanulmányait illetően „bármely keservesen esett is”, tudomány iránti tántoríthatatlansága mégsem szenvedett csorbát: míg az első „könyvtartó házban” való tartózkodása

Erdélyi János úti emléke 1844–45-ben tett külföldi körútjáról

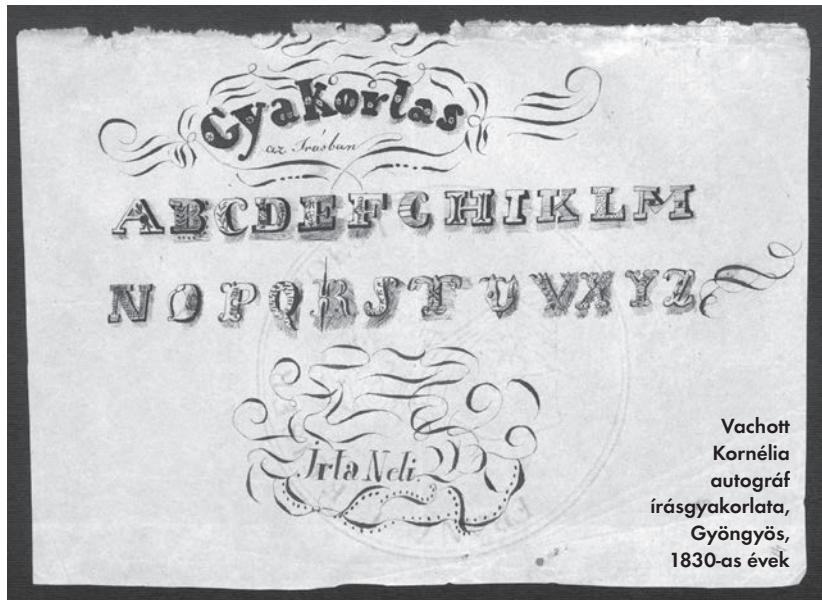
Baththyány Lajos miniszterelnöki körlevelének korabeli nyomtatványa, Pozsony, 1848 március 27.

Rózsavölgyi Márknak Erdélyi Jánoshoz írt Búcsúdala Kiss Páltól, 1892

Erdélyi János ideiglenes részvényjegye a Vukovári-Fiumei Vasútra Egyesült Társaságtól, Pest, 1847

elmélyítette irodalmi tudását, az utóbbiban ez idő alatt tett szert a német és a francia nyelvben való kiemelkedő jártasságára. Autobiográfiája szerint a tizenhárom éves Erdélyi, bár „nem volt rabja a betűnek, avagy a szónak”, mégis kitűnt tanuló társai közül verseivel, prózáival és korrepetitorként végzett munkájával. 1832-ben subscribált, felsőbb osztályba léphetett. Irodalom iránti elhivatottsága, irodalomszervezői tevékenységre való hajlama ekkor már szervezett formát öltött az alma mater falai között – Szemere Bertalan, valamint Wurga János sürgetésére Tompa Mihállyal, Dobrossi Istvánnal, Kun Pállal, Pap Endrével, Ormós Lászlóval, illetve Kazinczy Ferenc unokatestvérével, Kazinczy Gáborral együtt „nyelvmívi társaságot”, azaz ifjúsági önképzőkört alapított. Ez a szakmai alapon nyugvó „nemzedéki összefonódás”, miképpen Farkas Gyula említette, szinte egész életét végigkísérte.

Költői hajlamának korai tanúságtétele első, nyomtatásban megjelent verse az általuk kiadott, *Parthenon* című, 1834-es társasági évkönyvben, *Dezse* címmel. Ugyanezen évben németből fordítja Wienbarg *Aesthetische Feldzüge* (Hamburg, 1834) című programművét, amely „a nemzetiség és a szépség fogalmának összekapcsolása, az egyoldalú »eszemenység« elleni állásfoglalás” Haraszthy Gyula szerint. Néhány évvel később franciából Scribe után a *Pártfogolást* adja magyar nyelven (1840), három év múlva lefordítja és jegyzeteket látja el Boileau tankölteményét. E műveinek fogalmazványai hagyatékában ma is olvashatóak. Édesapja egyházi életpályát, „papias tógát” szánt fiának, mégis, miután „korán levén maga sorsa urává”, végül jogi tanulmányokba kezdett, a harmincas évek derekán egyúttal már tudatos írói fellépéssel jelentkezik az időszak literatúrájának számos meghatározó almanachvállalkozásában, folyóiratában és újonnan meginduló divatlapjában. 1836-tól a Bajza-féle *Aurora* közli verses munkáit, kritikai dolgozatának első darabja az 1837-es *Rajzolatok* hasábjain Bezeredy Gergely verseit tárgyalja. Lírai műveit a Vörösmarty és Bajza által szerkesztett *Athenaeum* közli, nevét megtalálhatjuk Garay János *Hajnal*ának, a gyűjteményes *Emlénynek*, a rövid életet megélt *Szemlélőnek*, a *Jelenkor* melléklapjának, a *Társalkodónak*, illetve a *Regélő* társalapjának, a *Honművésznek*, valamint az *Árvíz*könyvnek és a *Részvét gyöngyeinek* szerzői közt is. Öt kerek esztendeig tartó nevelősködésének utolsó állomását Berzétén (majd Pesten) Máriaissy Zsigmond fiával, Bélával tölti, akivel ezt követően két alkalommal is közös nyugat-európai utazásra indul. Ez a ciklus – ahogy maga megfogalmazza – „nevelői pályámról léleptemmel reám nézve teljesen új időszakasz”. Mindeközben jogi stúdiumait, valamint a szolgabírók és táblai ügyészek mellett kötelezően elvégzendő joggyakorlatait is teljesíti, és 1839-ben végleg Pestre költözik. Bekapcsolódik az irodalmi élet

vérkeringésébe, majd rövidesen meghatározó szereplőjévé válik.

Az 1839. év vége nemcsak szakmai, hanem magánéleti változást is hoz. Ekkor ismerkedik meg első feleségével, a lapszerkesztő Vahot Imre és a költő Vachott Sándor nővérével, Kossuth Lajos unokahúgával, Kornéliával. A néhai, jómódú, gyöngyösi uradalmi ügyész ársorsora jutott leányával kötendő házasságára azonban még várnia kellett – a fiatalasszony mátkasága miatt. Kornélia a nehézségekkel terhelt időszakot korábbi vőlegénye hűtlensége okán felbontott jegyességével zárja le; Erdélyivel való házasságkötésükre 1841. március 24-én, a Pesti Evangélikus Egyházközség előtt került sor Székács József lelkész áldásával. Egyetlen gyermekük, Kornélia Zsuzsanna 1842. március 6-án születik meg, azonban Erdélyi „imadásig szeretett nője” kilenc nappal a szülést követően gyermekágyi ideglázban meghal. Az író hátrahagyott kéziratai között egy, a háztartáshoz kapcsolódó gazdasági számvetéseit tartalmazó *Jegyzőkönyvet* is találunk, melynek adatai közt „elrejtve” a mindenkor személyes és családi élettel kapcsolatos adatokat is felfedezhetünk. Ezekből képet kapunk a közös életre készülődő Erdélyi gondolatairól, rövid, polgári életközösségük fiskális jellegű természetéről, továbbá – a füzet utolsó főióján – Kornélia utolsó napjának eseményeiről. Innen szerzünk tudomást arról, hogy felesége után 1844. február 9-én reggel „egy negyed kettőre; fogzás miatti fejfájás betegségben” gyermekét is elveszítette. „Élt mindössze 23 hónapot, két napot, 10 órát és három negyedet.” Erdélyi János egy évtizedig volt özvegy. Második házasságkötésére nemes Csepi Katalin leányával, alsóborsai Csorba Ilonával 1853 augusztusában került sor Felsőgelléren. Ez a házasság egészen az író haláláig, 1868-ig tartott; belőle Aranka, Ákos, Zoltán, Katinka, Ilonka, Pál, Mariska, az író halála után pedig Margit született, akik közül csak ketten, Zoltán és Pál érték meg a felnőttkort.

A zurnaliszta Erdélyi több lapindítási kísérlettel is megpróbálkozott pályája során. A sajtó szerepét, amely szellemi értéket is képvisel, kiemelkedő jelentőségűnek tartotta a nép ízlése csiszolásában. A *Junges Deutschland* szabadságmozgalom mintájára szerveződött *Ifjú Magyarország* körében, ifjú társaival együtt a *Népbarát* című lap kiadásával kísérletezett; 1841-ben pedig, első házassága idején Garayval együtt indítja újra a *Regélőt*, immáron *Regélő Pesti Divatlap* néven, melynek jogi utóéletéről szintén a hagyaték irataiból kapunk információt. 1847-ben már a Kisfaludy Társaság megbízásából kiadott időszakos kiadványnak, a *Magyar Szépirodalmi Szemlének* volt szerkesztője. Az 1840-es években szárba szökkenő nemzeti mozgalmak nyomán ébredt identitáskeresés idején Erdélyi önmaga feladatául tűzte ki a nemzeti jelleget felmutató értékek megtalálását. S bár mind elődei,

mind kortársai részéről is megmutatkoztak erre vonatkozóan különféle törekvések, mégis, az irodalmi élet újjászervezésének egyik protagonistájaként ő léphetett fel: a kora gyermekkorát meghatározó családi környezet élményeinek hatásai nem múltak el nyomtalanul, a népiesség élménye irodalomszemléletének és aktív gyakorlatának szerves és tudatos részévé vált. Az általa értékesnek tartott alkotásokat a népköltészetben belül leli fel, a műdaloktól tudatosan különválasztott népdalokban, voltaképpen így előkészítve az utat a népies Petőfi irodalmi fellépésének és kedvező fogadtatásának – kanonizálva a népi narratívát az irodalmi gondolkodás rendszerében. A népnemzeti eszme zsinórmértékként való hangsúlyozásának egyik tanúságtétele az 1840-ben, a Kisfaludy Társaság ülésén tett, a népköltésze-tről szóló székfoglaló beszéde, melyben a népköltésze-ti kincsek összegyűjtése ügyében szólalt fel. E programteremtő felszólalás következtében megindult tömeges népdalgyűjtés darabjai közül az Erdélyi számára küldött kéziratcsomókat Erdélyi Pál a hagyaték részeként kolozsvári könyvkötő mesterek által kötetekbe rendezve archiváltatta. – Természetesen a hagyatékban Erdélyi munkásságának más aspektusai is nagy hangsúllyal vannak jelen. Az ötvenes években a műköltészet értékei felé forduló Erdélyi nagy ívű dolgozatainak, nyomtatásba került bölcsészeti, esztétikai, szépirodalmi és kritikai műveinek kéziratai, helyenként cenzúrai példányai is megtekinthetők. Hagyatékán belül külön egységet képeznek az 1851-es évtől a sárospataki főiskolán bölcsészeti, majd irodalmi katedrát elnyert, valamint a helyi református egyházmegyén belül különböző tisztségeket betöltő tanár hivatalos iratai, élete utolsó éveiről tanúskodó családi, gazdasági feljegyzései és (esetenként) töredékesen maradt műveinek anyagai.

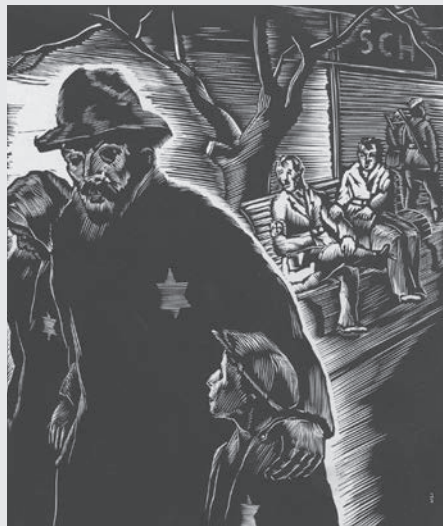
Miképpen Haraszthy Gyula rámutatott, Erdélyi János irodalmi ízlését a rohanó idő alakíthatta: „midőn romantikus és biedermeier jellegű irodalomszeretetét a nemzeti sors változása az esztétikai jellegű szemlélődés síkjáról áttolta az önismeretben égő nemzet szemléletének síkjára, az irodalom középpontiságáról vallott meggyőződése nem változott”. Hiszen Erdélyinek, mint a „magyar sorskérdések megidézőjének” világos küldetését megrajzoló életpályája bizonyítja, hogy számára és általa mindig is az irodalomközpontúság hangsúlyozása volt az elsődleges. Saját bevallása szerint a „hazai irodalom ismerete nélkül senki sem lehet jó hazafi”, mert voltaképpen „...olyan a nemzet, mint irodalma. A világot eszmék vezetik; eszméket az irodalom terjeszt... Ez állítás kétszer-kettő négy bizonyosságú”. Ennek az irodalomtörténeti attitűdnek és az általa középpontba helyezett irodalmi narratíváknak a teljes rekonstrukciójához teremt lehetőséget hamarosan nyilvánossá váló kéziratok hagyatéka. ☛

ÍGY TÖRTÉNT

A holokauszt korai emlékezete szemtanú művészek alkotásain

Bán Kiss Edit, Appel,
Deportációs album

Adler Miklós *Túl a szavakon* című albumából

Gedő Ilka,
Önarckép gettóban

Hová? Illusztráció
a Sárگا könyvből

Lukács
Ágnes,
Auschwitz
emlék

Gera Éva,
Auschwitz-
sorozat VI.

A Magyar Nemzeti Galériában április 17-én nyitották meg a nyolcvan évvel ezelőtt véghez vitt magyarországi holokauszt emlékeztető bemutató kiállítását. A tárlat olyan egyedi és sokszorosított grafikákat, albumokat mutat be, melyek a koncentrációs táborok, a gettó vagy a munkaszolgálat mindennapjait örökítették meg. A holokauszt képzőművészeti ábrázolása a szemtanú művészek aspektusából kulcsfontosságú a holokauszt megértéséhez, hiszen az idő múlásával, a túlélők emlékeztető halványulásával ezek az alkotások rendkívüli mementókká is válnak. Ezek a munkák nem tartoztak eddig a magyarországi képzőművészet kanonizált részéhez: a képzőművészeti alkotás, a történelmi dokumentum és a személyes traumafeldolgozás közötti határon állnak. Az albumok személyesek, intímek, ugyanakkor az egész világnak szóló tanúságtételek.

A kiállítás azokra a kérdésekre keresi a választ, hogy vajon a személyes asszociációk, a történetek egyéni vizuális nyelven való megfogalmazása és végül maga a műélvezet összeegyeztethető-e a vérszomszág borzalmaival? Hogyan segíthetik ezek az eszközök a trauma feldolgozását? Elmondhatja-e a képzőművészet azt, aminek kifejezésére a szavak nem képesek?

Gyakran hangoztatják, hogy a holokauszt témája a magyar képzőművészetben jóval a háború után, és akkor is csak burkoltan jelent

meg. A tárlaton bemutatott, zömmel 1944 és 1947 között készült műegyüttes rációfól arra az állításra, hogy a háború után tabu övezhette a holokausztról való beszédet. A háború szenvedéseit nyíltan megmutató jelenetsorok több szempontból is eltérnek azoktól a későbbi évtizedekben született művektől, amelyek inkább inkább a kollektív emlékeztető részeként, elvontabb, absztrakt módon érzékeltetik a holokauszt tragédiáját. A narratív, gyakran brutális, képregényszerű jelenetsorok mementókként fedik fel a történeteket, állítanak emléket az áldozatoknak, teszik lehetetlenné a felejtést.

A tárlat különböző szekciókon vezet ki a befogadókat. Az első egység bemutatja, hogyan élték meg a zsidó származású művészek az 1930-as évek közepétől az an-

tiszemítizmus növekvő térnyerésének, majd a zsidóság egyre fokozódó jogfosztásának időszakát. Ezután a német megszállást követően a gettóban, a munkaszolgálat alatt és a koncentrációs táborokban készült alkotások következnek. Az eseményekkel egy időben, a helyszínen született művek sajátosságai, hogy az átéltek mintegy *kirajzolása* – a rajz útján végbevitt „elmondása” – a dokumentálás mellett a túlélést is segíthette. A következő szekcióban a háború utáni két-három évben készült munkákat láthatjuk, amelyek az emlékek távolodásával gyakran szimbolikusabbá, elvontabbá válnak. A személyes emlékeztető filmkockái így lassan ötvöződni kezdenek a kollektív emlékeztető sommázó képeivel. Az utolsó szekció a szemtanúszeret folytonosságát hangsúlyozza: a túlélők, akiknek munkái a háború vizuális vádirataként is felfoghatók, valóságosan is bírósági perek rajzolóit lesznek, amikor a népbírósági perek és az Eichmann-per vádlottjairól készítenek rajzokat.

A kiállítás közel harminc művész, közöttük Kádár Béla, Bálint Endre és Gedő Ilka munkáit mutatja be, a műtárgyak nagy része a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár gyűjteményéből került az MNG tárlatára, amelyet más magyarországi intézményekből és külföldről kapott művek egészítenek ki.

A kiállítás – amelynek kurátora Farkas Zsófia művészettörténész – július 21-éig látogatható a Magyar Nemzeti Galériában. ♦♦ W. I.

ANDRÉ KERTÉSZ ESZTERGOMBAN

A világhírű fotóművész, André Kertész születésének 130. évfordulója alkalmából a Magyar Nemzeti Múzeum kiállítást rendezett Esztergomban, a Balassa Bálint Múzeumban, az MNM tagintézményében. A megnyitón, március 22-én André Kertész munkásságát méltatva és az esztergomi kötődését bemutatva Demeter Szilárd, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója mondott köszöntőt, a tárlatot Erős Gábor országgyűlési képviselő nyitotta meg. A kiállítás, amelyet Esztergomban június 23-áig láthatnak az érdeklődők, a 2021-ben New Yorkból vásárolt Kertész-képekből mutat be válogatást. Ezt követően pedig további két helyszínen: Budapesten a Magyar Nemzeti Múzeumban, valamint a Robert Capa Központban látogathatja majd a közönség.

André Kertész az 1925-ös párizsi emigrációja után, huszonekét évnyi külföldi távollétet követően hazalátogatott testvérével, később pedig – 1971-ben és 1984-ben – Szigetbecsére is ellátogatott. Több kiállítása is nyílt idehaza, és szívesen idézte fel ifjúkori emlékeit. Nem sokkal a halála előtt ajándékozott magyarországi fényképeiből Szigetbecsén egy, a nevét viselő emlékmúzeumnak is. A Nemzeti Múzeum kiállításorozatának fókuszában ezúttal

nem a visszaemlékező művész, hanem a Budapesten 1894. július 2-án született, sokáig még útját kereső fiatalember áll, aki a Teleki téren, majd a Népszínház utcában töltötte gyermekkorát, és sokat időzött szigetbecsei és tiszaszalkai rokonainál is, katonaként pedig bejárhatta az Osztrák–Magyar Monarchia szinte minden szegletét. Szerelmek és szenvedélyek, életveszély és a hivatalnoklét unalma egyaránt osztályrésze volt. Harmincegy évesen költözött Párizsba. de

nem üres tarisznyával érkezett. A kiállításorozat ennek az indulásnak a háttérét fürkészi, és először tárja a látogatók elé.

2021-ben *André Kertész fotógyűjteményének* adásvételi szerződése összesen 1163 képről szólt, melynek döntő része 1925 előtt készült: 943 darab kontaktkópia, 59 darab nagyobb méretű vintázs, 151 darab polaroidfotó, 9 személyes kép és egy kollázs. A vásárlást követően a Nemzeti Múzeumban

A Balassa Bálint Múzeum Esztergomban

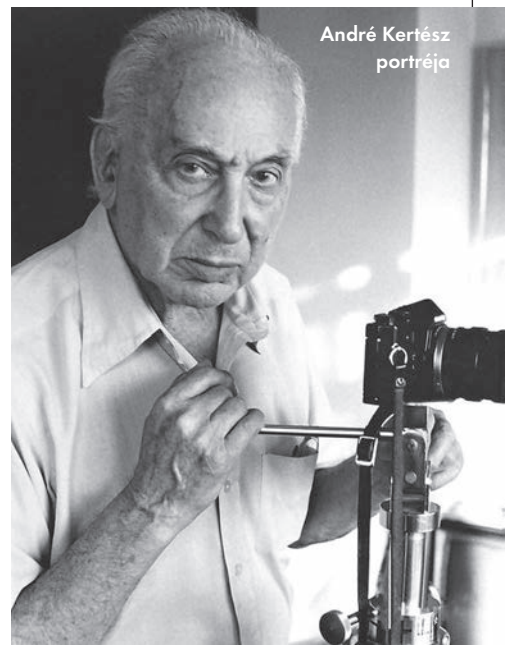
A kiállítás megnyitóján

Demeter Szilárd, az MNM főigazgatója köszönti a vendégeket

Cirkusz, Budapest, 1920

André Kertész
portréja

André Kertész fotóösszéje
Washingtonban, 1968

Víz alatt úszó,
Esztergom, 1917

Cigány gyerekek
csókolózása

elvégezték a fotográfia állapotfelmérését és nyilvántartásba vételét. 2024-ben érkezett el az idő, hogy a világhírű fotóművész születésének 130. évfordulója alkalmából a nagyközönségnek is bemutassák az analóg fotográfia mesterének sosem látott képeit. Az igen különleges és értékes apró képekből néhány már szerepelt korábban kiállításon, mindaddig azonban nem tártult fel igazán Kertész korai magyarországi éveinek gazdagsága. Az eredetiben is megcsodálható korai kópiákat kortárs nagyítások és vetítések teszik többféleképpen élvezhetővé. A parányi képekből kibomló történetek pedig a magyar és külföldi közönségnek is újdonságnak számí-

tanak. Az MNM kiállítása tehát a fiatal André Kertész nyomába szegődik, amikor először Esztergomban és környékén készített, soha nem látott fotóiból válogat. Erről Fisli Éva történész-muzeológus beszélt részletesen a megnyitón.

A Kertész negatívjait őrző francia archívumnak köszönhetően a tárlat látványos installációval mutatja meg az egyik legismertebb esztergomi kép, a *Víz alatt úszó* születésének előzményeit. A kiállítás egyik különlegessége pedig, hogy a levéltári dokumentumokból megismerhető történetek közül a kurátor három esztergomi jelentőségűt is megmutat a közönségnek. Megtudhatjuk például, kik azok

az esztergomi versenyzők, akiket Kertész fényképezett, és ki volt az a lány, akinek első szerelme a majdani fotóművész lehetett.

A tavaly átadott új esztergomi múzeumépület első időszaki kiállításán nemcsak új információkat és sosem látott, közel százötven éves fotókat, hanem gyermek- és ifjúsági csoportok fogadására is alkalmas, a tárlathoz kapcsolódó témákat felvető nyitott teret is kínálnak.

A Magyar Nemzeti Múzeum kiállítása egyszerre különleges találkozás a fiatal Kertésszel és az általa ismert régi Esztergommal, és izgalmas utazás az analóg fotográfia világában.

Az MNM tudósítása alapján: ♣ W.I.

Első világháborús katonáiró

Az Eiffel-torony felülől, Párizs

Collette, Párizs

Sur les Quais, Párizs, 1926

Trió, Ráckeve, 1923

INKEY ALICE

A MADAME

A Madame elképzelhetetlen volt virágos kalapja és aktatáska nagyságú fekete, valaha jobb napokat látott ridikülje nélkül. Ez a ridikül régimódi, hosszú csattal záródott. Senki nem hitte volna, hogy a kopottasan öltözött, akcentussal beszélő kis öregasszony táskája igazi kincseket rejt. Az ékszerein kívül ott tartotta összes megtakarított pénzét, legfontosabb iratait, színházi emlékeit. Újságkivágásokat, amelyekben híres korabeli kritikusok dicsérték a fiatal kolozsvári művésznő tehetségét, szépségét... Ebbe a kopott öreg táskába volt belegyömöszölve az egész élete.

Éjszaka a feje alatt tartotta, a párnája alatt. Egy öregek otthonában lakott, de nem bízott senkiben, ezért értékeit napközben is magával hurcolta. Nagynéném – Szellay Alice színésznő – a barátnője volt, s nénemnek hetente franciaórát adott. Ilyenkor a „tanítvány” férje, Pándy Lajos a Vígszínház művésze, tiszteletben tartva a tanulmányait, igyekezett nem megzavarni az órát. Amint kihúzta a lábát a lakásból, a lépcsőn még le sem ért az utcára, a franciaóra máris kedélyes beszélgetéssé alakult, természetesen ékes magyar nyelven.

A Madame-ot Alíz az első házassága idején ismerte meg, sok évvel korábban. Azóta járt hozzá franciaórát adni. Ez alatt az idő alatt a nagynéném három férjet fogyasztott el, ám ez csak annyiban érdekelte a tanárnőt, hogy hova menjen legközelebb órát adni. Ezekről a hetente tartott találkozásokról nem lehetett lemondani, mindkét nő ragaszkodott hozzájuk. A látogatások után mindig némi kis nosztalgikus hangulata támadt a nagynénémnek.

A jellegzetes pacsuliillat is emlékeztette rá, amely a szobát és az öreg hölgyet körüllegte. A Madame élő lexikonnak számított. Lehetett beszélgetni vele könyvekről, zenéről, szerepekről és régi nagy sikereikről. Egyvalamiről nem lehetett beszélgetni vele, az évei számáról. Annyit azért lehetett tudni, hogy jóval túl volt a kilencvenen.

Nagynéném a nagyobb ünnepnapokon, karácsonykor, húsvétkor mindig meghívta a Madame-ot. Ott ült a család gyűrűjében, pacsulikölnijébe burkolózva, ölében meguntathatlan nagy fekete táskájával. A hölgyek ilyenkor likórt ittak, s a Madame ránézve kis poharára, soha nem felejtette el megkérdezni: „Kisebb gyűszűjük nincsen?”

Lajos egyszer megkérdezte nagynénémétől: „Neked nincs fiatalabb barátnőd?”

Nagynéném talányosan mosolygott. Majd bolond lesz bombasztikus férjéhez fiatal barátnőket meghívni, hogy aztán velük hasonlít-

gassa őt össze! Ezt már nem engedhette meg magának.

Az évek során a Madame egyre szórakozottabb lett. Felette is elszállt az idő. Előfordult, hogy egy-egy hét már kimaradt látogatásai között, megfeledkezett ígéretekről, és már nem lengte körül kedvenc illata sem. Legendás emlékezete megkopott, nem volt olyan színesen, érdekesen mesélő, mint valaha. Érezhette ő is az elmúlás közeledtét, mert egy látogatása alkalmával azt mondta, hogy nagynénémét teszi meg örökösének, s jelentőségteljesen a ridikülre tette a kezét.

Az örökös, akinek sejtelve sem volt, mit rejtegethet az, csak tamaskodva nézte. Ugyan mit fog apránként elpotyogtatni az itt-ott már aggasztóan felfeslett régi táska? Aztán a születésnapjára kapott egy gyönyörű, tizennyolc karátos antik aranyórát. Lajos nem akarta engedni, hogy elfogadja, de a Madame-nak nem lehetett ellenállni.

A következő ajándék egy ezüstláncon függő markazitkereszt volt. Ekkor már a nagynéném kezdte nagyobb tisztelettel szemlélni a viseltes táskán megjelenő szakadásokat, de nem lett

volna illendő a tulajdonost erre figyelmeztetni.

Az egyik karácsonyi ajándék egy csodálatos briliánsgyűrű volt. No, erről Lajos már igazán nem tudhatott! A Madame-mal megbeszélték, hogy ez az ő közös titkuk marad. Attól kezdve nagynéném le sem vette az ujjáról. Még akkor sem, ha mosogatott. Amikor anyám rákérdezett: „Mit csinálsz? Ebben mosogatsz?”, nagynéném ragyogó arccal közölte: „Ezzel lehet, ez briliáns!” Egyik nap a gyűrűnek nyoma veszett. Hetekig kereste, mindent tüvé tett érte, de hiába. Nagynéném vigasztalhatatlan volt. Hónapok teltek el, aztán egy esős őszi délután kivett a fiókból egy kesztyűt, ám amikor fel akarta venni, valami akadályozta. Hát, a gyűrű volt, hónapok óta arra várt, hogy megtalálják.

A Madame kincsesládájából még sok apróság előkerült, de a csúcsnak egy miniatűr Lotz Károly-festmény számított. Egy akvarell, temperával festett, gyöngyosorral. A portrét a mester a nevelt lányáról, Kornéliáról festette. A negyvenedik születésnapomra ezt a képecskét a nagynéném nekem adta. Akkor már szegény Madame nem élt. Sokáig betegeskedett, nagynéném szorgalmasan látogatta. Az otthonban halt meg, álmában, közel a századik évéhez.

Néhány év múlva egy barátnőmmel nézegettük a képet, amikor észrevettem, hogy a tempera a gyöngyosornál megmozdult. Kerestem, egy elismerten jó restaurátort, aki már másnap felhívott. Amikor a portrét kivette a keretből, és az alá hajtogatott anyagot kisimította, a négyzet alakú képből egy téglalap alakú forma lett. Az egykori hátoldalra a mester egy fekvő aktot rajzolt Kornéliáról, amely sokak szerint jobb kép lett, mint maga a portré.

A visszakeretezett kis színes akvarell ott függ a falon, az öltözőasztalom mellett. Ha a szemem rátéved, gyakran megjelenik előttem a Madame. Virágos kalapjában, irdatlan nagy, csatos ridiküljével. Mosolygós, huncut szemével néz rám, mintha azt sugalmazná: ilyen szép volt ő is, kolozsvári primadonna korában! És talán ezért őrizte meg utolsó emlékül ezt a képet. Mementónak... ❖

LEXIKON: *Inkey Alice* (Budapest, 1940) Balázs Béla-díjas fotográfus, fotóművész több évtizedes munkája során ötvennégy játékfilm és ötvennyolc televíziós film standfotóit készítette a színészporthékon kívül. Tanítómesterének Illés György operatőrt tekinti. Számos emlékezetes művészporthékon készített filmesekről, színészekről (Latinovits Zoltán, Dajka Margit, Esztergályos Cecília és sokan mások). Édesapja, Inkey Tibor szintén fotóművész, aki a második világháború előtt számos magyar film standfotóit készítette. Nagybátyja Szóts István filmrendező, nagynénje Szellay Alice filmszínésznő (*Emberek a havason*).

Makovecz Imre szellemi hagyatékából

A Makovecz Imre Alapítvány gondozásában 2023-ban jelent meg Keserü Katalin *Makovecz Imre: Kísérletek – épületek. Az 1960–70-es évek* című, gazdagon illusztrált albuma (*Experiments – Buildings. The 1960s–70s*).

A Makovecz-kutatók öröme a jeles építész hagyatéka szóbeli, írásbeli és képi forrásokban egyaránt gazdag. Keserü Katalin művészettörténész dolgozata ezeket tematizálja és rendezi négy gondolat köré, melyek meghatározták az építész sajátos pályájának indulását. Első és alapvető lépése az építészet művészetként való megnevezése volt, mellyel az alkalmazott mérnöki tevékenységet a „szabad művészetek” útjára terelte, mindazzal a szellemi és gyakorlati felelősséggel együtt, amelyekkel lehetővé vált nemcsak a stílustörténetből való, régóta várt kilépés, de egy új építészetfogalom realizálása is.

A többi művészet hasonló és mára már közismert kísérleteivel párhuzamosan és gyakorta velük együtt a művészi alkotófolyamat teoretikus-

konceptuális és fizikai megvalósítása Makovecz építészetét-épületeit is élő – performatív – karakterrel ruházta fel, néhány kiemelkedő XX. századi és kortárs szellemi-filozófiai úttal (antropozófia, fenomenológia) párhuzamosan és azok jegyében, saját tartományokkal is elmélyítve-gazdagítva a látható és láthatóvá tett világ tapasztalatát. Makovecz néha kegyetlennek tűnő logikai következetessége az épület mint jelen való létező olykor ellentmondásos mivoltát is feltárja, s az egyetemes, így a hazai hagyományokban is megtalálható, a kettősségeket egységben megfogalmazó szimbólumokban kísérli meg feltárni a tudás végsőségét ismerő és mégis a világ egységét kereső emberiség útjait. Gondolatai és épületei különlegesek és egyéniek, párhuzamaik mégis megtalálhatók a korszak legkülönösebb és legismertebb művészei, köztük építészek munkásságában, jelezve problematikájának és megoldásainak egyetemességét.

KESERÜ KATALIN

ELŐSZÓKÍSÉRLET A MAKOVECZ-ALBUMHOZ

Idővel az ország autonómiavágya az építészt arra készíti – aki különösen a modern korban a közösség (a polisz) érdekében dolgozik (politikus) –, hogy közben az építészet érdekeit is hathatósan képviselve, összeegyeztesse a közösségével, ennek jövőével, s mindezt olyan változó történelmi-művészettörténeti összefüggésrendszerben tegye, mint amilyen például a XX. század második felének magyar, közép-európai, globális történelme. A jövő építéséhez többre van szükség, mint egy hétköznapi, tudáson alapuló tevékenységhez: vállalkozó bátorságra, határozott akaratra, a lehetőségek felismerésére, az egyetemesre, a folyamatos szellemi és gyakorlati munkára, alkotóképességre és hitre, bizalomra.

Magyarországon a XIX–XX. század nagy modernizációs hullámaival éppen egy intenzív, szovjet típusú szocialista iparosítást kísérő város- és lakótelep-építés követte, melynek szimplifikációja (az épület = kocka vagy hasáb) kihatott a falura is. Ennek a fiatal építésznek a látványos-botrányos „stílusfordulatára” – amit inkább az építészetfogalom többrendbeli rehabilitációs kísérletének és megújításának foghatunk fel –, illetve pályaelhagyással fenyegető, a politikai hatalommal szövetségesei építőiparral szembeni ellenállására volt szükség ahhoz, hogy az építészet mint művészet, tudomány és politika újra megjelenjen a színen. Természetesen a szakmájában nem volt egyedül, s körülötte is kiváló alkotó értelmiség dolgozott, továbbá az övével rokon törekvések is felütötték a fejüket.

Ki kell emelnem ezért azt a lendületet, mely

az 1959-ben diplomázott és a fővárosi igényeket kielégítő Buvátiba került fiatal Makovecz Imrét arra sarkallta, hogy 1962-ben otthagyja munkahelyét, és az ország egész területén illetékes Szövetségbe menjen dolgozni, ahol pedig látványos feladatok és sikerek nem kecsegtették, ám ő megszerezte ezeket a vidék számára. Közben a BME-n átmenetileg rajzot oktatva, majd magán-mesteriskolát nyitva továbbította is tapasztalatait, kérdéseit a fiataloknak, egy olyan országban, ahol nem létezhetett „magán-szektor”, a hivatalos építész mesteriskolát pedig – mint ideológiailag veszélyes sejtet – felszámolták. Akkor a jövőtudat és életbizalom (továbbá függetlenség- és szabadságtudat), tapasztalatszerzési vágy kellett ehhez és a következő váltásaihoz (1971: VÁTI – városépítés; 1977: Pilszi Parkerdőgazdaság), amely nem csak a körülményekből vagy a nevelétségből, hanem egy speciális, rendszerszerű világlátást, önképzést és öntudatot nyújtó filozófia, a különben tiltott antropozófia megismeréséből eredt. Makovecz közösségépítő (vidéki közösségi terek sorának tervezése, kezdeményezések a művészettel nevelés terén, korrektúrázás az Iparművészeti Főiskolán, vezető tanárként részvétel a Magyar Építőművészek Szövetségében újraindult mesteriskolában, újabb magán-mesteriskola indítása) és egyéni – például a természettel, a múlttal összhangban élés-építés felé irányuló – lépései és alkotásai határozottak, konkrétak és forradalmiak voltak akkor.

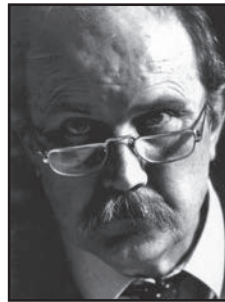
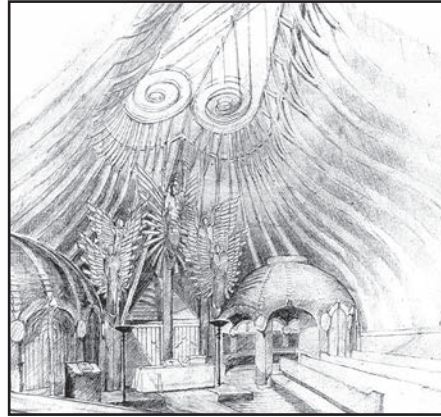
A rendszerváltás körüli idők lehetővé tették neki, hogy szakmai politikáját és a nemzet/ország iránti, az építészetében is kinyilvání-

Keserü Katalin
Makovecz Imre:
Kísérletek – épületek
Az 1960–70-es évek

Katalin Keserü
Imre Makovecz:
Experiments – Buildings
The 1960s–70s

A kötet dolgozatai azért íródtak, mert Makovecz Imre (1935–2011) elment közülünk, és személyiségének, munkásságának összetettsége ürt hagyott maga után, azaz folyamatos készíttetés a róla való gondolkodásra.

Autonóm alkotó volt. Ezt a státuszt ő vívta ki magának akkor, amikor – az 1950–60-as évek szocializmusában – a többi művészet ifjú alkotói is erre törekedtek

Makovecz Imre
portréja

Makovecz
Imre rajzai

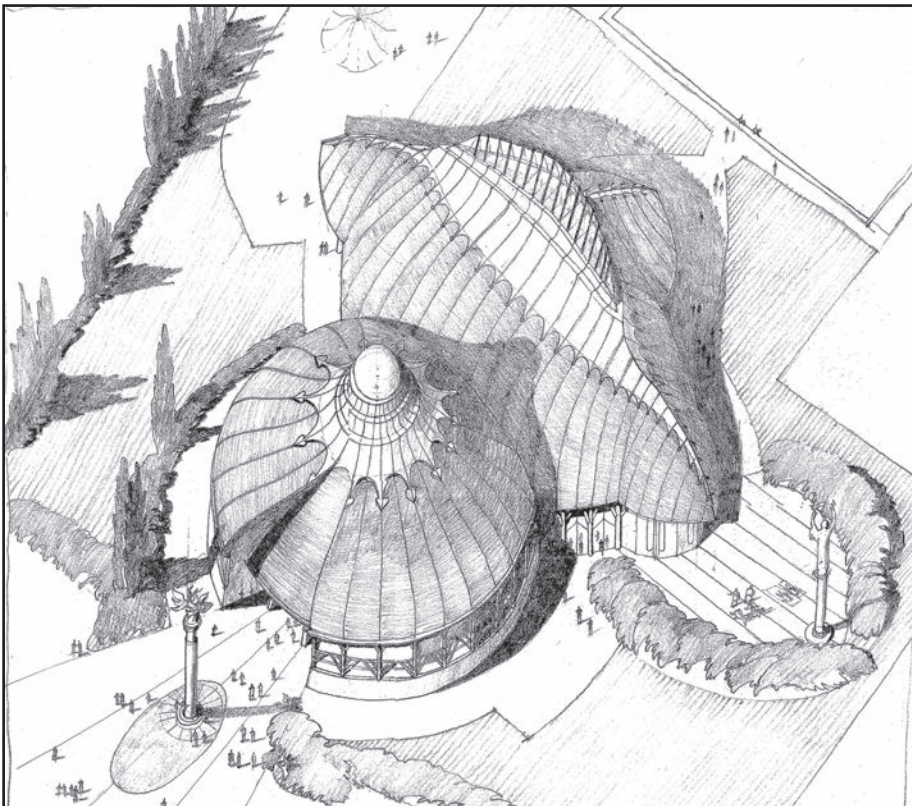
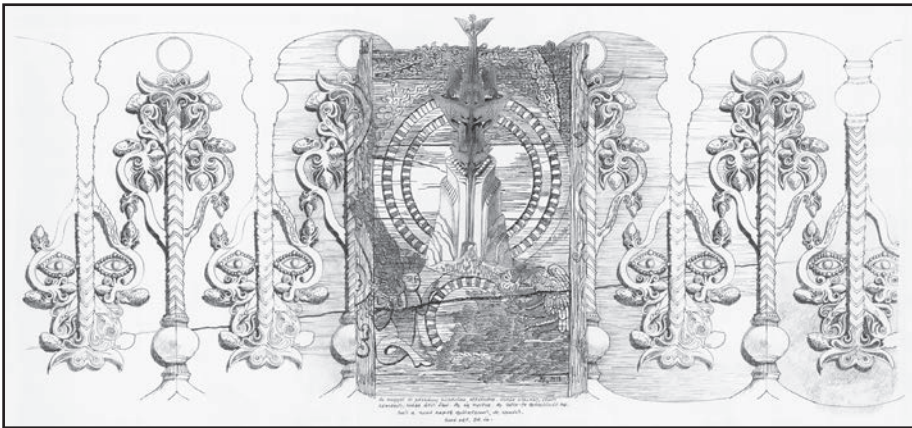
tott elkötelezettségét az építészet funkciójának megerősítésében is hasznosíthassa, azaz tényleges politikus is legyen. Egy új szakmai rendszer kialakításán dolgozott (1986: Makona Kísszövetkezet megalakulása; 1988/89: az építészek Kós Károly Egyesülésének, majd Vándoriskolájának létrehozatala, az *Országépítő* folyóirat kiadása), mely mintául szolgálhatott új, országos rendszerek kialakításához.

Az „országépítő” Makovecz Imre idolyja azonban nem feltétlenül barátságos. Nem is lehet az, hiszen harcos volt és kezdeményező, aki megszervezte a tudás, a kreativitás szigorúan működő közösségeinek alapjait, s aki emellett olyan egyedi építészeti konstruált, melynek felbukkanása az 1960–70-es években elég volt ahhoz, hogy reményekkel és jókedvvel töltsen meg a lakosságot a jövőt illetően. Folyamatos és széles körű, sokoldalú társadalmi és nemzetközi kommunikációra lenne szükség ahhoz, hogy kiderüljön, mi minden volt jelen az 1960-as évek „levegőjében” itt és másutt, amelyekből nálunk – évtizedekkel később – megszületett egy ország, miközben másutt Európában egy másfajta fordulat zajlott le. Megérthető-e még egymásból a kettő (a nemzeti és a „poszthumanista” vagy az ökológiai, illetve a már inkább átmeneti és kiszolgáló építészet) úgy, ahogy egykor ő is gondolta? Úgy van-e ma is, ahogy ő kihangsúlyozta, hogy ti. „amióta Európa válságban van, azóta az igazi európai gondolatok a peremterületekről jönnek”?² Vagy ez a paradigma csak akkoriban volt érvényes? És érvényes-e, valóban? Ha létezik még európai egység, azt vajon a politika és a művészetek közös stratégiájával létre lehet-e hozni?

Makovecz akkori játékos (?) és elkötelezett „élő építésze” csakúgy, mint gondolkodásának későbbi irányjai, sokoldalú megközelítést igényelnek. Ennek során nemcsak az építészett, de a kort, a mozgató eszméket és magunkat is jobban megismerhetjük.

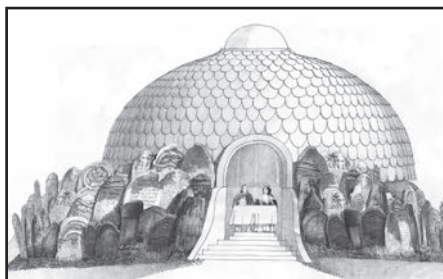
E kötet mérnökségbe nem „beavatott” szerzője révén történelmi, társadalmi, szellemtudományi, fenomenológiai kérdések mentén tárulhat fel nemcsak a mindenkori élet egy pillanatának bonyolult szövete, de a társadalmi és emberi lét mélyebb összefüggésrendszere is. Ezáltal utak nyílnak érdemi diskurzusok felé az életről, művészetről, jelenről és történelemtől, jövőről: a létezésről egyáltalán, olyanok részvételével, akik különben már nem járhatnak vagy sosem jártak itt köztünk.

A következő dolgozatokat művészettörténeusként írtam, társtudományi érdeklődéssel például az etnográfia iránt, így néprajzi összefüggésben is tárgyaltam Makovecz egyik, népművészetből-ornamentikából kiinduló témáját, melynek lényege azonban egy erős és egyéni nézet kialakítása volt az emberről, a kultúrájáról és a világról. Kifejezetten a művészetköziség vezetett az általában rajzoló

Makovecz Imre:
Mozgásformák I.

Mozgásformák III.

építész helyett a (jegyzeteket) író, előadó, szóban-írásban kommunikáló, kiállító Makovecz és a kortárs képzőművészetnek a kort jellemző, gazdag viszonya feltárásában. A fenomenológia mint XX. századi – és különösen napjainkban kedvelt – filozófia és tudományos módszer segítségével egy-egy épületet vagy gondolatot egyedi és páratlan jelenségnek tekinthetem a körük rajzolt, ma különösnek tűnő, de az 1960–70-es években létező háló közepén is, miközben (építő)művészeti és életjelenségek összefogására is lehetőségem nyílt.

Van közöttük egy csomó – ma és az önkényuralomban is elképzelhetetlen – kiadvány (kétoldalú plakátok, felhívások, naplók, beszámolók...) is. Elképzelhetetlenek, mivel akkora kommunikációigény árad belőlük, amekkora talán nincs is, vagy már nem tud lenni a kommunikáció mai társadalmában és a személyes testet nélkülöző virtuális változataiban. Másrészt ezek a nyomdát megkerülő sokszorosítások épp a világháló információs és kommunikációs rendszer bevezetői közé tartoztak, ráadásul egészen személyes – és

a személyességet, a felelősséget felvállaló – gondolatokkal, tapasztalatokkal, melyekre válaszok is érkeztek, s azok is megjelentek kiadvány formájában. Ellenőrzés még így is volt, s most is van. Akkor a gondolatokat ellenőrizték – volt gondolatrendszert és gondolatcsempészet.³ Ezt a rafinált kezdetlegességet, mely csak aláhúzza a közösségigénynek is tekinthető kommunikációigényt, teljesen szabad kötet- vagy kiadványszerkezetek tetézik az abszolút függetlenség jegyében, a magyarországi szocializmus virágkorában. Az értelmiségnek szóló kiadványok is átvették Makovecz módszerét.⁴ Egy mai könyv sosem tudna ilyen visszafogott és szabad lenni, mert még az tényleg is kőlőzna a drágaság vagy a szabad értelmezést ellehetetlenítő dizájn lólába.

Épp az a nehézség az 1960–70-es évek Makovecz Imrét kereső kutatásokban, hogy már minden mesebelinek tűnik, ami akkor volt és történt. Ezért hangsúlyozom a következőkben annak a kornak és Makovecz Imrének az egyszerűségét, Makovecz minden lépésének szabad és átgondolt voltát. A kutatók figyelmébe ajánlva az alakja körül sűrűsödő, látszólag megoldhatatlan problémákat, a kutatói párbeszéd lehetőségét – Makovecz módján.

A Makovecz-kutatásokat alapvetően az az archívum tette lehetővé, melyet Gerle János hozott létre a *Makovecz Imre műhelye* című könyvében, illetve Götz Eszter a folytatásában.⁵ Jelenleg már egy valóságos archívum is a kutatók rendelkezésére áll, digitalizált és eredeti anyagokkal.

Témáim tehát Makovecz antropozófiai szemlélete, az antropológiával, etnológia-etnográfiaival, képzőművészettel érintkező tevékenysége: három „akciója”, öt nem hivatalos kiadványa, három kísérleti típusú kiállítása, valamint egy orvosi kutatás,⁶ melyekből új építészeti fogalom születhetett az 1960–70-es években. Alapvetően az építőművészeté, amelyben az építész stúdió/műhely – szemben az ipar és technológia alkalmazottjaként felfogott mérnök munkahelyével – döntő szerepet játszik a közös gondolkodásával, kísérleteivel.

Dolgozataim közül az első egy debreceni, művészetköziséggel foglalkozó konferencián hangzott el 2012-ben, és megjelent a konferencia kiadványában;⁷ a második alapja egy kiállítás-tervezet, mellyel a 2012-es Velencei Építészeti Biennálé pályázatán vettünk részt Csernyus Lőrinnel és Turi Attilával; a harmadik, az Álarc nélküli bál a *Korunk* fenomenológiára összpontosító számában jelent meg Kolozsvárt;⁸ az utolsó alapja pedig egy 1986-os, a regionalizmusról szóló velencei konferencián tartott előadás Makoveczről és Samu Gézáról,⁹ hagyományokra épülő műveik új dimenzióiról, mely végül – más formában – ugyancsak 2012-ben látott napvilágot.¹⁰ Mivel e megjelenések nem mindegyikéhez volt módomban képeket mellékelni, most, általuk, teljesebb lehet ez a könyv.¹¹

LÁBJEGYZETEK:

¹MAKOVECZ Imre, „Előszó”, in GERLE János, *Makovecz Imre műhelye*. (Budapest: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 1996), 6.

²VARGA Csaba, „A szerves építészet” (Makovecz-interjú, 1985), in GERLE, *Makovecz...*, 172.

³Weöres Sándor kifejezése

⁴Például a Corvina Kiadó naplószerű Makovecz-kötete, 1980-ban, Frank János bevezető tanulmányával

⁵GÖTZ Eszter, *Makovecz - tervek épületek, írások 2002 – 2014* (Budapest: EPL Kiadó, 2015)

⁶Alternatív építészet-oktatási és kreatív vizuális nevelési programjait csak említeni fogom.

⁷Szó és kép Makovecz Imre műhelyében (A művészet mint jelenlét). In: LAKNER Lajos, szerk., *Olvasható kép, látható szöveg* (Debrecen: Déri Múzeum, 2014), 123–136.

⁸2012. szeptember, 29–45.

⁹Kunst und Volkskunst, *Archithese* 1987. no.3

¹⁰KESERŰ Katalin, *Makovecz Imre és az ornamentika*, in *Világügyelőd. Tanulmányok Hoppal Mihály 70. születésnapjára*, szerk. CZÖVEK Judit, DYEKISS Virág és SZILÁGYI Zsolt (Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság, 2012), 535–552.

¹¹Ide kívánok még néhány kiállítási adat: műveit, együtt a többi „vizuális” művészet alkotó-

saival először 1980-ban mutattuk be Nagy Ildikó társkurátorral a *Tendenciák 1. (Új művészet 1970-ben)* című kiállításon az Óbuda Galériában, majd a *Mágikus művek* címűn (Budapest Galéria, Szombathelyi Képtár, 1987, társkurátor Török Tamás), a *Pécske Galéria 1988-as Eredendő formák és a Múcsarnok 2016-os, Természet és művészet Magyarországon 1960–2000* című kiállításán. Egyéni kiállítást rendeztünk rajzai-ból 2004-ben az Ernst Múzeumban (kurátor: Molnár Mária), egyidejűleg a századelő (Csontváry, Gulácsy és mások) spirituális művészetét bemutató kiállítással.

KLOTZ MIKLÓS

„SZÁMOMRA AZ ÍRÁS A FLOW...”

Interjú Maksai Kingával

– Anyukám tanított meg olvasni oviskoromban. Az uszoda felé menet elolvastunk minden feliratot, kiírást a villamoson és mindenhol másutt is. Azután pedig jöttek a könyvek. Habár szeretem a természetet jární, élenken emlékszem azokra a csodás nyári délutánokra, amelyeket végigolvastam a hűvös, besötétített szobámban. A mai napig szívesen merülök el egy-egy könyv világában, az azonban változó, hogy mikor mit olvasok. Az örök kedvencek listáján viszont mindenképpen szerepel *A szerelemtől és más démonokról*, a *Száz év magány* és Updike *Nyúl-sorozata*. Az irodalom mellett a másik nagy szenvedélyem a film. Ahogyan a könyvek, úgy a filmek esetében sincs kedvenc műfajom. Ami biztos: a *Madárfészek*, a *Csungking expressz* és a *Diploma előtt* című filmet időről időre újranézem... Néhány éve kezdtem el szépirodalommal foglalkozni, addig filmkritikákat és életmód-cikkeket írtam online magazinoknak. Emellett középiskolában tanítok mozgókép-kultúra és médiaismeret, valamint magyart. Egy kisfiú büszke anyukája vagyok. Kedvenc ételem a mákos guba, szeretek jó zenét hallgatni, barátaimmal beszélgetni, táncolni.

– Mikor gondoltál először arra, hogy a nagyközönségnek is érdekesek lehetnek az írásaid?

– 2017-ben adtam be az Aranyvackor meseíró-pályázatra egy tervezett ifjúsági regény első fejezetét. A téma a barátság volt, emlékszem, egy cetlire írogattam fel az ötleteimet. Mégis, mit lehet még mondani a barátságról? A Cerkabella Könyvkiadónak megtetszett a szöveg és a borítóterv, amelyet Gárdos János készített. Szerencsés és érdekes véletlen, hogy már jóval ezelőtt beiratkoztam a Cerkabella gyerekirókurzusára, így rögtön a döntés után tanulhattam egy csomót, ami nagyon hasznosnak és inspirálónak bizonyult. 2018-ban pedig meg is jelent a könyv, a *Mia & Maja*. Egy fiatal lány és egy idős nő barátságáról szól sok más mellett. Nagyon más élethelyzetben léteznek, eltérőek a tapasztalataik, a céljaik, ám ezzel együtt vagy éppen ezért jól tudnak kapcsolódni egymáshoz.

– A kisfiad inspirált, hogy gyerekkönyveket írj?

– Amikor az első regényemet írtam, a kisfiam még nagyon kicsi volt, a munkafolyamat úgy áztatt, hogy a napközbeni hosszú, babakocsis séták során ő aludt, én pedig vittem tovább a történetet fejben, majd délután vagy este, amikor ő már aludt, leírtam. Szóval nem neki íródott ez a könyv. Viszont fontos volt nekem abban az életszakaszban, hogy legyen valami más is, mint a napi rutin. Azt hiszem, eléggé elszigetelődtem, az írás segített, hogy ezt oldjam. A kisfiam kreativitása, sajátos világlátása, a humora nagyon is inspirál. Elképesztő a fantáziája! Van, hogy verseket rögtönöz, mások képregényeken gondolkozik.

– A gyerekkönyvek után, felnőtteknek is írsz. Ez nagyobb kihívás?

– Nem választanám ki ön a kettőt, de tény, hogy amikor elkezdtem írni a thrilleremet, kellett egy kis idő, amíg bele tudtam helyezkedni a műfajba. Hajlamos lettem volna a nehéz, szorongató helyzeteket elütni szellemeskedéssel, humorral. Humor azért maradt benne, de más típusú. Vannak történetek, amelyek megfogalmazódnak, alakulnak bennem, amelyeket szeretnék másoknak elmesélni. És van közöttük, amelyek gyerekeknek, fiataloknak való, és van, amelyek felnőtteknek. Kívülről nézve ez lehet furcsa, nekem elég természetes. Van igényem és adottságom a játékosra, a felszabaddalúsra, a szórakozásra és a mélységek megélésére, a nehéz helyzetek feltárására és az izgalomra is. Szerintem ezek közül bármelyik megjelenhet a gyerek- és a felnőttirodalomban is. Persze eleve kérdé-

ses, mennyire lehet vagy kell különválasztani őket. Tudom, sokan nem olvasnak felnőttkéni gyerekirodalmat vagy ifjúsági könyveket. Nálam ez magától értődő. Ám fordítva már nem így van. Nyilván nem adnak gyerekek kék zsebthrillert.

– Jelenleg tanítasz is az írás mellett. Szeretnéd, ha az írás töltené ki az életedet?

– Szükségem van arra, hogy az időm egy részében emberek között legyek, így azt nehezen tudom elképzelni, hogy csak írjak. Arra viszont nagyon vágyom, hogy több időm legyen az írásra. Nagyon is látom magam előtt a napot, amikor felkelek, elviszem iskolába a kisfiamat, aztán otthon leülök a gép elé, és órákig csak írok. Számomra az írás jelenti a flow-t. Ehhez nyugalomra van szükségem. Majdnem azt mondtam, csendre is, de zenét szoktam hallgatni írás közben. Mostanában még csak hasonló sem nagyon jött össze. Az elmúlt időszak a magánélet és a karrier szempontjából egyaránt zajlott, voltak hullámvölgyek is, most kapaszkodom fel egy újabb hegyre, szóval bízom benne, hogy a következőkben vissza tudok térni az íráshoz. Sok-sok ötletem van, és készülő könyvem is. Az egyik egy újabb pszichothriller, a másik pedig egy meseregény. Most, hogy csak szóba hozom, már lelkes vagyok tőlük! Remélem, az olvasók is ajánlani fogják szeretőiket, mint én.

– Melyik írásodat tartod a legkedvesebbnek?

– Mindegyik fontos nekem, de ha muszáj volna választanom, azt mondanám, a *Mia & Maja*. Ebben bizonyára benne van az is, amit korábban említettem, hogy ennek a regénynek a megírásakor a kisfiammal voltam otthon, és ennek az időszaknak a szépsége és különössége örökre összekapcsolódott bennem a könyvvel. ♡

MAKSAI KINGA PUBLIKÁCIÓI: *A Tél Projekt – Puhapohely*, Cerkabella Könyvkiadó, 2023; *Út az éjszakába* – ELLE, 2022. szeptember; *Most már biztosan hazaér*, Század Kiadó, 2022; *Dudu – 100 szóban Budapest*, Budapest, 2021; *Alpaka eltéved*, Cerkabella Könyvkiadó, 2021; *A Johannák – 100 szóban Budapest*, Budapest, 2020; *Névtelen Világ – Ismeretlen utakon*, Cerkabella Könyvkiadó, 2020; *Névtelen Világ – Erik és a legfelső utáni emelet*, Cerkabella Könyvkiadó, 2019; *A fa, aki sosem nőtt meg – Dödőlle*, Cerkabella Könyvkiadó, 2019; *Hajnal Veronika – 100 szóban Budapest*, Budapest, 2019; *Nagypapa villamosa – 100 szóban Budapest*, Budapest, 2019; *Mia & Maja*, Szentendre, Cerkabella Könyvkiadó, 2018; *Van, ami megmarad – 100 szóban Budapest*, Budapest, 2018; *Nanking palotája – Macskamu-zsika*, Cerkabella Könyvkiadó, 2018; *A fehér ló – 100 szóban Budapest*, Budapest, 2017.

Aki alapkövet adott a honi tudományosságnak

Gróf Széchényi Ferenc naptárjegyzeteiből

Gróf Széchényi Ferenc kimagasló személyiségét lapunk hasábjain már többször felidézttük. Nem véletlenül, hiszen az 1754-ben – éppen kétszázhetven évvel ezelőtt – született gróf nemcsak történelmünkben különleges rendeltetésű familiája tagjaként, hanem mint a magyar nemzeti könyvtár és nemzeti múzeum megalapítója, kora bőkezű mecénásaként a hazai művelődéstörténet és művészeti élet formálásában is meghatározó szerepet vállalt.

Széchényi Ferenc pályafutása ismeretes ugyan, ám életének Bécsben töltött utolsó éveit jóval kevésbé tudottak; ehhez az időszakhoz kapcsolódik az a kis kéziratos napló, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őriz. Ebből válogattunk és adunk közre most becses kuriózumokat.

Gróf Széchényi Ferenc.

Széchényi Ferenc az Aranygyapjas rend díszruhájában, Lehnhardt Sámuel rézmetszete, 1821

A Széchényi Ferenc saját kezű bejegyzéseit tartalmazó, almanach-szerű könyvecske a *Memorabilien der Zeit von Georg Gessner* címet viseli. A zsebkönyv – naptárral és praktikus tudnivalókkal – voltaképpen egy korabeli zsebnaptár, így Széchényi bejegyzéseit pontosabb inkább naptárjegyzeteknek tekintenünk. A kis almanachot Széchényi 1816-ban kapta Dorothea Schlegel német filozófus-írótól Bécsben, a következő dedikációval: „E könyvecske oldalaira kerüljenek csak örömteli események, amelyenek az Ön jóakarató szívének Isten előtt kedves cselekedetei.” Ebbe a mai szóval „határidőnaplóba” írta be Széchényi Ferenc gót betűs német kézírással élete eseményeit 1816-tól kezdve – a korábbi emlékről visszatekintve (ezek t addig egy másik könyvben jegyezte fel, s abból másolta át ebbe az új almanachba).

Közéleti és magánéleti eseményeket megörökítő bejegyzések egyaránt olvashatók benne, főleg a pusztán tényeket rögzítik, reflexiók nélkül, ám olykor a megfogalmazás utal a naplóról érzelmeire, lelkiállapotára.

Széchényi Ferencben a könyvgyűjtés nemzeti eszméje már az 1790-es évek közepétől formálódott: addig összegyűjtött magánkönyvtárát tudatosan hungarikagyűjteménnyé kezdte továbbfejleszteni. Szándékában állt a Magyar Királyság területén élő és alkotó bármely szerzőtől származó bármely nyomdatermék, valamint a külföldön megjelenő bármely nyelvű, Magyarországot és a magyarságot érintő kiadvány megszerzése. Széchényi felismerte, hogy az általa összegyűjtött könyvanyag úgy válik igazán jelentős értékűvé a hazai tudományosság számára, ha rendszerezi, és kiadja nyomtatott katalógusát. A saját költségén 1799–1800-ban nyomtatásban megjelentetett *Catalogus Bibliothecae Hungaricae* három kötete első ízben foglalta össze a Magyarországon kiadott nyomtatványok és a magyar nyelvű, illetve magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok megközelítő teljességét.

1802-re érlelődött meg benne a gondolat, hogy addig összegyűjtött és katalogizált könyvgyűjteményét a nemzetnek adományozza. A tavaszra összehívott országgyűlés időszakát tartotta Széchényi alkalmas pillanatnak arra, hogy megtegye a szükséges lépéseket az országos vagy nemzeti könyvtár megalapítására. Szándékát I. Ferenc királynak felségfolyamodvány formájában nyújtotta be márciusban. Ezt követően I. Ferenc császár 1802. június 23-án kibocsátott határozata jóváhagyta Széchényi felajánlását. Naplójában ezt jegyzi fel július 2-ára:

„1802. július 2-án arról értesített Pálffy kancellár, hogy Őfelsége azt az adományozást, amit én könyveimmel és egyéb fontos gyűjteményeimmel a nemzetnek tehetni kérelmeztem, jóváhagyta.”

1802. november 25-én nyújtotta be Széchényi Ferenc* az alapítólevelet az udvari kancelláriához, s a 26-án keltezett királyi oklevél azt minden pontjában jóváhagyta. Széchényi visszaemlékező bejegyzése ezzel kapcsolatban: „1802. november 25-én nyújtottam be Lányi [József] udvari tanácsosnak az ajándékozó (alapító) oklevelemet a nemzetnek ajándékozott könyvekről, érmekekről, térképekről, képekről és címerekről – adja Isten, hogy utódaim mindezeket boldogulásukra fordítsák, és ezáltal ösztönözve jó és derék polgárai és hűséges alattvalói legyenek az államnak.”

Széchényit az alapítást követően, annak külföldi visszhangja nyomán számos jelentős tudományos és művészeti társaság, többek között a göttingeni, a jénai és a varsói tudós társaság és az osztrák művészeti akadémia választotta tagjává. Itthon a legmagasabb királyi elismerésként az Aranygyapjas rend lovagja lett; 1808. január 6-án vette át a főnemesség kiemelkedő szolgálatai elismerésére alapított, burgundiai eredetű lovagrend jelvényét I. Ferentől rendi díszruhában, nagy nyilvános ünnepség közepette, magas rangú osztrák és magyar főurakkal együtt.

Johann Ender:
Széchényi Ferenc
portréja

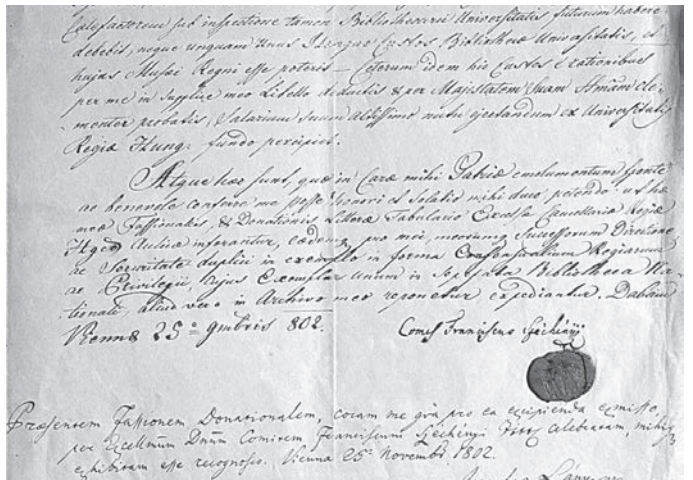
Széchényi Ferenc szülei, Cziráky Mária és Széchényi Zsigmond

Gróf Festetics Julianna, a felesége

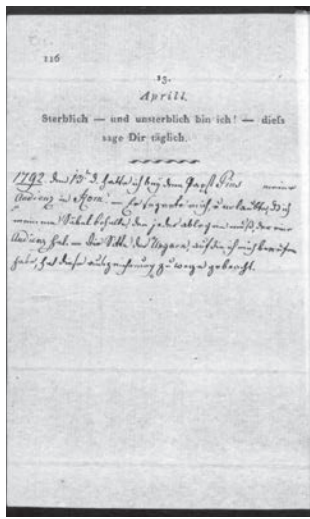
Gróf Széchényi Ferenc

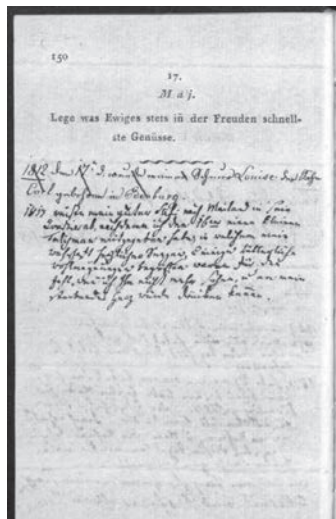
Széchényi Ferenc ajándékozó oklevelének részlete, 1802

Széchényi Ferenc és felesége, Festetics Julianna a XVIII. század végén

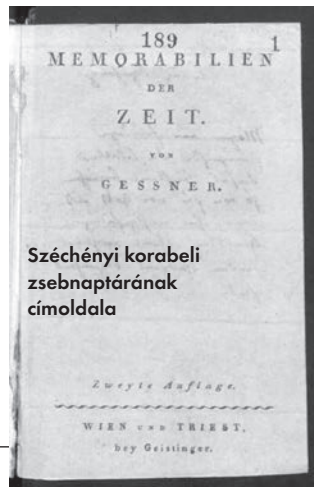

Bejegyzés a VII. Piusz pápánál
tett látogatásról

Bejegyzése Stefi fiának,
1817 májusában

* 1802. november 25-i dátummal gróf Széchényi Ferenc 11 tom-tatványos, 15 kötetes könyvből és 1152 kéziratból álló gyűjteményét a magyar nemzetnek ajándékozta. A gyűjtemény a köztudományszetével és közzétételével egészítette ki.

Széchényi korabeli zsebnaptárának címlapja

Gróf Széchényi Ferenc a családjá körében

napra pontos dátummal följegyzett. Szembetűnő, hogy szűkebb családja és a kiterjedt főúri rokonság mellett szinte valamennyi, szolgálatában álló személyt családtagként tartott számon, legtöbbjüket gyermekkor óta ismerte, és személyes hangon emlékezik meg róluk. Inasa, kocsisa, udvarmestere, jószágigazgatója és gyermekei nevelője halálát napra pontosan bejegyzzi, Isten áldását kérve rájuk.

Egy 1787. november 9-i dátummal jelzett bejegyzése édesanyja haláláról szól. Az igen korán megözvegyült Gróf Cziráky Mária, akinek Széchényi Ferenc a magyar szellemű neveltetését és a magyar nyelv iránti elkötelezettségét köszönhette, akkor hunyt el, amikor a grófi pár egyéves európai útja során Angliában tartózkodott. Még 1816-ban is – amikor a bejegyzést megteszi – nagyon fájó az emlékezés: „Még most is vérzik a szívem, amikor gyengéd, szeretetteljes és igazán áldott édesanyámra gondolkok! – jutalmazza meg őt az Isten mindazért a fáradozásért és gondoskodásért, amivel engem körülvelt – vigasztalásomra konzerváltattam az ő nagyszerű szívét és egy alabástrom urnában a családi sírboltba kívánom átvinni.”

Érdekes bejegyzést olvashatunk 1816. március 7-én: az évekkel korábban megállapított szürke hályog eltűnt a szeméről: „1816. március 7-én ezen a napon kezdtem el Márton úr gyógymódját – amely után a szemorvosok nyomát sem találták a szürkehályognak.” Azonban másik betegsége, a szívbjaj és kísérő tünete, a vízkórság továbbra is megnehezítette mindennapjait, és nagy fizikai és lelki terhet rótt rá. Széchényi 1817. január 20-án írta meg első végrendeletét, és egyfajta lelki-szellemi végrendeletnek tarthatjuk azt az 1817. május 17-én István fiához írott híres levelét, az „atyai intelmeket”, amelyet Széchényi István talizmánként hordott magánál, és többször is említ naplójában.

„1817. május 17-én az én jó Stefim visszautazott Milánóba állomáshelyére, ezért 16-án egy kis talizmánt adtam neki, amelyben áldó imámat és néhány atyai intelmet foglaltam bele arra az esetre, ha nem látnám őt többé és nem szoríthatnám őt haldokló szívemre.”

1819. május elejétől súlyosbodott Széchényi Ferenc betegsége, ami a haláláig tartó következő másfél évben igen sok fájdalommal és szenvedéssel járt, május 1-jei bejegyzése: „1819. május elsején egy hosszas gyengélkedés után a vízkórság következtében igazán beteg és ágyhoz kötött lettem – Isten áldja meg az én jószágos Júliámat és a gyerekeket, akik rólam fáradhatatlanul gondoskodtak.”

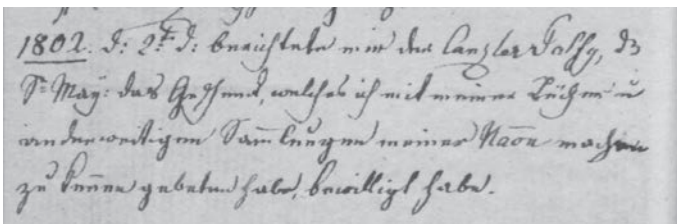
1819. május 8-án felvette a haldoklók szentségét, ezután átmenetileg jobban kezdte érezni magát. 1819 szeptemberében utolsó látogatását tette Horpácson és Sopronban, rokonaitól, ismerőseitől búcsúzott. Ettől kezdve lassan emésztette fel életerejét súlyos betegsége, a vízkórság, amelyet abban a korban gyógyítani nem tudtak, csupán fájdalmas beavatkozásokkal próbáltak javítani a beteg állapotán. Kezelőorvosa is a folyadék mesterséges úton való eltávolítását alkalmazta a lábon tett bevágások vagy beszúrások segítségével. 1819 októberétől 1820. december elejéig tizenhárom ilyen, fájdalmas beavatkozást jegyez fel naptárában Széchényi. Október 8-án egy ilyen műtét alkalmával élet-halál között lebegett, és másodszor is megkapta a haldoklók szentségét. Ezt követően Hoffmann Bernát bécsi szervita rendfőnöknek bizonyos összeget adott át, hogy a bécsi Szent Peregrinus-oltárnál (a lábajosok védőszentje) évente hét napon át misézzenek érte. Élete utolsó szakaszában mindenre gondot fordított: birtok- és gazdasági ügyeit igyekezett megnyugtató módon elrendezni, végrendeleteiben mindenkiről gondoskodott, családján kívül személyes szolgálóiról és a birtokain szolgálókról is. Még azt is előírta, hogy a temetésén csak magyar nyelvű beszédet mondjanak felette, s az emberi dicsőség mulandóságát emelje ki a lelkész. Végezetül idézzük Festetics Julianna bejegyzését 1820. december 13-án, Széchényi Ferenc halála napján:

„Ezen a napon reggel negyed 10-kor e könyvecske tulajdonosa, a legszeretetre méltóbb férj, a legjobb apa, a jótevő barát és rokon, a szegények gyámolítója hosszantartó betegség után békésen elszenderült és e világból kiragadtatott.”

(Dr. Deák Eszter, az OSZK Régi Nyomtatványok Tára munkatársa tanulmánya alapján: összeállította Sággy Ildikó)

Széchényi bejegyzése az ajándékozás jóváhagyásáról, 1802

1806-ban, már Somogy megye főispánjaként, Széchényiben gyengülő egészségi állapota miatt felmerült a visszavonulás gondolata tisztségeiből, döntésének fő oka azonban az volt, hogy az általa képviselt politikai törekvés az alkotmány megerősítésére és szélesebb társadalmi alapokra való kiterjesztésére egyre többször súrlódott a rendi érdekekkel, s ez vármegyei hivatalaiban egyre több személyes konfliktus forrása lett. Pesszimizmus és politikai borúlátás jellemzi ide vonatkozó naptárbejegyzését, amely az utolsó bécsi évek rezignált világszemléletét idézi: „1806. szeptember 14-én lemondtam összes hivatalomról, a hosszú tapasztalat meggyőzött arról, hogy csupán Isten egyedül, és semmiféle emberi erő nem lehet képes Európa, következőképpen alkotmányunk összeomlását megakadályozni – a kevés, még hátralevő éveimet gyermekeim nevelésének akartam szentelni – azonban a király nem fogadta el lemondásomat, hanem 1807-ben még Vas vármegye vezetését bízta rám.”

1808-ban azonban, amikor I. Ferenc abszolutista kormányzása következtében a magyar alkotmány tényleges veszélybe került, Széchényi még megkísérelte – egy, az osztrák Monarchia országai számára fogalmazott alkotmánytervezet keretében – a magyar alkotmány és a birodalmi egység érdekeit egyensúlyba hozni, de 1811-ben végleg visszavonult hivatalaitól. Szemorvosa szürke hályogot állapított meg mindkét szemén – ez esetben az uralkodó el is fogadta lemondását. Ezt követően Széchényi Ferenc Bécsbe költözött, és visszahúzódott a magánélet szférájába.

Széchényi Ferencnek mindennél többet jelentett családja: egy életen át hű társa, felesége, gróf tolnai Festetics Julianna és gyermekeik Lajos, Pál, István, Zsófia és Franciska (Fanny). Minden velük kapcsolatos eseményt – születés, betegségek, utazások, házasságkötések – gondosan,

Kalász Márton portréja

KALÁSZ MÁRTON EMLÉKÉRE

Méltó módon, Gárdonyi Géza szülőházánál, és stílusosan, a költészet napján, április 11-én avatták fel Kalász Márton domborművét a Fejér vármegyei irodalmi emlékfalon, Agárdon. A Kossuth-díjas és kétszeres József Attila-díjas költőt, író, műfordítót ábrázoló alkotást Baráth Fábán szobrászművész készítette.

Szentmártoni János, a KIM művészetért és művelődésért felelős helyettes államtitkára a dombormű leleplezése előtt személyes hangvételű beszédben idézte fel Kalász Márton alakját. Elmondta: büszke arra, hogy utódja lehetett a Magyar Írószövetség élén, amelynek Kalász Márton hat éven át volt a „kapitánya” olyan viharos időkben, amikor az írók társulását ért nemtelen támadások között is rendíthetetlenül állt a helyén. Beszélt arról a hármass nyelvű forrásról – a gyermekkori balladák, a szonettek világa és a német nyelv és irodalom vonzása –, amely egyszerre volt képes hatni költészetében.

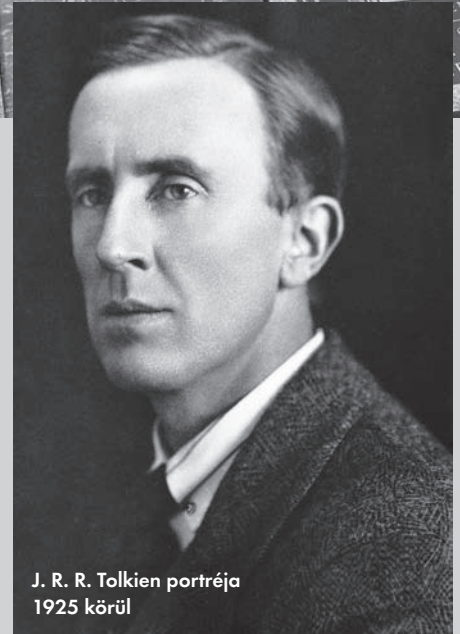
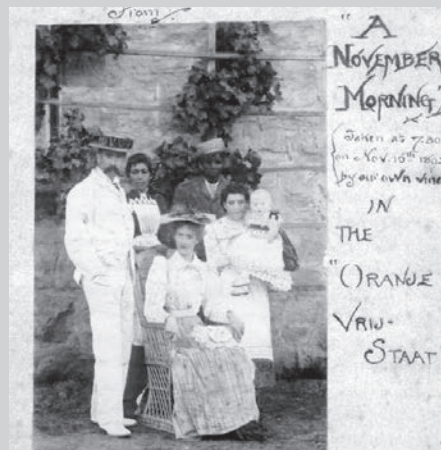
L. Simon László író, költő, a Velencei-tavi Kistérségért Alapítvány nevében emlékezett Kalász Mártonra, erős kötődésére Fejér vármegyéhez, Tóth István, Gárdonyi polgármestere pedig méltatta az alkalmat, hogy a tíz évvel ezelőtt felavatott arcképcsarnok újabb domborművel gazdagodhatott. Kalász Orsolya, a költő lánya megköszönte, hogy a költészet napját olyanok körében ünnepezhette, akik személyesen ismerték édesapját és tisztelték művészségét.

Kalász Márton (1934–2021), aki csaknem két évtizeden át tanított a Károli Gáspár Református Egyetemen, rendes tagja volt a Magyar Művészeti Akadémiának, 1992-ben a Lyukasóra folyóirat alapítói közé tartozott. Lapunk szerkesztőbizottságának tagja volt, verseivel, írásaival gazdagította folyóiratunk t. ♡ (Sághy)

Tolkien-gyűjtemény az Országos Idegennyelvű Könyvtárban

Karácsonyi képeslap a Tolkien család fényképével

J. R. R. Tolkien portréja 1925 körül

A GYŰRŰK URA A MOLNÁR UTCÁBAN

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár a honi szakkönyvtárak egyik legfiatalabb intézménye, most már mintegy két és fél éve fontos intézete nemzeti könyvtárunknak, az OSZK-nak. Teendői közt szerepel az eredeti nyelvű világirodalmi, zenei és nyelvészeti dokumentumok gyűjtése, valamint a hazai nemzetiségi könyvtárak koordinációja. Mindezek népszerűsítése érdekében rendszeresen szervezünk érdeklődőket a könyvtár a fővárosban, az V. kerületi Molnár utcában. John Ronald Reuel Tolkien (1892–1973) angol író és filológus – akit a modern fantasy irodalom atyjaként tartanak számon – munkásságára fókuszáltak a rendezők ezen a napon. A Magyar Tolkien Társaság által letétbe helyezett, közel százöttes gyűjtemény átadása után színes előadásokkal, workshopokkal, tolkien-i ihletésű társasjátékokkal, különleges nyelvleckével, illetve kézműves-foglalkozásokkal és filmes replikákkal fogadták a látogatókat. Készíthettek tündeírásos emléklapot, részt vehettek kvízzjátékokban és közös éneklésben, sőt a gyöngyfüzést és a könyvjelzőkészítést is kipróbálhatták az alkotni vágyók.

A rendezők a szórakozva tanító napoktól azt remélik, hogy elősegítik az olvasás népszerűsítését, növelik a nyelvtanulás iránti igényt, valamint az idegen nyelvű irodalom és zeneművészet megismerésének kívágyát. ♡ (Welter)

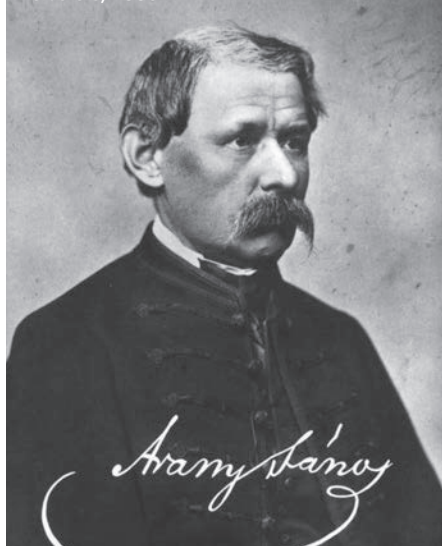
PIM 70

Alapításának 70. évfordulóját ünnepli a 2024-es esztendőben a Petőfi Irodalmi Múzeum: önálló irodalmi múzeumként ugyanis 1954-ben, a Petőfi-Ház tekintélyes gyűjteménye alapján hívták életre, majd 1957-ben kapta meg a máig otthonául szolgáló Károlyi-palotát Budapest belvárosában. Az évfordulót a PIM a tekintélyes gyűjteményét bemutató, sokszínű kiállítássorozattal ünnepli meg ez esztendőben. Ahogyan Török Petra, a múzeum megbízott főigazgatója megfogalmazta: ezeken a kiállításokon a gyűjtemény különleges darabjai mozaikszerűen adódnak majd össze, megrajzolva ezzel a PIM sajátos arculatát.

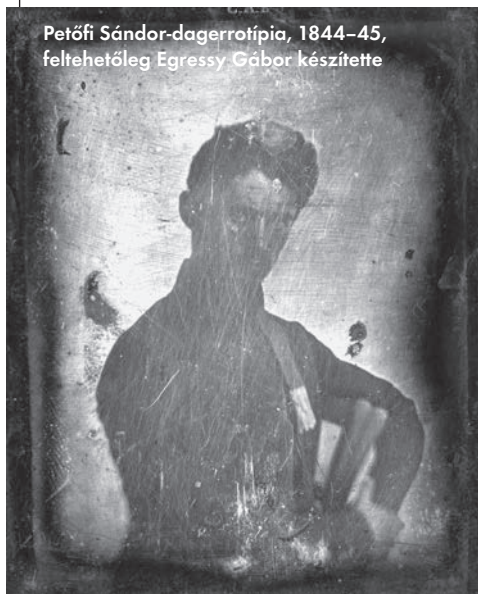
Weöres Sándor és Károlyi Amy

Arany János időskori arcképe, Ellinger Ede felvétele, 1880

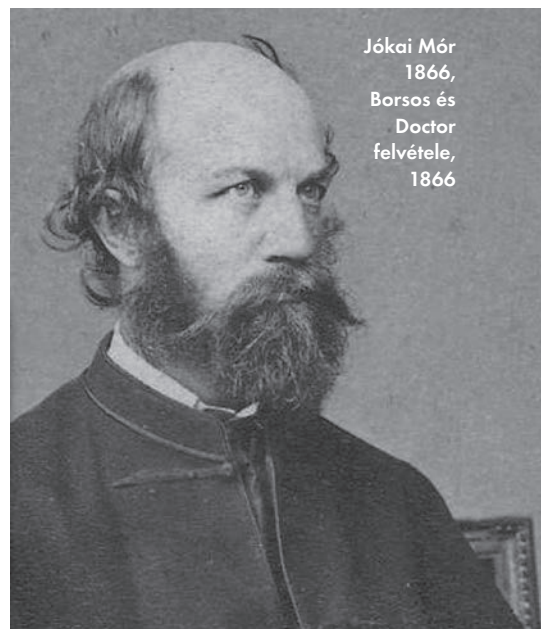
Petőfi Sándor-dagerrotípia, 1844–45, feltehetőleg Egressy Gábor készítette

Babits és Ady a Bibliót olvassák, Székely Aladár felvétele, 1917

Jókai Mór
1866,
Borsos és
Doctor
felvétele,
1866

A halandóság törékeny arcai

Az első bemutatót, *A halandóság törékeny arcai* című tárlatot április 26-án nyitották meg az intézményben, amely a múzeum fotógyűjteményéből mutat be válogatást. Azonos főcímmel azonban két önálló, időben egymást követő tárlat szerepel. A *Fotográfus mesterek és fotóművészek íróportréi* alcímet viselő első kiállítás, amely június 24-éig látogatható, ezen az archív írói arcképekre fókuszálnak. Majd *A múzeumi fényképezés íróportréi* alcímmel nyíló következik, amelyet június 27-étől december 15-éig láthat majd a közönség a PIM-ben.

Az első tárlatra a rendezők e szavakkal hívják fel a figyelmet: „Ki ne látta volna tankönyvében a szomorú tekintetű Arany, az igéző Ady, a dendi Kosztolányi vagy a vigasztalhatatlan

Juhász Gyula fotográfiáját? Az író arcképeken – a tekintetekbe kapaszkodva – mindig azt kutatjuk, hogy a pózokon át közelebb kerülünk-e az alkotókhoz. E jól ismert képeket a PIM fotógyűjteménye őrzi. A múzeum az elmúlt hetven évben nagy hangsúlyt helyezett a magyar íróportrék, ezen belül a fotográfiák gyűjtésére. Az első kiállítás válogatás a Művészeti, Relikvia- és Fotótár negyvenezer darabos írói ikonográfiai kollekciójából, amely sajátos keresztmetszetet nyújt az irodalom jeles szereplőiről éppúgy, mint a magyar fotótörténet kiemelkedő alkotóiról. Az első ősfényképektől a digitális nyomatokig hosszú út vezetett, ez alatt nemcsak a technika változott, de a fotográfusok szemléletmódja is átalakult: a merev

beállításoktól a természetességig, a külsőségektől a lélekábrázolásig jutott el.”

A kiállítás kurátorai Kovács Ida és Kemény Aranka (irodalmi muzeológusok), a grafikai tervezés Csuptor Andrea, a látványterv pedig Mihalkov György (munkatársak) nevéhez kötődik.

A június végén nyíló második fotókiállítás *A múzeumi fényképezés íróportréi* alcímmel a múzeumi fotósok – Berekméri Zoltán, Flesch Bálint, Bókay László, Dobóczy Zsolt, Belicza László Gábor, Gál Csaba és Birtalan Zsolt – által készített íróportrékra kerül a hangsúly.

Lapunkban az alábbiakban Korniss Péter Kossuth-díjas fotóművész április 26-án elhangzott megnyitóbeszédének írott változatát adjuk közre.

KORNISS PÉTER

ÍRÓK, SZEMBEN A KAMERÁVAL...

Nézzék el nekem, hölgyeim és uraim, hogy régi rögeszmém-mel kezdem, melyet kevés kiállításon ismételhettek el oly bizonyossággal, mint éppen ezen, a *Halandóság törékeny arcai* címet viselő kiállításon. Rögeszmém ugyanis, hogy a fotográfia fogalmában mélyen benne foglaltatik a megörökítés – a megörökítés mint a fotográfia nagy lehetősége. Nem tudom, mit hoz a mesterséges intelligencia korszaka – nyilván hatalmas változásokat –, de amit az elmúlt több mint másfél száz évben fotográfiának nevezünk, abból nem lehetett kihagyni a megörökítés fogalmát.

Születhetett bármi a fotográfia által – tájkép, riportkép, bűnügyi felvétel, pornográf kép vagy kortárs műtárgyfotó –, születhettek a legkülönbözőbb elméletek a fénykép és valóság viszonyáról, egyvalami sohasem maradhatott ki a fotográfia gyakorlatából: az ember, azaz önmagunk megörökítése. Ezek voltunk, ilyenek voltunk! És különösen igaz ez, amikor az embri arca iránt a kamera.

Manapság – a gondtalanul és felelősség nélkül nyomogatható mobilok korában – ez olyan egyszerűnek tűnik, pedig, ha komolyan vesszük a portrét – az arc által egy ember, egy személyiség ábrázolását – kiderül, hogy sokféleképpen értelmezhető feladat ez. Ami a technikát illeti, azon az időn már réges-rég túl vagyunk, amikor fejtámasszal kellett megküzdenni az éles képért, ma már ott tartunk, hogy a kétméteresre nagyított arcokon tüélesen élvezhetünk mindent a pórusoktól a bibircsókokig.

De ha nem a technikát helyezzük előtérbe, hanem az embert, hogyan indulunk el? Mit akarunk és mit tudunk megmutatni róla a fénykép által. Vajon beérnénk-e azzal a dicsérettel, amelyet 1880-ban a kiállításon szereplő Ellinger Ede kapott? Arany Jánosról készült képeiről ez írták: „kitűnően sikerült arcmások”. Nem hinném, hogy manapság nagyon örülnék ennek. Pedig, milyen értékes is lehet egy jól sikerült arcmás! Különösen, ha valakiről csak egyetlen felvétel készült az életében – mint például Petőfi Sándorról. Én ezt az egyetlen egy képet nagyra értékelem, mert Petőfitől magától tudjuk, hogy utálta a fényképezést. Ez a Petőfi-dagerrotípa valószínűleg Egressy Gábor, a színész felvétele, és valószínűleg 1844 körül készült. Kalandos történetét, hányattott sorsát hosszú lenne most elmesélni. Viszont a dagerrotípiáról készült kép szerepel ezen a kiállításon. Klösz György tette nyomtatásra alkalmassá 1879-ben, így lett közkincsé Petőfi egyetlen hiteles arcképe. És ugyanilyen különleges az itt kiállított legrégebbi kép 1854-ből, mert ez az egyetlen fénykép, amely Vörösmarty Mihályról valaha is készült. Mennyire hálásak lehetünk az általam eddig nem ismert mesternek, Tiedge Jánosnak ezért a „kitűnően sikerült arcmásért”!

Innen azonban hamar eljutunk oda, hogy az arcmás által többet is kívánunk látni: az egész embert, az egyéniséget, a teljes személyiséget. Ez egyre fontosabb lett a fotográfusnak – de a lefényképezettnek is. Mert ne felejtjük: a portréfényképezés két emberen áll, akik a kamera előtt oldalán állnak. Ezen a kiállításon írók és zenészek szembe a kamerával. Akik, azt hiszem, nagyon is fejlett éntudattal rendelkeznek, és meg is tudják ezt fogalmazni. Itt aztán valóban együttműködésre van szükség!

Kevés jobb példát tudnék erre mondani, mint Ady Endre és Székely Aladár barátsága, közös munkájuk, mert azt hiszem, bátran nevezhetem ezt a többéves együttműködést közös munkának. Csorba Csilla kitűnő Ady-kötetéből tudhatjuk, hogyan formálta, alakította ez a kapcsolat az Ady-imázst, amely nyilván szerepet kapott a ma már szinte felfoghatatlan Ady-kultuszban is. A kiállításon ugyan egyetlenegy kép szerepel

A halandóság törékeny arcai tárlatból, enteriőr

Székely Aladártól, ám több kép is van a gyűjteményben, és bátran merem állítani, sokan örzünk magunkban emblemikus Ady-képeket.

De nemcsak Ady és Székely Aladár voltak tudatában az író és fotográfus kapcsolat fontosságának. A fényképész, Rónai Dénes, akinek Kosztolányiról és Karinthyról is szerepel itt képe, így nyilatkozott: „A fénykép az író képzelt egyéniségének kivetítése kell legyen.” A kamera másik oldalán álló, pontosabban ülő Karinthy pedig ezt így fogalmazta meg: „Azonossá kell válnom azzal az úrral, akit ez a név jelöl.” Mert író és fotográfus egyaránt felismerték a fotográfia lehetőségeit, és nagyra értékelték. Móricz Zsigmond azt írja, ugyancsak Székely Aladáról, hogy „ő lelket fotografál”.

Nemcsak a múltban fogalmaztak ilyen szellemben és ilyen emelkedetten. Balla Demeter, aki nagyjából kortársam volt, s ami ennél fontosabb, írók, művészek avatott portréfotográfusa, köszönetet mondott mindazoknak, akik „lelküket, szívüket kitérték” a kamerája előtt. Sok mindent megmutatnak hát a halandóság törékeny arcai!

Rendkívül értékes kiállítást láthatunk most itt – két nagyszerű kurátor, muzeológus, Kovács Ida és Kemény Aranka munkája ez, amelybe egy picikét beleláthattam, és meghatott az a lelkesedés, amellyel ezt az értékes kiállítást létrehozták. Amely kiállítás irodalomtörténeti és egyben fotótörténeti is – ám ez nem meglepetés. A Petőfi Irodalmi Múzeum mindig otthona volt nemcsak az irodalomnak, hanem a magyar fotográfiának is. Kevés olyan múzeumot tudok mondani, ahol a fotográfia olyan megbecsülést kapott, mint itt. És nem csak napjainkban, amikor már a fotográfia rangján és értékén nem kell vitatkozni. Jól emlékszem, már a hatvanas években is csodájára jártunk a Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett fotókiállításoknak. Az egyik első fotókiállítás-élményemet is ennek a múzeumnak köszönhetem: 1960-ban három fiatal magyar fotóriporter munkáját láthattam itt. 1965-ből pedig a magyar fotográfiáról rendezett nagyszabású tárlatra emlékezem.

A múzeum ugyanilyen igényességgel válogatta meg fényképész munkatársait is: kitűnő és elhivatott fotográfusok dolgoztak itt mindig. Hosszú lenne felsorolni mindenkit, de ha már említettem a Petőfi-dagerrotípiát, egy nevet meg kell említsek a munkatársak közül: Flesch Bálint az, akinek a nevéhez fűződik a Petőfi-dagerrotípa legjobb sikerült reprodukciója és másolata, amelyet az eredetivel együtt a múzeumban őriznek. Mert az is példaértékű, ahogyan a múzeum a fotográfiát gyűjtötte, rendszerezte és óvta. Régóta tudatában annak – amit mára természetesnek veszünk –, hogy a fotográfia: műtárgy. Ennek a szellemiségnek köszönhetjük, hogy ma láthatjuk *A halandóság törékeny arcait* – és találkozhatunk itt a magyar irodalom kiválóságaival –, mert, lám, megörökítették őket.

Sokaknak tartozunk ezért hálával és köszönettel, de mindenekelőtt a fotográfiának

JÓZSA ÁGNES

A SZÉPSÉG SZERELMESE

Tordai Hajnal jelmeztervező pályáíve

Több mint ötszáz opera, operett, színmű és musical jelmeztervét készítette el. Dolgozott az ország majd minden színházában, a Győri Nemzeti Színház örökös tagja, az MMA rendes tagja: ám számomra nemcsak a kifejező, gyönyörű jelmezek tervezője, hanem a magyar díszlet- és jelmeztervezők munkásságának gondozója, felmutatója. Életműveket bemutató köteteket köszönhetünk neki, sok-sok gyönyörű kiállítást. Ő volt az, aki a hányatott sorsú Nemzeti Színház* jelmez- és kelléktárának értékeire felfigyelt és igyekezett megmenteni őket. Jordán Tamás igazgatása alatt Kávási Klára színháztörténéssel sikerült összegyűjteni és átnézni az egyes helyszíneken még fellelhető történeti anyagot, majd országszerte több kiállítást is rendezni ebből a gyűjteményből.

Tordai Hajnal portréja

Dédnagyapám az aradi festőiskola alapítója volt, és haláláig tanára, tőle örökölttem, hogy nagyon szerettem rajzolni és a Török Pál utcába, a Kisképzőbe vágytam. Ezt szüleim nem támogatták. Bár nem voltam jó tanuló, fölvettek a Fazekas-gimnáziumba, ami életem meghatározó tényezője lett. Nagyon szerettem oda járni. Csodálatos tanáraink voltak, többen piaristák, akik figyeltek ránk és foglalkoztak velünk. Délutánonként a Török Pál utcai rajzsakkörbe jártam, mert a Képzőművészeti Főiskolára szerettem volna jelentkezni. Oda nem, de a dekoratőri iskolába bejutottam. Elvégeztem, és jelentkeztem egy álláshirdetésre az Operaházba. Ez volt a második nagy lépés az életemben. Oláh Gusztáv szobájában csendéletfestéssel felvételiztem. Nyár végén kaptam az értesítést, hogy felvettek.

– Az akkori Operaházban Lukács Miklós volt az igazgató, és ott énekelt Melis György, Simándy József, Ilosfaly Róber, Házy Erzsébet, László Margit, sorolhatnánk tovább. Ferencsik János vezényelt, és felléptek olyan világsztárok, mint Mario Del Monaco, Nicolai Gedda, Theo Adam, Anna Silja, Montserrat Caballé, és Márk Tivadar volt a jelmeztervező. Milyen feladatokat kaptál?

– Hivatalos címem az jelmezfestő művész volt. Olyan híres, és máig nagy nevű díszletfestők közé kerültem, mint Horváth Lőrinc, aki a természet csodafestője, Vörös Tibor, aki Párizs festője volt és Tarr Béla, a neves filmrendező édesapja. Közvetlen főnököm Márk

Tivadar lett. Ott dolgozott Forrai Gábor, aki még akkor díszlettervező volt Fülöp Zoltán a vezető díszlettervező mellett, és Makai Péter, Makai Ödön és József Etelka fia. Az első fiatal voltam, aki a műterembe betehette a lábát. Ők ösztönöztek arra, hogy ne csak a színházi munkát végezzek, hanem alkossak is. Ma ilyen elképzelhetetlen, de munkaidő után jött modell, és mi rajzoltunk, festettünk. Minden színházi szezon végén kiállítást rendeztünk a művekből. Vágyom vissza azt az időt!

– Márk Tivadar (1920), a XX. század operaszínházának máig hatóan is jelentős jelmeztervezője – a *Spartacus*, a *Bohémélet*, a *Coppelia* előadásait ma is az ő jelmezeiben láthatjuk – m ilyen feladatokat adott?

– Mindent a keze alá kellett dolgoznunk. Ha ő megtervezett egy ruhát, amin, mondjuk, reneszánsz minták voltak, vagy spanyol barokk, akkor a mintáknak pontosnak kellett lenniük, azokat a varrodáknak részletgazdagon kellett megrajzolni. Ketten voltunk jelmezfestők, s az ő irányítása alapján kellett dolgoznunk. A textilfestésnek óriási tradíciója volt a magyar színházművészetben. A mintákat aranyoztuk, árnyékoltuk, sötétítettünk, világosítottunk, hogy a nézőtérrel gazdagon hímzett, drága kelmének hassanak. Láttam, hogy igyekszem, ezért egyre többet bízott rám. Így avatódtam be a jelmeztervezés rejtelmibe. Nem tudom megmondani, hogy a tizenegy év alatt hány darabban vettem részt. Megkövetelte, hogy az aktuális darabot, operát vagy balettet teljességgel ismerjük, de nemcsak mi, hanem a varrodák is! Mikor elkezdtünk egy operát, akkor beült a varrodába, és mesélt. Nemcsak a sztorit, hanem a darab születésének történetét, a zeneszerző munkásságát. A kalapos, a cipész, a varró is másként állt hozzá a darabhoz, mert tudta, hogy milyen egy spanyol cipősarok, a csizmaszár hossza. Nem volt könnyű ember, nagyon kritikus, de tiszteltük műveltségét és hatalmas szakmai tudását.

– Itt kezdődött hát az önálló jelmeztervezés...

– Akkoriban a legjobban az Operában szerettem lenni. Reggel bementünk, és zeneszórá – hiszen próbált a zenekar – festettünk, közös ebédek voltak a kollégákkal, délután pedig megint próbált a zenekar. Ha lehetett, a hét öt napján biztosan ott maradtam az esti előadáson. Ez volt az életem. Sokat segítettem Forrai Gábornak makettet festeni. Ő javasolta, hogy válasszunk ki egy operát, meghallgatjuk a zenét, és lépésről lépésre vegyük a feladatokat, vagyis tervezzem meg az operákat csak úgy, magamnak. Sokat rajzoltattam velem Dürer- és Michelangelo-másolatokat. Elkészítettem ezeknek az operáknak a terveit. Megbeszéltük, hogy egy-egy figurához milyen színek kellenek. „Ezzel a színnel megszeretted a szereplőt, holott ő gonosz!” Két-három év alatt elkészült öt opera rajza. Megmutatta őket Mikó Andrásnak, aki magához hivatott. Nagyon fiatal voltam, még harminc se, s adott egy feladatot: az Erkel Színház színpadára tervezzem meg Szabó Ferenc Móríciz- *Légy jó mindhalálig* regényéből írt operájának a jelmezeit.

– Kalmár Magda volt benne Nyilas Misi, kockás térdnadrágban...

– Ez lett az első operai munkám. Meg voltam ijedve, de nagyon baráti légkör fogadott. Makai Péter volt a díszlettervező, akivel nagyon jó barátságban álltunk. Utána kaptam egy különleges feladatot: a *Traviatához* kellett megterveznem a szereplők új ruháit. A kórusét nem, csak a szereplőkét: Sass Sylvia, Pitti Katalin, Kelen Péter és Miller Lajos voltak két szereposztásban a főszereplők, s Lamberto Gardelli vezényelte az előadást. Óriási hatással volt rám! Ma is abból élek, amit ott elsajátítottam. Aztán következett az első nagy rekonstrukció, ami alatt bezárt az Operaház. Felkérés kaptam a Győri – akkor még Kisfaludy – Színházról, hogy legyek az újonnan felújított intézmény jelmeztervezője. Győrött már korábban is dolgoztam, mert rendezett ott Mikó András és Boschán Daisy is, akiknek jelmezeit terveztem. Úgy gondolták, hogy én olyan helyről jöttem, ahol alkalmassá lettem erre a

Jelmezészer Tordai Hajnal munkáiból

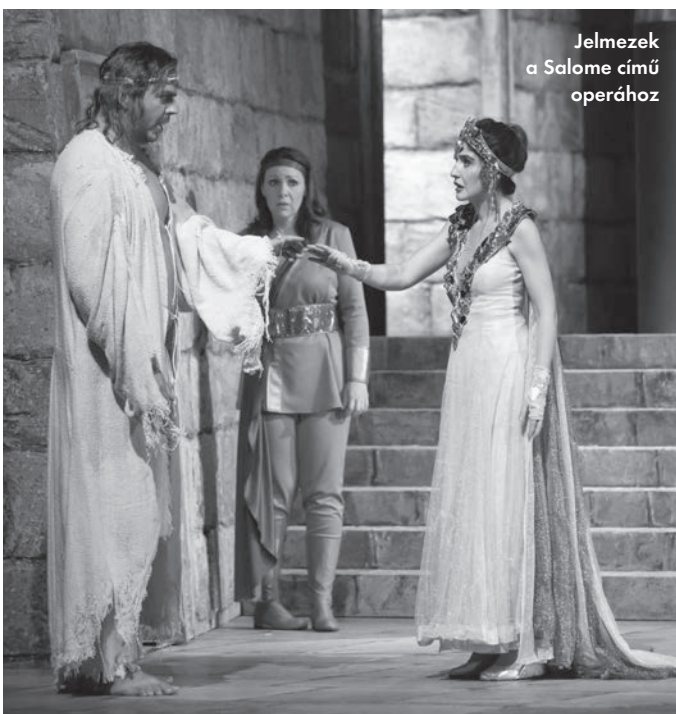
Jelmezrajz
a Salome című
operához

A Csipkerózsikánál jelmezfestésre
volt szükség

Operajelenet
Tordai Hajnal
jelmezeivel

Jelmezek
a Salome című
operához

Salome-fejdísz

feladatra. Ez nagyon jelentős lépés volt számomra is. Tizenhét évig voltam ott. Bor József volt a színház főrendezője, majd igazgatója, Vata Emil festőművész volt a díszlettervező, és én a jelmeztervező. A világirodalom leg-szebb operáit mutattuk be ezalatt nagy sikerű kivitelben. De jött egy pillanat, amikor hívott a Nemzeti Színház. A gyerekeim picik voltak, a régi társaság szétszéledt, már semmi nem volt olyan, mint régen, úgy döntöttem hát, megyek. Engem világeletemben a zenei világ vonzott, és Sik Ferenc biztatott, hogy fognak zenészt is játszani. Fájó szívvel hagytam el Győrt, mert szerettem... A Nemzeti egy teljesen új világ volt nekem. Nem voltam már annyira fiatal, és a szakma két kimagasló művésze, Schäffer Judit (1931–2008) és Vágó Nelly (1937–2006) évtizedeket töltött el ott. Mikor bemutatkoztam Sinkovits Imrének, hogy én itt jelmeztervező leszek, akkor azt mondta: nem baj, drágám, hogy Nellikének fogom szólítani? Nagyszerű darabokat kaptam, nem kevés energiámba került, hogy elfogadtassam magam. Sajnos, Sik Ferenc (1931–1995) meghalt. Iglódi István lett az igazgató, és ő is bízott bennem.

– Ő nemcsak jelmeztervezéssel bízott meg...

– A Nemzeti Színház archívumába két ok miatt kapcsolódtam be. Az egyik Schäffer Judit volt, akárhányszor találkoztam vele, mindig elmondta, hogy azok a csodálatos jelmezek, amelyek százötven év alatt összegyűltek, tönkre fognak menni, ha nem mentjük meg őket. A másik Kávási Klára, aki az archívumot vezette. Az első pillanatban összebarátkoztunk, ő adott kezembe könyveket, s tudatosította, hogy a magyar nyelv megmaradásában milyen óriási szerepe volt a korabeli színjátszásnak. Ekkor szembesültem azzal, hogy vélt vagy valós indokok miatt megtörtént a régi Nemzeti lebontása. De mi történik az ott felhalmozott értékekkel? Megismerhettem a dokumentumokat, olvashattam könyveket. Iglódi István megkért bennünket, hogy a nagyszerű jelmeztervezőnek, Nagyajtay Teréznek (1897–1978) készítsünk évfordulós kiállítást a Várszínház aulájába. Nekiláttunk, és Klára bevitt engem egy varázslatos világba, ami valójában az én világom is volt: olvashattam levelezéseit, a naplóját, rajzokat válogattunk, és úgy állítottuk össze a kiállítást, mintha barátunknak rendeztük volna, mintha ő is itt lett volna közöttünk...

– *Ily módon lett az első kötet a Nagyajtay Teréz művészetét bemutató.*

– Igen, itt kezdődött. Már a kiállítás rendezésekor tudtam, hogy valami maradandóbb formát kell találnunk. Több kiállítást rendeztünk Iglódi irányítása alatt a Várszínház csodálatos aulájában. Aztán minden megváltozott az új Nemzeti felépítésével. Mindannyiunknak nagy trauma volt, amikor bebizonyosodott, hogy Schwajda a színészeket oda nem viszi át.

– *Az archív jelmezanyagból mégis kiállítás készült a megnyitóra, majd utána még sok, és Kávási Klára ott lett archívumvezető...*

– Schwajda Györgyöt (1943–2010) régóta ismertem, dolgoztunk is együtt, de nem kívántam állandó rendezőkkel dolgozni, így nem szerződöttem tervezőket, de azt elvárta, hogy mi gondozzuk ezt a területet.

– *A jelmezraktár nem egyetlen helyszínen volt...*

– Több raktárból állt. A Várszínházban játszott darabok anyaga a Hevesi téren volt, a lejátszott darabokat pedig elvitték Kőbányára, a sörgár területén bérelt pléhbarakkba. Ezt többször kifosztották, díszmagyarokat lehetett találni az Ecserin is. Nem volt sem pénz, sem energia a rendrakáshoz, s ezért engedték, hogy vigye az új Nemzeti. Ez volt az egyetlen útja, hogy a régi értékekből megmaradjon valami.

– *Minden egyes darabot kézbe vettél, rendszereztél, dokumentáltál.*

– Ez máshogyan nem megy. Minden bekeült a Nemzeti VI. emeleti raktárába, ahol ma is van. Ebből az anyagból válogattunk ki a gyönyörű anyagot a megnyitóra. Több kiállítást is rendeztünk, Jordán Tamás igazgatása alatt jártuk az országot a történeti jelmezbemutatókkal. Vittük a POSZT-ra is a kiállításokat. Ott kezdtem el bemutatni a színházi szakmákat. Ezzel egyidejűleg kezdtem átnézni százhatvan év jelmezeit és kiválogatni az értékesebbeket. Már száz évvel ezelőtt is igyekeztek dokumentálni, hogy a jelmeztárból ki, melyik darabhoz, melyik jelmezt kölcsönözte. A hatalmas könyvek rovatait azonban nagyon sokszor átpecsételték, ártírták, így nagyon nehéz volt az azonosítás. Sok mindent csak archív fotók alapján tudtunk kideríteni. Klára volt az agy, én meg a kéz. A nyitó kiállítás előtt két hetet töltöttünk el a Széchenyi Könyvtárban és a Kiscelli Múzeum fotótárában. Az elmúlt ötven-hatvan év előadásaiból könnyebben össze tudtuk szedni a dokumentumokat. Amit dokumentáltunk, azt a ruhákon is jeleztük. Már nem dolgozom ott... Óriási szellemi értéket képvisel a raktárban található anyag. Egész iparművészet-történetet le lehet vezetni egy-egy kor alkotásaiból. Nagy-nagy érték ez, amit gondozni kéne. Most egyelőre pihen.

– *Több kiállításon voltam, amit a hallgatóknak szerveztél, hiszen tanítóttál több helyütt, a Képzőművészeti Egyetemen is, ahova most is hívnak egy-egy előadásra.*

– Ez is családi indíttatás, ahogy a szépség szeretete is. A művészettörténetet és az irodalom ismerete a látványtervezéshez elengedhetetlen. A hallgatókkal elolvastattam a darabot, és azt kértem, hogy bármi jut róla az eszükbe, azt vessék papírra, csináljanak belőle installációt. A későbbiekben megtanítottam őket azokra a gyakorlati fogásokra, amelyeket én az Operaházban tanultam: megrajzolni egy mintavágást úgy, hogy utána le tudja festeni, szórópisztollyal fújni, árnyékolni, hogy annak plasztikája legyen. Alapos anyagismeret nélkül halott a jelmeztervezés. A korom miatt státuszban már nem lehetek, de boldogan megyek órát adni, ha hívnak.

– *Mindezekkel párhuzamosan, az utóbbi két évtizedben több kötet is született neves látványtervezők életművéből. A Nagyajtay Teréz-album volt az első...*

– Ezt követte Márk Tivadaré. Meghalt a mester, és az örököse engem kért meg, hogy segítsék a hagyatékot feldolgozni. Itt is levélről levélre átnéztem az anyagot, és rendszereztem, hogy mi megy a Színházi Intézetbe, és mi a Széchenyi Könyvtárba. Megtaláltam azokat a terveket, amelyek a legkedvesebbek voltak neki, lefotografáltam, és vittem az Opera archívumába. Reméltem, hogy érdeklí őket, de nem tudtak vele foglalkozni. Márk Tivadar kivételes művész volt, és én láttam a csodás alkotásait! Szereztem pénzt, már nem is tudom, milyen pályázattal, és a Színházi Intézet mellém állt Turnai Timeával az élen – aki akkor ott a szcenikai gyűjteményt gondozta –, összeállítottuk a kötetet. Nagy sikere lett, és akkor elhatároztam, hogy folytatom a munkát. Vogel Erik rajztudása egészen kivételes volt. Nem felejtődhet el azért, mert „csak” revüket csinált. A háború alatt, a munkatáborban is csodálatos képeket készített. Vágó Nelly is meghalt, páratlan életművet hagyott hátra. Ő képzőművésznek indult, és kreativitását, látványvilágát a színháznak adta. Aztán Gombár Judit (1937–2016) testvére kérésére néztem át a hagyatékot, és itt is szortíroztam, ebből jutott a Széchenyi Könyvtárnak és a Színházi Intézetnek is. Vele együtt voltunk Győrben, ő a balettnél, én a színházban. Egészen különleges művésze volt a színházi világnak...

– *Évek teltek el és most a Schäffer Judit-kötet készül...*

– A kötet megjelenéséhez a MMA-nál pályáztam és kaptam rá pénzt. Annyira meghatározó egyénisége volt korának, szinte nem volt olyan tervező, aki ne próbálkozott volna azzal a látványvilággal, amelyet ő tudott. Kutatok színház-történeti és zeneműtárban, a Széchenyi Könyvtárban. Miközben lapozgatom ezeket a dossziékat, csak úgy árad belőlük a szeretet az adott darab iránt, a színész iránt. Boldogsággal tölt el, hogy ezzel foglalkozhatok.

– *Képzőművészként készültél, festőnek, aki a saját világát önti színekbe, formákba. A sok száz darab erv, a tanítás, a kiállítások, a színházi jelmezörökség gondozása, kötetek kiadása viszont másokról szólnak, mások értékeiről.*

– Ha van kevéske időm, most is festek és kispasztikázom. Amit felsoroltál, azt azért csináltam, mert örömet okozott, és tudtam, hogy szolgálatot teljesítek. Így volt ez az Operában, a Győri Színházban, a Nemzetiben is. Néha úgy érzem, hogy nem érdemeltem meg a díjaimat, hiszen annyira érdekelt, annyira szerettem és szeretem azt, amivel foglalkozom. ♦♦

*1837-től a Pesti Magyar, majd 1840-től Nemzeti Színház. Később a Blaha Lujza téri épületben játszottak, majd a Hevesi Sándor térre költöztek; 2002-ben nyitotta meg kapuit a Duna-parti épület.

Csáji Attila életműtárlata a Pesti Vigadóban

Villanások a múltból és jelenből címmel nyílt meg Csáji Attila festőművész több alkotói korszakát átfogó életmű-kiállítása a Pesti Vigadóban. A ritka festményeket, hologramokat, neonszobrokat és különleges lézerfényműveket felvonultató tárlatot június 2-áig látogathatják az érdeklődők.

Ahogy Keserü Katalin művészettörténész megfogalmazta: „Egy hatalmas, megjegyezhetetlenül sokágúnak látszó, az elágazásokhoz ráadásul vissza-visszatérő életút stádiumait felvillantó kiállításon vagyunk.” A folyamatosan kísérletező, a *képzőművészet forradalmáraként* is emlegetett 85 éves akadémikus kiállítása a számos, nemzetközileg is

(el)ismert ikonikus lézer- és neofénymű mellett bemutatja a művész korai *Jelrácok* sorozatát is. Csáji Attila személyisége nem csupán különleges alkotásai, hanem kiváló művészetszervező készségének köszönhetően is folyamatosan jelen van a kortárs magyar művészetben. Több mint hatvan éve töretlen alkotói pályafutása, amelyhez nem kisebb mérföldkövek és fogalmak társulnak, mint a *Szürenon csoport*, a holografikus művészet vagy a szuperpozíciós módszer. A Pesti Vigadó két szintjét betöltő *Villanások a múltból és jelenből* tárlata, amint azt a cím jelzi, egy-egy korszakából „villant fel” alkotásokat Megyesi Balázs kurátorsága mellett.

Csáji Attila a kiállítás megnyitóján

Keserü Katalin megnyitóbeszédét tartja

Csáji Attila a fiával, Csáji László Koppánnyal

MEGYESI BALÁZS

CSÁJI ATTILA MŰVÉSZETÉRŐL

Csáji Attila megkerülhetetlen személyisége a háború utáni modern magyar művészetnek, valamint a nemzetközi lézer- és fényművészetnek. Az 1960-as években irányításával alakult meg a Szürenon csoport, amely művészeti társaság kiindulópontja volt egy új generáció útkeresésének. Csájinál jól érzékelhető folyamat, hogy míg *A hallgatás szeméi* 1962-es munka címében is hordoz némi, a realitástól elrugaszkodott világ leképezésére való hajlandóságot, addig az 1964-től induló *Spaklikalligráfiák* már abszolút nonfigurális, expresszív gesztusképek. A *Jelrácok* sorozata a magyar monokrómfestészet egyik első példája. (A művészeti fogalom egyetlen színrel vagy árnyalataival készített képet jelent.) Csájinál, ahogy ő fogalmaz, itt csúcsosodik „a rend – az élhető és éltető rend keresése”. A művész a színeket is háttérbe szorítja a tiszta forma leképezéséhez. A *Jelrácok* Csájinál tiszta gesztusokból épített képek, spaklival felhordott vastag, műgyantaalapú festékrétegek farost hordozón. A műgyanta néhol kiugrik a síkból, és szinte domborművet alkot... Fény és árnyék különös játéka, homogén szín és változatos forma, gesztus és nagyon precíz tudatosság. Ezen ellentétpárokra épülnek a munkák, és hordoznak a maguk elementáris egyszerűségével valami ősi nagyszerűséget, egy megkopott, mégis nagyon aktuális jelet, üzenetet, vagy ahogy Hamvas Béla fogalmaz Csáji jelrácáiról: „egyszerre a pillanatot és az időtlenséget”.

A Budapesti Műszaki Egyetem R épületében megrendezett, híres *R-kiállítás* szervezője Csáji Attila volt 1970-ben. A kiállítás a XX. századi magyar művészetben mindenképp mérföldkö. Ezen a tárlaton mutatkoztak be együtt az akkori modern szemléletű fiatalok. Az eseményen az Iparterv Csoport és a Szürenon kiállítói is részt vettek. A kiállítás semmilyen engedéllyel nem rendelkezett a Képzőművészeti Lektorátustól, így a hatóság három nap után bezáratta. Ez a pár nap jelentette akkor talán a magyar neo-avantgárd művészeti vonal egyik első, akkori legnagyobb seregszemlét...

Csáji Attila a hetvenes években konceptuális műveket is alkotott. A konceptuális művészet fogalmi, gondolati művészet. A gondolat az elsődleges mindenekelőtt, s csak sokadik a sorban a gondolat leképezése: a fizikailag látható alkotás. A jelen kiállítás egy részében ezen szobrok, konceptuális munkák fényképes dokumentációi vagy épp objektjei láthatóak. E sokszínűségből is láthatjuk, mennyire szerteágazó és útkereső volt a magyar háború utáni művészet és szűkebb értelemben Csáji Attila művészete is. Az 1970-es évek második felében készültek nagy méretű fekete assemblage Csáji-alkotások. A képek alapja a kollázs, de eltér a kollázs kétdimenziós síkbeliségétől, és egymás mellé helyezi a tárgyakat a térben. A tárgyak egymástól teljesen különálló egységek a való életben, például konzervdoboz, tojástartó, de egy alkotásként új értelmet nyernek. A felületet Csáji homogenizálja, egy színre –

például feketére vagy ezüstre – festi, kiemelve a képek fény és vetett árnyék játékát, kapcsolódva így a korábbi *Jelrácok*hoz.

A hetvenes évek végén, 1977-ben a Központi Fizikai Kutatóintézetben, illetve a nyolcvanas évek elején a Magyar Nemzeti Galériában bemutatott kiállításán Csáji új médiumhoz, a lézertechnikához nyúl, és alkotási eszközként kísérletezik vele. Fontos mérföldkö: létrejönnek az első lézermunkák. A lézereenvironment egy lézer segítségével készített fénymodell előállítására, vetítésére képes rendkívül összetett gépezet. Csáji Kroó Norberttel közös képi transformációs kísérletezések után szuperpozíciós módszernek nevezi el a lézerfény prizmákkal és lencsékkel, lencserendszerrel való művészi alakítását. E módszer segítségével korábban nem tapasztalt szín- és térélményt tud alkotni. Innovációs megoldását világszabadalommal ismerik el 1980-ban. Egy teljesen új képi világot hoz elénk, alkot meg a világon elsőként. 1988-tól Groholy Tibor kutatómérnökkel dolgozik együtt lézeres optikai rendszerek fejlesztésében és a lézereenvironmentek, fényinstallációk megvalósításában. Csáji holografikus képei a holográfia, azaz a fény hullámtermészetén, koherenciáján alapuló képrögzítő eljárás segítségével készülnek. A holográfiát 1947-ben találta fel Gábor Dénes, aki ezért a felfedezéséért 1971-ben fizikai Nobel-díjat kapott. Csáji Attila ezt az eljárást mint új médiumot hozta be a modern magyar művészetbe. ♦♦

Az MMA beszámolója alapján: W. I.

A szerkesztőbizottság tagjai:

**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Iancu Laura,
Pröhle Gergely, Raffay Dávid,
Rózsássy Barbara, Rozsondai
Marianne,
Szakonyi Károly, Szikora János**

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**

Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**

Művészeti vezető: **Réti Attila**

Olvasószerkesztő: **Bognár Antal**

Rovatvezetők: **Weltler Ildikó, Simon
Erika**

Szerkesztőségi postacím:

1052 Budapest, Városház u. 7.

Telefon: 30/131-0245; 30/121-5280

E-mail: iroegy@gmail.com

Kiadja: Magyar Írók Egyesülete

Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Ká-
roly**

Nyomdai kivitelezés:

VIRTUÓZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.

1037 Budapest, Bécsi út 267.

Felelős vezető: **Tolonics Gergely**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.

Hírlap Üzletága és regionális társaságai.

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely

postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu

WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu

címen, telefonon 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Kül-

fordre és külföldön előfizethető a Magyar Posta

Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-

1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu.

Előfizetési díj: fél évre 1800 Ft, egész évre 3600

Ft.

Egy példány ára: 650 Ft.

Megjelenik: kéthavonta.

**Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza.**

LEXIKON

**HIC ET NUNC - ITT ÉS MOST
PRO FUTURO - A JÖVŐÉRT**

ESCA DEORUM - ISTENEK ELEDELE

PRO BONO PUBLICO - A KÖZJÓÉRT

VESTIBULUM - ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

Szóma, széma –

Verebes György kiállítása **B/2**

Szakonyi Károly: Kosztolányi tekintete **1**
A HÓNAP KÖLTŐJE IANCU LAURA

Iancu Laura: Jegyzetek kortünet-
re, Halláskísérletek, Nekem nincs,
Elmozdult tárgy, elesett ember, Szent
András estjén édesapával, Csoóri-
látomás, Kezdetben – végül, Nincs ellen-
ség, Rákóczi-határ, Vers a vershez, Az
irgalmasság vasárnapján, Még ma **2–3**

Borbély László:

Megszelídített szófoszlányok **4–5**

Az idő arcai –

kiállítás az OSZK-ban **6–7**

Orosz István: Szakonyi Károly

székfoglalója elé **8–9**

Szakonyi Károly: Élmény és

fantázia – avagy a modell az élet **10–13**

Borbély László: Aki nem álarcot

vesz fel, hanem megéli szerepeit –

Beszélgetés Rátóti Zoltánnal **14–16**

Fejedelmek aranya **17**

Czigány György: Versmaraton **18**

Verebes György:

El nem hangzott monológ **19**

Bozók Ferenc:

Macska-egér játszma **20–21**

OLVASSUK ÚJRA!

Alföldy Jenő:

Baka István verseiről **22–25**

Baka István: De profundis, Oroszország

asszonyaihoz, A hazatérő Thészeusz,

Csak a szavak, Gecsemáné,

Philoktétész **26**

Mesék a Velencei-tóról **27**

Sziklay Cs. Mónika:

Erdélyi János hagyatéka **28–30**

A holokauszt korai emlékezete –

MNG **31**

André Kertész Esztergomban –

Az MNM kiállítása **32–34**

Inkey Alice: A Madame **35**

Keserü Katalin: Előszókiérlet

a Makovecz-albumhoz **36–38**

Klotz Miklós:

Interjú Maksai Kingával **39**

Gróf Széchenyi Ferenc

naptárjegyzeteiből **40–42**

Kalász Márton emlékére **43**

A Gyűrűk Ura a Molnár utcában **43**

PIM 70 – A halandóság

törékeny arcai **44**

Korniss Péter: Írók, szemben

a kamerával... **45**

Józsa Ágnes: Interjú Tordai Hajnal

jelmeztervezővel **46–48**

Csáji Attila életműtárlata

a Pesti Vigadóban **49**

Réfi János: Versgaléria – Evangélista

Szent János, Lázár feltámasztása,

Alvó cigánylány **51**

IMMERZÍÓ – A kraft és

az art találkozása **52–B/3.**

Villanások a múltból és jelenből – Csáji

Attila életműtárlata a Pesti Vigadóban **B/4**

Ked es Olvasó nk!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelentetését azzal, hogy előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmoszerű támogatással is! Ezt ma már adójuk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetése mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 3600 forintot, a szerkesztőségből is folyamatosan megküldhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

Nemzeti Kulturális Alap

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

- Kulturális és Innovációs Minisztérium (KIM)
- Nemzeti Kulturális Alap Petőfi Irodalmi Ügynökség
- Pest Megyei Kormányhivatal Magyar Építő Zrt.
- Szerencsejáték Zrt.
- Körmendi Galéria

Számunkat a Verebes György kiállításának képeivel, az OSZK kiállításanyagával, az MNG dokumentumképeivel, Orosz István könyv-illusztrációival, Rátóti Zoltán archív színházi felvételeivel, az Erdélyi Tár dokumentumanyagaival, Makovecz Imre rajzaival, Klotz Miklós fotóival, az OSZK Kézirattára dokumentumaival, a Petőfi Irodalmi Múzeum fotóival, Tordai Hajnal archív anyagaival, Csáji Attila képeivel, az MNB kortárs gyűjteményének képeivel, valamint a Lyukasóra folyóirat archív fotó- és dokumentumanyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Baka István, (1948–1995)
Borbély László, 1968
Bozók Ferenc, 1973
Czigány György, 1931

Iancu Laura, 1978
Inkey Alice, 1940
Józsa Ágnes, 1946
Keserü Katalin, 1946
Klotz Miklós, 1967
Korniss Péter, 1937
Orosz István, 1951

Réfi János, 1972
Sághy Ildikó, 1941
Simon Erika, 1971
Szakonyi Károly, 1931
Sziklay Cs. Mónika, 1974
Verebes György, 1965
Weltler Ildikó, 1970

CSÍKSOMLYÓI BÚCSÚ 2024

A pünkösdszombati esős reggelen több százezren érkeztek idén is Csíksomlyóra a Hármashalom-oltár elé. Szülőföldünkről és a világ minden tájáról zarándokoltak magyarok a Kissomlyó- és a Nagysomlyó-hegy közötti nyeregbe a pünkösd megújulás reményében, összetartozásunkat is szimbolizálva. Igehirdetésében Felföldi László, a pécsi egyházmegye püspöke a hitben és szeretetben való megújulást kérte a zarándokok és mindannyiunk számára. „Csak élő és éltetően tevékeny hittel lehet békét teremteni ebben a háború sújtotta világban, amikor fizikai, lelki, szellemi háború tör ránk. Ezért van szükség a hitben és szeretetben való megújulásra, amelyhez élő kapcsolatra van szükségünk Istennel és egymással” – fogalmazta meg a lelkipásztor. A pünkösd szertartás végén a Hármashalom-oltárnál együtt énekeltek el a magyar Himnusz és a Székely himnusz az anyaországi és külföldön élő magyarok. A zarándokok tömegéből ezután sokan a csíksomlyói kegytemplomot is felkeresték, és útközben, zászlókkal a kezükben, egyházi dalokat énekeltek.

Sokan a csíksomlyói kegytemplomot is felkeresték

Pillanatképek a csíksomlyói pünkösd szertartásról

A vonaton

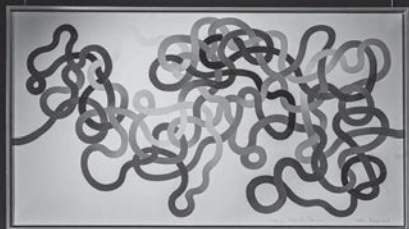
A Hármashalom-oltárnál

IMMERZIÓ

A kraft és az art találkozása

Keserü Ilona
festményére
készült
társasjáték-
installáció

A Budapesti
Metropolitan
Egyetem
hallgatóinak
reflexiói
a Magyar Nemzeti
Bank kortárs
gyűjteményének
műtárgyaira

Játékosság, kísérletezés és innováció – a művészet és a dizájn fogalmának metszéspontja köré épül a Budapesti Metropolitan Egyetem (METU) és az MNB Arts and Culture kooperációjában létrejött *Immerzió* című kiállítás, amely március végén nyílt meg a METU Galériában, a főváros XI. kerületében. A 2023/2024-es év szemeszterében zajló közös kurzusok keretében a tervezőgrafika, valamint a divat-, textil- és ékszerkiegészítő-tervező szakos hallgatók képzőművészeti ihletésre, az MNB által életre hívott kortárs művészeti gyűjtemény alkotásainak inspirációja jegyében alkották meg féléves tervezési projektjeiket.

„Művészet és dizájn átjárhatósága, egymásra hatása közismert. Más társadalmi szerepet visz a két terület, de tagadhatatlan, hogy a dizájn és a művészet ugyanazzal a kreativitással dolgozik, s a köztük lévő kapcsolódások mindkét területet gazdagítják. Az MNB Arts and Culture és a Budapesti Metropolitan Egyetem együttműködése új gondolkodási és alkotási módokat táplál egy folyamatosan fejlődő kreatív környezetben” – fogalmazta meg a kiállítás kapcsán Hamvai Kinga, az MNB Arts and Culture vezetője, a kiállítás kurátora.

A hallgatói munkákból válogató kiállítás egy-egy MNB-s műalkotás mint csomópont köré rendeződik. Műfajában interdiszciplináris, a született felvetések műfaji sokaságát jelöli, ahogyan például Melkovics Tamás modulokból építkező, organikus burjánzó szobrai ruha-objekttek, társasjáték, kézitáska és ékszerkollekció létrejöttét is ihlették. A hallgatók különböző stratégiákat választottak, a legváltozatosabb tervezői praxisokat felvonultatva más-más pozíciókat foglaltak el az idézet, a parafrázis és a tiszteletadás fogalmaitól a kijelölt tartományban.

A párbeszéd eltérő formái valósultak meg az „inspirációs műtárgy” és a „reflexió” közötti viszonyban. Néhol azonnal felismerhető, hogy melyik képzőművészeti alkotás indította el a hallgató képzeletét, más esetekben bonyolultabb, áttételesebb a kapcsolódás: egy-egy művész színvilágának, formakészletének és vizuális jegyeinek átírata – például Nemes Márton munkáinak a divat nyelvére való átültetése – mellett előfordult, hogy egy-egy alkotó munkamódszerét, technikáját vették át a hallgatók, például a rétegekből való építkezést Szentpétery Ádám esetében. Volt olyan hallgató, aki egy művész egy bizonyos munkáját, például Keserü Ilona *Labirintusát* fordította a játék nyelvére, míg mások művészcsoportokat, sőt magát a gyűjteményt tekintették kiindulópontnak. Így a hallgatói munkák valós párbeszédre kelnek az MNB gyűjteményében szereplő, más-más generációkhoz tartozó művészek alkotásaival.

A művek eredetileg az MNB épületeiben vannak kiállítva, de a gyűjtemény rendezőinek szándéka folyamatosan megteremteni az alkalmakat, hogy a nagyközönség is megismerhesse a munkákat.

Az MNB kiállított művészei: Barabás Zsófi, Csató József, Keserü Ilona, Major Kamill, Melkovics Tamás, Nemes Márton, Szentpétery Ádám.

Kiállító hallgatók: Anxhela Zenunllari, Bérces Bianka, Bognár Bettina, Boronyák Nóra, Detre Mikolt, Fekete Emese, Gáspár Panna, Godor Fanni, Kiss Laura Virág, Kláben Lili Györgyi, Krutek Jázmin, Lagzi Kata, Laki Sarolta, Lipcsei Gábor, Matus Fanni, Németh Adrienn, Pataki Lili, Pollermann Eszter, Rusvai Laura, Suppan Zoé, Szentgyörgyi Klára Júlia, Tóth Nikolett, Velek Boglárka, Vitos Emese, Wang Jia Yu. ♡

JEGYZET: Az *MNB Arts and Culture* gondozza a Magyar Nemzeti Bank által életre hívott művészeti gyűjteményt. Célja, hogy a nagyközönség számára széles körben hozzáférhetővé, a szakma számára kutathatóvá tegye annak anyagát mind a hazai, mind a nemzetközi szinten.

A *Budapesti Metropolitan Egyetem* (METU) Magyarország legnagyobb magánegyeteme, ahol két karon – kommunikáció, üzlet, turizmus, vizuális művészet és kreatív ipar területén – folyik a képzés. A folyamatosan bővülő, magyar és angol nyelvű kínálatban alap- és mesterképzések mellett szakirányú továbbképzések és felsőoktatási szakképzés közül választhatnak az érdeklődők. Öt kontinensen több mint kétszáz külföldi oktatási intézménnyel tart fenn partneri kapcsolatot.

Az *MNB Arts and Culture* a *Velencei Biennálével* párhuzamosan rendezett nemzetközi kiállításon, a város egyik legszebb történelmi palotájában, a *Palazzo Mora-ban*, *Mozdulat – gesztus – jel* címen válogatást mutat be a jegybanki gyűjteményből. A kiállítás április 19-én nyílt meg.

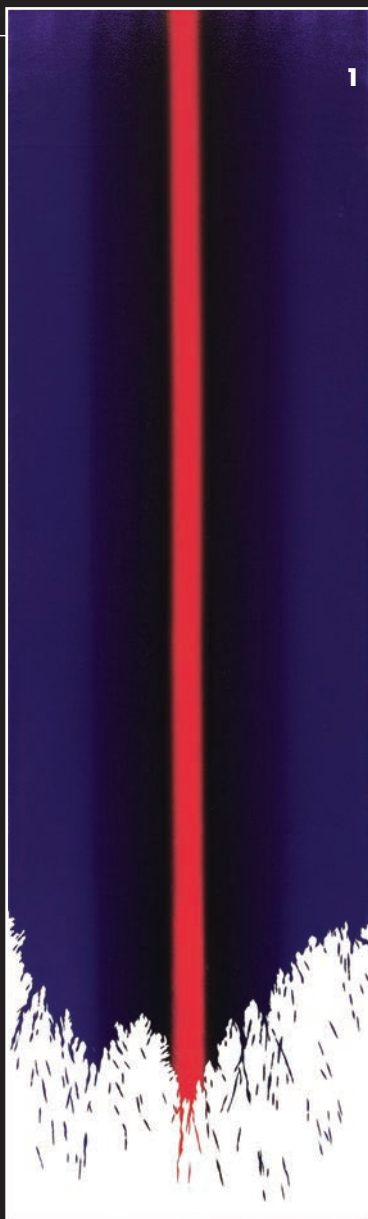
A 2024. áprilistól novemberig - látogatható kiállítás egy ún. kontextualizáló anyag, amely egyszerre ad képet a Magyar Nemzeti Bank (MNB) által életre hívott gyűjteményről és arról a képzőművészeti közegekről, amely a 60. Velencei Képzőművészeti Biennále Magyar Pavilonjában bemutatkozó művészre, Nemes Mártonra hatott és munkásságának inspiráló hátteret ad. Kortársak, példaképek, hatások rajzolódnak ki, és válnak közérthetővé a látart látogatói számára.

Az MNB kiállítása segít értelmezni és elhelyezni a térképen mindazt, ami a Giardiniben található Magyar Pavilonban bemutatásra kerülő Nemes Márton képzőművész és Kopeczky Róna kurátor *Techno - Zen* című anyagában megvalósul. Maga a *Techno Zen* kiállítás egy nagyméretű, multiszenzoros installáció, amely audio-, vizuális és interaktív komponenseket tartalmaz. A mű a pop-art utalásokat a techno szubkultúrával, a virtuális valósággal, és a csúcstechnológiával ötvözi, és teljes mértékben kihasználja a Magyar Pavilon térbeli adottságait. A Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum szervezésében megvalósuló kiállítás létrejöttét Dr. Fabényi Julia nemzeti biztos koordinálta, főtámogatója a Kulturális és Innovációs Minisztérium.

Míg a *Techno Zen* című projekt leginkább a festészet médiumának kiterjesztéséről, és egy XXI. századi 'Gesamtkunstwerk', azaz több művészeti ágat integráló alkotás létrehozásáról szól, addig a *Mozdulat – gesztus – jel* kiállítás Nemes Márton művészetének festészeti előzményeit, valamint néhány kortársának hasonló indíttatású megközelítéseit mutatja be. ♡

KIÁLLÍTOTT MŰVÉSEK:

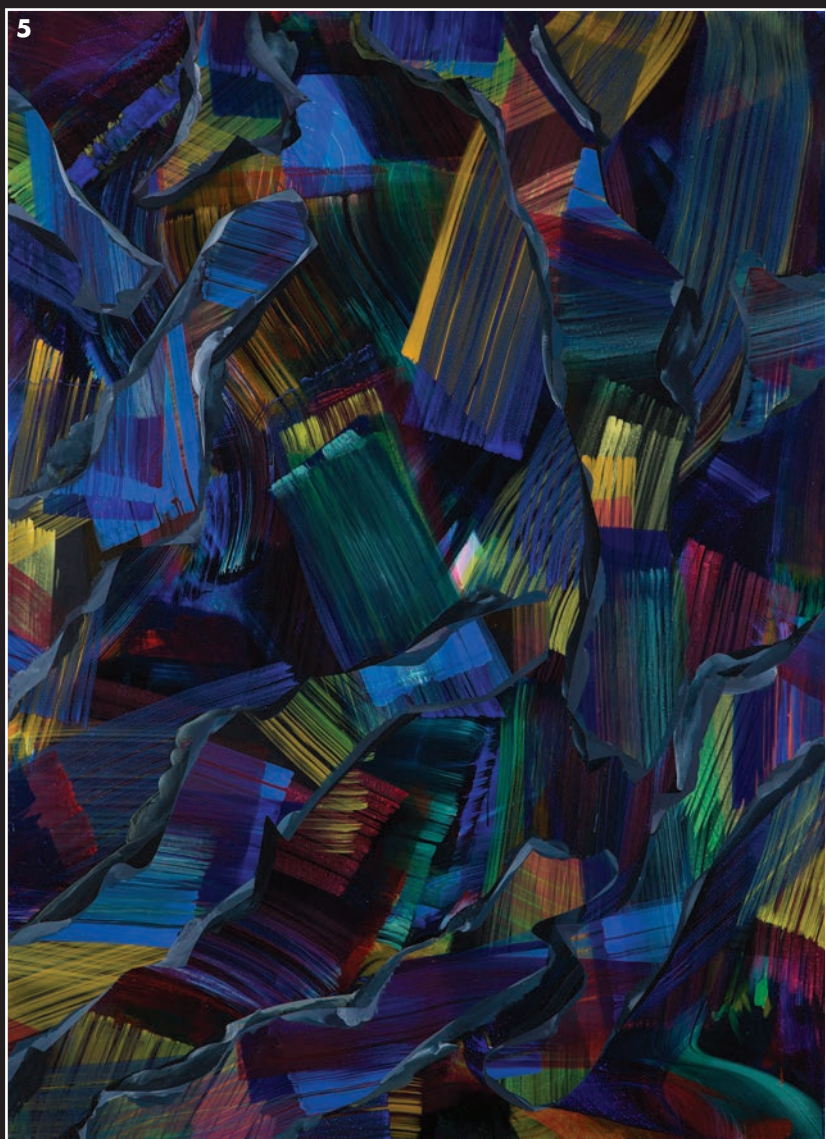
Baráth Áron, Hencze Tamás,
Keserü Ilona, Nádler István,
Nemes Márton,
Szentgróti Dávid,
Sirtes János, Tivadar Andrea,
Vető Orsolya Lia

MOZDULAT – GESZTUS – JEL

Velencében kiállított kortárs magyar művészek

1. Hencze Tamás:
Vörös fény
2. Vető Orsolya Lia:
Folyékony időszeletek
3. Nemes Márton:
Ghosting Love 01
4. Keserü Ilona:
„Semmi sincs sehogyan”
5. Szentgróti Dávid:
Út a fehér felé

Villanások a múltból és jelenből

Csáji Attila életműtárlata
a Pesti Vigázon

Cikkünk a 49. oldalon

1. Szüreenon IV. (1964)
2. Lézeres fényinstalláció I.
3. Kék Nr. 13.
4. Lézeres fényinstalláció II.

5. Enteriőrkép a kiállításról
6. Totálkép fényinstallációkkal
7. Szüreenon III. (1964)

